

Transformácia náhradnej starostlivosti o deti na Slovensku po roku 1989

Správa z kvalitatívneho výskumu s kontextovou analýzou

*„Iba na skutočných vzťahoch a väzbách môžeme postaviť
filantropiu a vôľu reálne pomôcť tomu najslabšiemu ohnivku
spoločenskej reťaze – opusteným deťom.“*

Marek Roháček

Výskum sa realizoval s finančnou podporou
Nadácie Orange, Střediska náhradní rodinné péče a Nadácie Sirius.

Editorka:

Mgr. Lýdia Marošiová

Autorky:

Mgr. Lýdia Marošiová

Mgr. Milada Bohovicová

Mgr. Sylvia Šumšalová

Mgr. Dana Žilincíková

Respondentky a respondenti:

JUDr. Daniela Baranová – sudkyňa na Okresnom súde Prešova

PaedDr. Viktor Blaho – zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho neštátneho detského domova Náhradné rodiny Detského centra; zakladateľ, ex-predseda a stály člen Združenia zástupcov neštátnych detských domovov

Mgr. Natália Blahová - sociálna poradkyňa Asociácie náhradných rodín, adoptívna mama, novinárka, ex-poslankyňa NR SR, občianska aktivistka

Mgr. Milada Bohovicová – odborná garantka občianskeho združenia Návrat

PhDr. Peter Guráň, PhD. – sociológ, ex-riaditeľ sekcie rodinnej politiky, sociálnej inklúzie na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny (1998 - 2005), člen Výboru OSN pre práva dieťaťa na obdobie rokov 2009 - 2013

Mário Homolka – režisér, dokumentarista, tvorca jedného z piatich dielov filmové cyklu (Ne)chcené deti (1991, 2001)

Mgr. Oľga Keltošová – bývalá slovenská politička; ministerka práce, sociálnych vecí a rodiny (1992 - 1998)

Ing. Libor Kobyda – spoluzakladateľ a riaditeľ neštátneho detského domova Detský smiech o.z., predseda Združenia zástupcov neštátnych detských domovov

Mgr. Katarína Kuchťáková - spoluzakladateľka a predsedníčka Asociácie náhradných rodín, členka Redakčnej rady časopisu *Nebyť sám*, pestúnska mama

PhDr. Eva Litavská – zakladateľka a riaditeľka neziskovej organizácie Miesto pod slnkom, bývalá dlhoročná štátna zamestnankyňa a ex-vedúca odboru sociálnych vecí Krajského úradu v Košiciach

Mgr. Vladislav Matej - spoluzakladateľ občianskeho združenia Návrat, spoluzakladateľ a riaditeľ Socia - nadácie na podporu sociálnych zmien

Mgr. Alena Molčanová - sociálna pracovníčka a koordinátorka Návratu pre región východného Slovenska

Mgr. Jana Michalová - spoluzakladateľka Asociácie náhradných rodín, členka Redakčnej rady časopisu *Nebyť sám*, adoptívna mama

Prof. MUDr. Jozef Mikloško, PhD. - predseda občianskeho združenia Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar, profesor na Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety

Mgr. Marek Roháček – spoluzakladateľ, predseda a manažér občianskeho združenia Návrat Návrat, pestúnsky otec

JUDr. Nadežda Šebová – riaditeľka Sekcie sociálnej a rodinnej politiky Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, bývalá členka Redakčnej rady časopisu *Nebyť sám*, pedagogička na Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety

Doc. PhDr. Albín Škoviera, PhD. – liečebný pedagóg, bývalý vychovávateľ a riaditeľ diagnostického centra, mimoriadny profesor na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského

Ing. arch. Lucia Štasselová – spoluzakladateľka a bývalá riaditeľka Nadácie pre deti Slovenska, spoluiniciátorka projektu Hodina deťom, manažérka RTVS pre spoluprácu s neziskovými projektmi

Viera a Pavel Šrankotovci – dlhoroční profesionálni rodičia v košickom kraji

Monika Znamenáčková – adoptívna a pestúnska mama v košickom kraji

Mgr. Jana Žilinská – riaditeľka Detského domova v Necpaloch

Respondentom veľmi pekne ďakujeme za ochotu spolupracovať a záujem zdieľať svoje poznatky a skúsenosti.

Citáty spájané s menami respondentov v štúdiu boli autorizované. Respondenti upravili niektoré formulácie takmer výlučne bez zmeny zmyslu pôvodných odpovedí. Jedna respondentka citáty neautorizovala bez uvedenia dôvodu.

Recenzenti:

PhDr. Helena Woleková, CSc.

Mgr. Marek Roháček

Ilustrácia na obálke: Mgr. Lenka Anstead, PhD.

Výskum zadal a publikoval: Návrat, www.navrat.sk

Publikácia neprešla jazykovou korektúrou.

Tento výskum sa realizoval v rámci projektu občianskeho združenia Návrat „Genéza inštitútu sociálnoprávnej ochrany detí (náhradnej starostlivosti o deti) na Slovensku od roku 1990“.

Projekt mal pracovný názov „bilančný“, a jeho cieľom bolo zmapovať doterajší vývoj náhradnej rodinnej starostlivosti, s dôrazom na inštitút pestúnskej starostlivosti a to na úrovni systému, legislatívy a praxe. Projekt si kládol za cieľ predovšetkým:

1. reflektovať pozíciu kľúčových aktérov na predmetný vývoj a pomenovať aktuálne výzvy;
2. alarmovať štát k účinnému znižovaniu počtu vyňatých detí z rodín formou prevencie, účinnej sanácie rodín v kríze, a podpory náhradnej rodinnej starostlivosti;
3. predísť chybným a liknavým verejným politikám v ich filozofickej a praktickej rovine;
4. prispieť k razantnejšej transformácii ústavnej starostlivosti a deinštitucionalizácii náhradnej starostlivosti, ktorá je súčasťou stratégie štátnej politiky Slovenskej republiky.

OBSAH

Úvod

O ODVAHE ÍŠŤ ZA VEĽKÝMI CIEĽMI

I. dejstvo

V hlavnej role „voda, čo kvapká do kameňa a hľbi jamku“

II. dejstvo

V hlavnej role „štát“, na čele s decizormi, ktorí sa vedeli obklopiť odborníkmi

- Ako sa začalo hýbať s „molochoch“ detských domovov
- Zdolať bolo potrebné aj silné regionálne a miestne lobby
- Ako prebiehali zmeny v detských domovoch po rozhodnutí zmeniť ich?
- Namiesto rúcania betónovanie
- Sonda ako sa „rozpúšťal“ Detský domov Necpaly
- 1999: Prvé virtuálne detské domovy
- Prezieravé novely zákonov

III. dejstvo

Ďalej hrali...

- Úsmev ako dar?
- Rozkvet detských domovov v Návrate nevyvolal úsmev
- Ako filmári rozpúšťali idylu detských domovov
- Cestu dláždili aj Orange a Nadácia pre deti Slovenska
- Aktivizmus náhradných rodičov
- Dobré postavy medzi zamestnancami detských domovov, úradov práce
- Nie je úradník ako úradník
- Angažovaní, alebo správni sudcovia, ktorí sledovali záujem dieťaťa

VÝSLEDOK: VEĽMI DOBRÁ LEGISLATÍVA S VEĽMI ZLOU PRAXOU

Čo všetko chýba, a kde sa stala chyba?

Použitá literatúra a pramene

Prílohy

1. Sociálnoprávna ochrana detí - takmer štvrtstoročie ako si to pamätám ja
Milada Bohovicová
2. Moja správa z rokov 2000 - 2012 o vybraných témach a oblastiach sociálnoprávnej ochrany detí
Dana Žilinčíková
3. Z prieskumov verejnej mienky
4. Štatistiky o náhradnej rodinnej starostlivosti a ústavnej starostlivosti v rokoch 1997 - 2011

Kvalitatívny výskum sa realizoval pod vedením Mgr. Lýdie Marošiovej s odborníkmi a odborníčkami na výkon sociálnoprávnej ochrany detí, ústavnej a pestúnskej starostlivosti v mesiacoch jún - október 2012 nasledovnou formou:

1. dve focus skupiny - so šiestimi respondentmi v Bratislave a so šiestimi v Košiciach,
2. hĺbkové semištrukturované rozhovory - vedené individuálne s deviatimi respondentmi.

Respondentmi boli:

JUDr. Daniela Baranová, PaedDr. Viktor Blaho, Mgr. Natália Blahová, Mgr. Milada Bohovicová, PhDr. Peter Guráň, PhD.; Mário Homolka, Mgr. Oľga Keltošová, Ing. Libor Kobyda, Mgr. Katarína Kuchťáková, PhDr. Eva Litavská, Mgr. Vladislav Matej, Mgr. Alena Molčanová, Mgr. Jana Michalová, Prof. MUDr. Jozef Mikloško, PhD.; Mgr. Marek Roháček, JUDr. Nadežda Šebová, Doc. PhDr. Albín Škoviera, PhD.; Ing. arch. Lucia Štasselová, Viera a Pavel Šrankotovci, Monika Znamenáčková, Mgr. Jana Žilinská

Všetci respondenti boli vybraní po diskusii projektového tímu Návratu¹ tak, aby každý respondent spĺňal kritérium odborného zázemia, niekoľkoročnej praxe, mienkotvorného vplyvu.

Diskusie, rozhovory s respondentmi viedli psychológ a sociologičky:

Mgr. Aleš Bednařík, Mgr. Lýdia Marošiová, Mgr. Sylvia Šumšalová

¹ Projektový tím, ktorý stál pri tvorbe zadania výskumu tvorili Mgr. Marek Roháček, Mgr. Milada Bohovicová, Mgr. Renáta Matejová, Mgr. Alena Molčanová a Mgr. Dana Žilinčíková.

Úvod

Kedy a ako len mohlo napadnúť sociálnu bytosť akou je človek, umiestňovať deti do sirotincov, alebo detských domov? Muselo sa tak diať v momente – zväčša násilného - rozpadu rodinnej väzby, ktorú niekto nemohol alebo nechcel nahradiť. Či už to násilie spôsobil spoločenský tlak, ľudské zlyhanie, zhoda náhod, výsledkom bola a dodnes je ľudská tragédia, ktorá poznačila osud každého človeka, ktorý nevyrastal v rodine. Dialo sa tak už od prvého storočia, a z historických prameňov vyplýva, že dobročinnosť postarať sa o maloleté osoby bez rodičov budila šľachetné pohnútky v materiálnom, aj duchovnom zmysle. Typickým opatrovateľom bola cirkev, neskôr štát.

Aj keď v súčasných západných krajinách konštatujú celkový pokles detí odkázaných na náhradnú starostlivosť, opustené deti sú aj v 21.storočí citlivou civilizačnou témou, na ktorej všetkým vždy záleží. Slovensko nie je výnimkou, a prieskumy verejnej mienky to potvrdzujú.²

Dá sa povedať, že téma opustených detí / vyňatých z rodiny dopláca na pozornosť, ktorá sa tejto téme dostáva. Takmer každý zainteresovaný človek v tejto oblasti sa cíti byť skutočným vlastníkom témy „detských domov“. Medzi nimi sú decizori, filantropi, vedci, politici, zamestnanci / riaditelia detských domovov, mimovládne organizácie pôsobiace v oblasti, profesionálni či pestúnski rodičia, ale aj verejná mienka. Zostáva na osvietenstve jednotlivcov – či sú to aktivisti, odborníci, umelci, novinári, výskumníci alebo vy čitatelia – aby nezišli z cesty, oddelili *racio* od chytľavých emócií, objasnili skutočné hodnoty a motivácie, pomenovali veci pravým menom, vyvodili závery. Predkladaná štúdia chce každého, kto sa vydá na túto cestu, sprevádzať.

Lýdia Marošiová
editorka

² Na Slovensku patria deti - ktoré nevyrastajú v biologických rodinách a sú umiestnené do rôznych foriem náhradnej starostlivosti - k prvoradým cieľovým skupinám, ktoré si zasluhujú pomoc a podporu. Vyplýva to dlhodobo z prieskumov verejnej mienky a rovnako dobré výsledky majú v očiach verejnosti tradičné neziskové organizácie alebo projekty, ktoré sa venujú tejto téme. (pozri Príloha č.3, Z prieskumov verejnej mienky)

O odvahe ísť za veľkými cieľmi

Medzi hlavných aktérov zmeny z náhradnej inštitucionálnej starostlivosti na rodinnú patrili odborné aj občianske iniciatívy formalizované do mimovládnych organizácií, *ad hoc* tímov vyšších štátnych úradníkov s odborníkmi z praxe alebo akademických kruhov, ktorí pripravili a zrealizovali zmeny v riadení detských domovoch a uviedli do života súčasnú sociálnoprávnu ochranu detí.³

Kľúčové zmeny sa odohrali v období 1993 - 2005, hoci dodnes dochádza k vyladovaniu zákonov ich novelizáciami z tohto obdobia. Legislatívna zmena neznamena vždy nastolenie nového stavu, keďže v ceste novým myšlienkam stála štátna byrokracia, agenda politických strán, národná mentalita pomáhať detským domovom za každú cenu, ale aj samotní aktéri poznačení konfliktom o smerovanie transformácie ústavnej starostlivosti, ktorí riešili/-ia problém opustených, alebo vyňatých detí v praxi.

I. dejstvo

V hlavnej role „voda, čo kvapká do kameňa a hľbi jamku“

Odborníci pripisujú hlavnú rolu v presadzovaní náhradného rodičovstva ako riešenia pre zabezpečenie starostlivosti o opustené / z rodín vyňaté deti občianskemu združeniu Návrat, ktorý založili v roku 1993 Vladislav Matej a Marek Roháček. Od začiatku razili pre opustené deti / vyňaté z rodiny nekompromisne „rodinnú cestu“.⁴ Dlhoročný predseda a manažér Návratu Marek Roháček spolu so svojimi kolegyňami a kolegami nasmerovali svoje profesionálne úsilie na podporu náhradných rodín, ktorú systém dôsledne neriešil – alebo nebol pripravený riešiť, a súčasne na systémové riešenia, ktoré sa premietli do zákonodarstva v roku 2005, novým zákonom o rodine a zákonom o sociálno-právnej ochrane detí a o sociálnej kuratele.⁵

„Moje spomienky siahajú do roku 1991, kedy sa nám s Markom Roháčkom splnil jeden veľký sen. To, čo sme prežili ako víziu navrhnutú v diplomovke, sa dostalo do reality. Začala nás „živiť“ práca, o ktorej sme snívali a ktorá dostala reálnu podobu Centra Návrat v Bratislave. Bolo otvorené v septembri 1994... V prvom rade Návrat pomohol dnes už stovkám detí, ktoré by s najväčšou pravdepodobnosťou prežili svoje detstvo a dospievanie v detskom domove. V druhom rade výraznou mierou prispel k profesionalizácii prípravy žiadateľov o adopciu, pestúnsku starostlivosť a profesionálne rodičovstvo. Po tretie vybudoval systém dlhodobej podpory náhradných rodín. Po štvrté svojím konzistentným tlakom zmenil celý systém starostlivosti o rodiny v kríze. Dnes sa už nikto z oficiálnych predstaviteľov „neodváža“ povedať, že detské domovy sú dobrým riešením, napriek tomu, že si to možno myslí. V konečnom dôsledku Návrat, neskôr aj v spolupráci s Asociáciou náhradných rodín, vytvoril veľmi veľkú komunitu ľudí na Slovensku, ktorí uznali náhradné rodičovstvo ako niečo prirodzené, čo je obohatením pre celé Slovensko.“
Vladislav Matej⁶

³ Súčasné podoby náhradnej starostlivosti o dieťa – náhradná osobná starostlivosť, pestúnska starostlivosť, ústavná starostlivosť, sú vysvetlené na webovej stránke ÚPSVaR, http://www.upsvar.sk/socialne-veci-a-rodina/socialno-pravna-ochrana-deti/nahradna-starostlivost.html?page_id=1207.

⁴ Cieľom Návratu vždy bolo, uviedol v rozhovore pre *Nebyť sám* (august 2009) Marek Roháček „postaviť systém starostlivosti o opustené deti na rodinných modeloch“. Marek Roháček sa netají ani tým, že od istého času odmietal navštevovať detské domovy.

⁵ Zákon o rodine č. 36/2005 Z. z., Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele č. 305/2005 Z. z.

⁶ Matej, V.: Návrat, moja „prvá láska“, *Nebyť sám*, august 2009, s.4

O odvahe ísť za veľkými cieľmi

Medzi hlavných aktérov zmeny z náhradnej inštitucionálnej starostlivosti na rodinnú patrili odborné aj občianske iniciatívy formalizované do mimovládnych organizácií, *ad hoc* tímov vyšších štátnych úradníkov s odborníkmi z praxe alebo akademických kruhov, ktorí pripravili a zrealizovali zmeny v riadení detských domovoch a uviedli do života súčasnú sociálnoprávnu ochranu detí.³

Kľúčové zmeny sa odohrali v období 1993 - 2005, hoci dodnes dochádza k vyladovaniu zákonov ich novelizáciami z tohto obdobia. Legislatívna zmena neznamenala vždy nastolenie nového stavu, keďže v ceste novým myšlienkam stála štátna byrokracia, agenda politických strán, národná mentalita pomáhať detským domovom za každú cenu, ale aj samotní aktéri poznačení konfliktom o smerovanie transformácie ústavnej starostlivosti, ktorí riešili/-ia problém opustených, alebo vyňatých detí v praxi.

I. dejstvo

V hlavnej role „voda, čo kvapká do kameňa a hĺbi jamku“

Odborníci pripisujú hlavnú rolu v presadzovaní náhradného rodičovstva ako riešenia pre zabezpečenie starostlivosti o opustené / z rodín vyňaté deti občianskemu združeniu Návrat, ktorý založili v roku 1993 Vladislav Matej a Marek Roháček. Od začiatku razili pre opustené deti / vyňaté z rodiny nekompromisne „rodinnú cestu“.⁴ Dlhoročný predseda a manažér Návratu Marek Roháček spolu so svojimi kolegyňami a kolegami nasmerovali svoje profesionálne úsilie na podporu náhradných rodín, ktorú systém dôsledne neriešil – alebo nebol pripravený riešiť, a súčasne na systémové riešenia, ktoré sa premietli do zákonodarstva v roku 2005, novým zákonom o rodine a zákonom o sociálno-právnej ochrane detí a o sociálnej kuratele.⁵

„Moje spomienky siahajú do roku 1991, kedy sa nám s Markom Roháčkom splnil jeden veľký sen. To, čo sme prežili ako víziu navrhnutú v diplomovke, sa dostalo do reality. Začala nás „živiť“ práca, o ktorej sme snívali a ktorá dostala reálnu podobu Centra Návrat v Bratislave. Bolo otvorené v septembri 1994... V prvom rade Návrat pomohol dnes už stovkám detí, ktoré by s najväčšou pravdepodobnosťou prežili svoje detstvo a dospievanie v detskom domove. V druhom rade výraznou mierou prispel k profesionalizácii prípravy žiadateľov o adopciu, pestúnsku starostlivosť a profesionálne rodičovstvo. Po tretie vybudoval systém dlhodobej podpory náhradných rodín. Po štvrté svojím konzistentným tlakom zmenil celý systém starostlivosti o rodiny v kríze. Dnes sa už nikto z oficiálnych predstaviteľov „neodváža“ povedať, že detské domovy sú dobrým riešením, napriek tomu, že si to možno myslí. V konečnom dôsledku Návrat, neskôr aj v spolupráci s Asociáciou náhradných rodín, vytvoril veľmi veľkú komunitu ľudí na Slovensku, ktorí uznali náhradné rodičovstvo ako niečo prirodzené, čo je obohatením pre celé Slovensko.“
Vladislav Matej⁶

³ Súčasné podoby náhradnej starostlivosti o dieťa – náhradná osobná starostlivosť, pestúnska starostlivosť, ústavná starostlivosť, sú vysvetlené na webovej stránke ÚPSVaR, http://www.upsvar.sk/socialne-veci-a-rodina/socialno-pravna-ochrana-deti/nahradna-starostlivost.html?page_id=1207.

⁴ Cieľom Návratu vždy bolo, uviedol v rozhovore pre *Nebyť sám* (august 2009) Marek Roháček „postaviť systém starostlivosti o opustené deti na rodinných modeloch“. Marek Roháček sa netají ani tým, že od istého času odmietal navštevovať detské domovy.

⁵ Zákon o rodine č. 36/2005 Z. z., Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele č. 305/2005 Z. z.

⁶ Matej, V.: Návrat, moja „prvá láska“, *Nebyť sám*, august 2009, s.4

„Ja to evidujem viac-menej od chvíle, keď sa zviditeľnil Návrat, že priniesol tú tému aj ľuďom, ktorí o tom nemali veľmi šajnu, že sa na zmenu začalo tlačiť osvetovým spôsobom. Myslím, že v deväťdesiatomsiedmom bol prvý zlom - keď školstvo „pustilo“ detské domovy a potom v roku 2005, keď sa naozaj zákon o sociálnoprávnej ochrane a kuratele preklopil vyslovene na stranu tých rodinných foriem a stále v tom vnímam pozitívnu osvetovú návratácku činnosť. Bola taká nenásilná a tichá... Nie „tichá“ v zmysle, že ju nebolo počuť, ale nebola taká agresívna. Naozaj, ako voda, čo kvapká do kameňa a hĺbi jamku. Tak sa im toto podarilo. Mám pocit, že oni s tou osvetou veľa urobili, veľa ľudí nabalili na túto myšlienku a potom sa lepšie tlačilo aj do politických zmien a tak ďalej.“ **Natália Blahová** (sociálna poradkyňa Asociácie náhradných rodín, adoptívna mama, novinárka, ex-poslankyňa NR SR, občianska aktivistka)

„... to len ja som mala takú predstavu, že zrušíme detské domovy hneď, ale to žartujem. Návrat to tvrdí, akože by sme ich mali zrušiť, ale nikto iný v týchto kruhoch to tak neberie.“ **Eva Litavská** (zakladateľka a riaditeľka neziskovej organizácie Miesto pod slnkom, bývalá dlhoročná štátna zamestnankyňa a ex-vedúca odboru sociálnych vecí Krajského úradu v Košiciach)

„Situácia podobná ako pri presadzovaní princípov rodovej rovnosti do jednotlivých politických agend, kde práve ľudskoprávne ženské mimovládne organizácie zohrali významnú úlohu „otvárača“ tém a detabuizátora mnohých dôležitých problémov. Za sféru detských práv a náhradnej starostlivosti spomeňme predovšetkým občianske združenie Úsmev ako dar alebo Návrat, ale aj Domov v rodine, Miesto pod slnkom a mnohé iné.“ **Jarmila Filadelfiová**⁷

„Obrovský prínos pre náhradné rodiny urobili napríklad Návrat tým, že vytvorili veľikánsky priestor či pre vzdelávanie, či stretávanie sa, či vzťahy medzi rodinami. Proste veľmi veľa sme sa dozvedeli, mohli sme si priznať, priznávať zlyhania, nemuseli sme jeden druhého kritizovať za to..., ale učiť sa aj na tom, že to poviem a niekto iný s tým mal podobnú skúsenosť. Mimovládne neziskové organizácie, proste neštátne, veľmi pomáhajú. Toto zo strany štátnych inštitúcií necítim, nevnímam. Tá dôvera a možnosť prísť, keď potrebujem pomoc - zavolám, dokonca môžem získať aj nejakú konkrétnu pomoc, keď sa potrebujem s niekým rozprávať... Toto je veľikánske pole práce, ktorá sa urobila pre náhradné rodiny.“ **Monika Znamenáčková** (adoptívna a pestúnska mama)

„Na jednej strane legislatíva alebo štát môže upravovať rôzne podmienky, možnosti a príležitosti, ale na druhej strane deti, ktoré dneska vyrastajú mimo rodinu ich nevedia využiť. Naša spoločnosť je hodne postavená na výkone a deti, ktoré vyrastajú bez rodiny, proste nikam / k nikomu nepatria, tak majú spochybnenú sebaidentitu, sebavedomie, motiváciu... Oni nikdy ten výkon nebudú vedieť naplňať, takže mne sa zdá dôležité to, že deti, ktoré na nejaký čas prídu o rodinu, by sa mali rýchlo dostať buď do náhradnej rodiny, alebo späť do svojej biologickej rodiny, ak sa to dá. A ak sa to bude dariť, tak si myslím, že bude menej detí, ktoré potom nebudú vedieť sa nejak chopiť toho svojho života. Tak vyslovene toto je dôležité, aby dieťa žilo mimo rodinu len vo veľmi veľmi výnimočných situáciách, alebo na veľmi krátky čas. Lebo to je o tom, že vaša dcéra zatelefonuje, že jej je práve ťažko, 'prídem domov', ale v skutočnosti jej stačí vedomie, že 'môžem prísť domov', a že ju niekto povzbudí, podporí a nakoniec ustojí aj možno tú ťažkú situáciu... Ale dieťa,

⁷ Filadelfiová, J., 2008: Zvyšovanie kvality poskytovania starostlivosti a výchovy deťom v detských domovoch – zameranie na profesionálne rodiny zamestnancov, Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava, 5

ktoré nemá toto zázemie to proste neustojí, lebo ani nemá sebaistotu a ani motiváciu to ustáť.“ **Milada Bohovicová** (odborná garantka občianskeho združenia Návrat)

„Ostrov pozitívnej deviácie – akými boli **malé skupiny ľudí raziacich inú ako inštitucionálnu starostlivosť pre opustené deti / vyňaté z rodiny, sa vytvárali aj v prostredí detských domovov**. Nemohlo tomu byť inak zakaždým, keď ktorýkoľvek zamestnanec, aktivista alebo dobrovoľník (s-) poznal bezútešnosť situácie „štátneho“ dieťaťa, ktoré môže vyrásť v detskom domove bez pripútania k jednej blízkej osobe zosobňujúcej rodiča a byť tak neschopné nadviazať plnohodnotné vzťahy po celý život; bez skutočných životných šancí prežiť bez pomoci druhých. Jedným z nich musel byť v tom čase aj Viktor Blaho, neskôr manželka Kobydovci, ktorí založili neštátne detské domovy.

„Vystupovali tam (medzi riaditeľmi detských domovov – pozn. aut.) *sem - tam* nejaké osoby. Spomínam na pani Bránikovú, oni mali aj ambíciu založiť prvý neštátny detský domov, len sa im to akosi nepodarilo, doteraz tam ten detský domov funguje. Takže oni sa angažovali do detských domovov, ale skôr do detských domovov ako takých. Boli takí lídri vtedy. Združovali vychovávateľov, robili rôzne akcie pre nich...⁸ Čiže nie ustanovenie náhradných rodín ako starostlivosti... Myslím si, že to bolo tým, že oni dlhé roky pracovali v detských domovoch. Vlastne po revolúcii to už oni boli na tej druhej strane vlastne, čo sa týka veku a tam sa to už ťažko prechádza vlastne. A z tých mladších skutočne menovať asi nikoho (zástancov náhradnej rodinnej starostlivosti medzi riaditeľmi detských domovov - pozn. aut.).“ **Viktor Blaho** (zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho neštátneho detského domova Náhradné rodiny Detského centra; zakladateľ, ex- predseda a stály člen Združenia zástupcov neštátnych detských domovov)

Táto pionierska práca sa zintenzívnila aj vďaka cirkevnému hnutiu, konkrétne evanjelickému spoločenstvu ktoré postupovalo autonómne a založilo **historicky prvý detský domov pre deti s evanjelickým vyznaním v Ľubietovej**, postavený výhradne na modeli profesionálnych rodín (zaviedol sa termín *virtuálny detský domov*). Úspešnou napokon bola aj **iniciatíva vedenia Detského domova Mlynky v Bielych Vodách, ktorý zrealizovali** v tom čase legislatívne **rizikóvu medzinárodnú adopciu 14 rómskych detí do rodín vo Švédsku**.

„No a prvý neštátny virtuálny detský domov (pri Detskom centre v Ružomberku – pozn. aut.) nebol prvý, prvá bola Ľubietová pod evanjelickou diakoniou a oni mali širokú podporu cirkvi. My sme vlastne začali ako taká partia ľudí, čiže my sme nemali za sebou nikoho. Ja som bol vtedy ešte vychovávateľom... Tento detský domov vznikol, dá sa povedať na zelenej lúke, ktorý bol svojim spôsobom prvý... Lebo ja doteraz neviem, akým spôsobom sa im to vtedy podarilo založiť... Jedna pani riaditeľka, ktorá vlastne začínala na to veľmi ťažko spomína a nakoniec sa jej to podarilo presadiť iným smerom; dokonca vtedy to bolo tak, že oni mohli mať deti len evanjelického vierovyznania.“ **Viktor Blaho** (zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho neštátneho detského domova Náhradné rodiny Detského centra; zakladateľ, ex- predseda a stály člen Združenia zástupcov neštátnych detských domovov)

⁸ Medzi oslovenými odborníkmi, ktorí sa zúčastnili mapovania vývoja sociálnoprávnej ochrany detí na Slovensku od roku 1989, neboli predstavitelia reformného hnutia v prostredí štátnych detských domovov. Táto téma by si vyžadovala preto ďalšie, osobitné skúmanie.

II. dejstvo

V hlavnej role „štát“, na čele s decizormi, ktorí sa vedeli obklopiť odborníkmi

Premena klasických detských domov na inštitúty, ktoré majú sledovať skutočný záujem dieťaťa by sa nepodarilo bez ľudí pri výkonnej, zákonodarnej aj súdnej moci. Z referenčných prameňov vyplynulo a oslovení respondenti to potvrdili, že **na vývoj problematiky mali zásadný vplyv ľudia, ktorí boli v správnu chvíľu na správnom mieste.** Jednou z nich bola **Ruth Erdélyová**, iniciátorka uzákonenia profesionálneho rodičovstva na Slovensku.

R. Erdélyová mala za sebou dlhoročnú prax z „detských ústavov“ spred roka 1989, štúdium zahraničných modelov náhradnej rodinnej výchovy a starostlivosti, komplexnú znalosť spoločnosti na Slovensku, ale najmä víziu. Využila príležitosť podieľať sa na príprave náhradnej výchovy na Ministerstve školstva a **stála pri zrode profesionálneho rodičovstva a jeho zakotvenia v zákone o školských zariadeniach z roku 1993.** Profesionálnymi rodičmi, ktorí boli pre deti z detských domov / ústavov nositeľmi rodinných modelov, sa mohli stať zamestnanci detského domova, čím sa položili základy pre „rodinnú cestu“ a zabezpečila kontinuita v kontrole štátu nad sociálnoprávnou ochranou detí. Nebol to jednoduchý zápas, keďže v hre bolo **presvedčenie, že „dieťa treba chrániť pred vzťahmi, a to aj dobrými, ak by sa mali a mohli v budúcnosti prerušiť“** (viď citát nižšie).

„...ešte v 90. roku som začala s prípravou návrhu Zákona o školských zariadeniach, kde patrili aj všetky zariadenia pre náhradnú výchovu. Brala som to ako šancu posunúť veci dopredu. Problémy som poznala dôverne. Jedným z najväčších bolo zlyhávajúce odchovancov v bežnom živote, v pracovnom zaradení, v rodinnom živote. Príčinou bolo umelé prostredie detského domova s úplnou absenciou situácií, v ktorých by deti zažili všedný život a natrénovali si zručnosti preň potrebné. Nezvládali úplne základné veci a ich deti končili opäť v detskom domove... Domovy boli a sú plné detí, ktorá nemajú šancu zažiť dobrú rodinu. Ani na prechodnú dobu. Najmä rómske deti, mentálne postihnuté deti zo špeciálnych škôl internátnych, deti, ktoré do domova prichádzali staršie. Hľadala som spôsob, ako deťom otvoriť cestu do rodín. Bolo mi jasné, že vzhľadom na ekonomickú situáciu na Slovensku nie je šanca na dobrovoľnícke pestúnstvo, aké je bežné v niektorých západných krajinách. Málokto žena si môže dovoliť zostať doma a starať sa o deti ako pestúnka. Zamestnanosť oboch rodičov je nutnosť. Tak som hľadala formu, ktorá by zapadla do nášho spôsobu života.

*...Vo fáze medzirezortného pripomienkovania návrhu vyvolala (nová forma starostlivosti – pozn. aut.) neskutočný odpor. Návrh šiel do legislatívnej rady s tzv. rozporom a samozrejme sa nedostal ďalej. Najmä Ministerstvo práce malo nekonečné výhrady. **Nasledovali dva roky diskusií a presvedčania. Presvedčiť všetkých o efektívnosti takéhoto riešenia vôbec nebolo ľahké.***

*...Okrem ekonomickej stránky (ťažko vyčísliteľná efektívnosť) bola problémom **pseudoochrana dieťaťa. Predstava, že dieťa treba chrániť pred vzťahmi, a to aj dobrými, ak by sa mali a mohli v budúcnosti prerušiť.** Argumentovalo sa tým, že deti už zažili dosť zranení a citovo sterilné prostredie je vhodnejšie než akákoľvek ďalšia strata, s ktorou by mohla byť spojená trauma. Takéto myslenie je absurdné a chýba mu odbornosť. Citovo sterilné prostredie*

produkuje patologických ľudí. Potvrdili to mnohé výskumy. Dieťa potrebuje podnety a vzťahy aj za cenu prípadných zranení. Veď i vďaka takýmto zraneniam sa učí. Prekonáva ich, vyrovnáva sa s nimi, má skúsenosť, že to zvládlo. Skúsenosti limitované len detským domovom a školou končia zlyhaním - osobnou tragédiou u väčšiny domovákov. Detský domov neposkytuje potrebné modely správania, absentujú v ňom vzory riešenia bežných životných situácií, deti majú vážny nedostatok životných zručností. Deti z domovov majú tendenciu zakladať si rodinu na spôsob detského domova, lebo nemajú ani potuchy, ako má rodina fungovať. ...Poznám prípady i tretej generácie odchovancov detských domovov, ktorí zlyhali ako rodičia - aj ich deti vyrastajú v detskom domove. **Nejako to treba zastaviť.** Mojou víziou bolo využiť skrytý potenciál, ktorý na Slovensku je, a dostať čo najviac detí do rodín, aj keď len na prechodnú dobu... Po dvoch rokoch sa to nakoniec podarilo presadiť do programu parlamentu ako poslanecký návrh.“ **Ruth Erdélyová**⁹ (iniciátorka uzákonenia profesionálneho rodičovstva na Slovensku)

Pôdu na pro-reformné politiky v náhradnej starostlivosti vytvárali aj „osvietení“ ľudia vo vládnej exekutive. Vyhľadávali odborníkov na problematiku detských domovov v praxi, zbierali si „pre“ a „proti“, a pripravovali kroky vedúce k presadeniu nadčasovej náhradnej rodinnej starostlivosti. **O angažovaných ľudí v praxi a spoluprácu s nimi bol veľký záujem, na strane štátnej administratívy aj neziskového sektora.** Tento proces „čistenia“ viedol k vytvoreniu myšlienkových kruhov ľudí a prostredníctvom nich aj aktivít, ktoré mali zásadný vplyv na vývoj sociálnoprávnej ochrany detí na Slovensku po roku 1989.

„Dal si ma zavolať Ing. Boris Sopira – v tom čase asi riaditeľ odboru rodinnej politiky MPSVaR - bolo to ešte v tých 90.-tych rokoch možno 92.-om. Nepamätám sa, čo som robil vtedy na Ministerstve práce..., pýtal sa ma akým spôsobom by sa to dalo zmeniť. Aj čo sa týka rodinnej náhradnej starostlivosti, že ako to vidím ja, takže tie snahy boli aj z tejto strany. Neskôr samozrejme Návrat, pamätám si návštevu pána Mateja, pána Roháčka..., hľadali partnerov pre rozvinutie svojich myšlienok.“ **Viktor Blaho** (zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho neštátneho detského domova Náhradné rodiny Detského centra; zakladateľ, ex-predseda a stály člen Združenia zástupcov neštátnych detských domovov)

Vízia Ruth Erdélyovej bola komplexná, o čom svedčí aj **nezrealizovaný zámer** - ktorý ako odborníčka razila - **vytvoriť sieť špecializovaných profesionálnych rodičov, ktorí by prijímali do svojej starostlivosti deti so špeciálnymi potrebami** (napr. zdravotne postihnutú deti). Tento zámer dodnes neprestal rezonovať vo vývoji náhradnej starostlivosti, jeho zástancom je aj Marek Roháček z Návratu¹⁰.

„... chcela som, aby sa vytvorila aj sieť špecializovaných profesionálnych rodín, ktoré by boli odborne kompetentné starať sa o deti s poruchami správania, mentálnymi či psychickými problémami alebo i zdravotným postihom a tiež o deti, ktoré inak končili na psychiatrii alebo v prevýchovnom zariadení. Profesionálny rodič by musel byť fundovaný odborník - psychológ, liečebný či špeciálny pedagóg.

⁹ Michalová, J.: Deti z domovov majú tendenciu nezakladať si rodinu, ale detský domov (rozhovor s Ruth Erdélyovou), v Nebyť sám, 2/2006, 6-8

¹⁰ M. Roháček (2008) navrhol tiež rozšíriť formy pestúnskej starostlivosti o novú formu tzv. špecializovanej pestúnskej starostlivosti o deti so špeciálnymi potrebami, ktorá by pestúnovi zároveň zabezpečila stabilné sociálno-ekonomické podmienky, v Roháček, M.: Náhradné rodičovstvo na Slovensku, Quo Vadis?, v Kelley, E.: Čo vieme o náhradnom rodičovstve?, S.P.A.C.E. 2008, 53-61

Vo svete sú rodiny, ktoré poskytujú takéto vyslovene odbornú starostlivosť pre deti, ktoré by inak skončili v rôznych ústavoch. Myslím si, že by sa aj na Slovensku našlo zopár takých rodín, ktoré by mali záujem pracovať s deťmi so špeciálnymi potrebami v prostredí svojej vlastnej rodiny. Nuž, takýto krok sa už nekonal, hoci tá potreba tu je. Reedukačné zariadenia sú plné detí a je tam priveľa detí z detských domovov (aj detské domovy výchovne zlyhávajú). Je to neuveriteľne zložitá zmes detí. A časť z nich by tam rozhodne nemala byť. Ak by sa im vytvorili podmienky, mohli by v živote normálne fungovať. Keď o tom rozprávam, uvedomujem si, ako mi je ešte stále ľúto, že som tie veci nemohla dotiahnuť.“ **Ruth Erdélyová**¹¹ (iniciátorka uzákonenia profesionálneho rodičovstva na Slovensku)

Na jednej strane tak vznikla koncepcia špecializovaných profesionálnych / pestúnskych rodičov, ale na druhej strane ústavná starostlivosť nemohla byť zrušená minimálne z dvoch zásadných dôvodov – pokrývala starostlivosť o „ťažké prípady“ po zdravotnej, alebo vzdelávaco-výchovnej stránke. S jej zrušením boli a sú opatrní aj mnohí odborníci, ktorí si nevedia predstaviť, že by do náhradných rodín boli umiestnené všetky deti, ktorým bola nariadená ústavná starostlivosť bez rozdielu na vrodene alebo nadobudnuté znevýhodnenie („handicap“).

„...V profesionálnych rodinách nemajú čarovný prútik, aby zvládli všetky problémy našich detí. **Nejde všetko v rodinách.** (v kontexte umiestňovania detí do náhradných rodín – pozn. aut.) Nie je možné, aby ste profesionálnu rodinu vystavili takému tlaku, že sa rozvedú, že im budú ohrozovať ich vlastné biologické deti, treba vnímať problémy profesionálnych rodín. Pri veľkých problémoch našich detí / problém je v nich, treba potom tie deti buď vymeniť, alebo skončiť s tým... Ale detský domov musí byť v pozícii, že profesionálny rodič sa na vás obráti s dôverou, čo s tým, a spoločne budete hľadať spôsob ako mu pomôcť. Ale tak ako tu (v detskom domove – pozn. aut.), dieťa nesmie byť hrozbou pre iné deti alebo pracovníkov, takisto nesmie byť dieťa hrozbou ani v profesionálnych rodinách. Aj oni musia byť hrdé na tie naše deti. Musia si byť podporou, musia sa vzájomne dopĺňať, nesmú byť vo vojnovom stave. Akékoľvek zárodoky konfliktu sa musia hneď likvidovať... Keď vznikne kríza v rodine, tak do niektorých rodín detský domov ide aj každý týždeň, aby sme deťom vysvetlili pravidlá a podstatu spolužitia.

Spoločné riešenie problémov veľmi funguje. Potom príde puberta a hlavne u rómskych detí 'čo mi môžete' a blabla a už to tam ide... Napr. keď si rodina želá nefajčiť v dome, lebo u nich nikto nefajčí, tak dieťa nesmie fajčiť vo vnútri, v tomto dome. Lebo nikto nefajčí. Dieťa často reaguje: 'A čo je, kto mi tu bude rozkazovať?'... pri riešení tohto problému, dieťa musí akceptovať, že niektoré požiadavky profesionálneho rodiča musí dodržiavať a akceptovať. Ale fajčenie je len maličkosť, ale predsa to je dosť podstatné pri vzájomnom spolužití. Keď sa nezvládnu maličkosti potom za tým už idú aj krádeže, to sa už potom nabaľuje.

...Aké deti idú do profesionálnych rodín? My máme v profesionálnej rodine nevidiacu Nikolku, autistickú. Nikolka má samozrejme ZŤP. Nikolke hrozilo, že v detskom domove ostane do konca života, ale našla sa taká rodina, ktorá ju chcela prijať. **My máme aj deti po onkologických ochoreniach v profesionálnej rodine. Deti s výraznými poruchami správania, s výraznými poruchami učenia, ale máme v rodinách aj "dobré deti", v našich**

¹¹ Michalová, J.: Deti z domovov majú tendenciu nezakladať si rodinu, ale detský domov (rozhovor s Ruth Erdélyovou), v Nebyť sám, 2/2006, 6-8

profesionálnych rodinách sú umiestnené rôzne deti.“ Jana Žilinská (riaditeľka Detského domova v Necpaloch)

„Ak máte dieťa hydrocefalis, ktoré má IQ na úrovni 50, alebo menej a potrebuje predovšetkým zdravotnú starostlivosť a keď ho dáme do rodiny, ona s ním bude chodiť každý deň k lekárovi? Podľa mňa to je nereálne. Lepšie keď funguje v zariadení, kde ten lekár je. Prišli sme na to...“ **Albín Škoviera** (liečebný pedagóg, bývalý vychovávateľ a riaditeľ diagnostického centra, mimoriadny profesor na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského)

Legislatívny rámec pre profesionálne rodiny bol aj zásluhou Ruth Erdélieovej položený ako základný kameň novej stavby, ale ako ukázal život, nestačil ani zďaleka na vymożenie systémovej zmeny, ktorý by zmenil pomer detí v detských domovoch v prospech náhradných rodín.

Olga Keltošová (ministerka práce, sociálnych vecí a rodiny, 1992 - 1998) spomínala, ako sa začiatkom deväťdesiatych rokov zoznamovala so situáciou opustených detí, ktorá bola kvalitatívne iná ako je tomu dnes, čo súviselo s tým, pod ktorý rezort „detské domovy“ patrili (dojčenské ústavy pod ministerstvo zdravotníctva, ústavy pre mentálne alebo zdravotne postihnuté deti pod ministerstvo práce a sociálnych vecí, ostatné detské domovy pod školstvo). Situácia bola neúnosná z hľadiska správy domovov, aj z hľadiska „detí“. **Rozdelenie republiky v roku 1993 bolo príležitosťou pre legislatívnu zmenu - pri Ministerstve práce, sociálnych vecí vzniklo Centrum medzinárodnoprávnej ochrany detí, a v roku 1995 podala ako ministerka návrh na zmenu kompetenčného zákona, aby všetky „ústavy“ spod zdravotníctva a školstva prešli pod rezort sociálny** (účinné od roku 1997). Sociálnemu rezortu navyše pribudla „rodinná politika“ (zriadila sa sekcia rodinnej politiky aj s odborom sociálnoprávnej ochrany detí).

Ako sa začalo hýbať s „moločom“ detských domovov

„Myšlienka transformácie detských domovov z hľadiska ich riadenia z úrovne Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky sa začala realizovať v roku 1995, teda v mojom druhom funkčnom období v pozícii ministerky tohto rezortu. Do vlády a do Národnej rady Slovenskej republiky som predložila návrh na zmenu kompetenčného zákona, podľa ktorého riadenie detských domovov malo prejsť do kompetencie nášho rezortu s cieľom prebudovania systému náhradnej rodinnej výchovy v prospech sociálneho prístupu.

Vtedajší ministri školstva Eva Slavkovská a zdravotníctva Dr. Lubomír Javorský, do právomoci ktorých riadenie týchto inštitúcií patrilo, nemali zásadné námietky, a to predovšetkým z hľadiska nedostatkov financií. V tomto čase na našom území bolo 76 detských domov s asi 4700 deťmi. Ako sociálne prípady boli deti z domovov chápané v uvedených ministerstvách okrajovo, a to iba z hľadiska tzv. edukatívnej funkcie domovov, bez sociálnych prístupov.

Podstatné zmeny sa odohrali predovšetkým v roku 1996. Na samom začiatku sme boli nemilo prekvapení postojmi časti riaditeľov a viacerých pracovníkov detských domovov, ktorí nesúhlasili s prechodom pod rezort sociálnych vecí, spisovali v zariadeniach petície, organizovali zhromaždenia proti prechodu pod naše ministerstvo.

Argumentovali predovšetkým tým, že oni nie sú sociálni pracovníci, teda že detské domovy majú zostať len ako „edukačné zariadenia“. Našou víziou však bola snaha vytvoriť v detských domovoch rovnaké alebo obdobné životné podmienky a sociálne rodinné prostredie, aké sme budovali v ostatných sociálnych zariadeniach vznikajúceho systému sociálnej pomoci.

Veľmi často sme sa stretávali s ľuďmi z detských domovov, vysvetľovali sme im nové prístupy k sociálnej transformácii, stretávali sme sa s nimi. Odporcovia zmien šírili poplašné správy, že budeme znižovať platy, že prechod pod nový rezort im prinesie ďalšie sociálne nevýhody... Centrom nesúhlasu so snahou zachovať doterajší stav, ktorý bol diskriminačný voči mnohým detským domovom a voči deťom z domovov boli najmä predstavitelia Detského mestečka v Zlatovciach, ktoré dostávalo dovtedy štátne prostriedky neporovnateľne a nespravodlivo vyššie, než všetky ostatné detské domovy na Slovensku...

Vycestovala som teda priamo do centra opozície proti zmenám, stretla som sa s utedajším vedením a aj s ich zamestnancami. Na prvý pohľad už v zasadačke bolo zrejmé, že väčšina zamestnancov boli ľudia v dôchodkovom alebo v pred dôchodkovom veku. Keď sme diskutovali o ich práci, o prípadnom odchode do dôchodku atď., zistili sme, že zamestnanci mali v detskom domove aj bývanie, a nemali po prípadnom odchode kam ísť... Nebol teda ako hlavný problém - odborný problém so zmenou statusu z pedagógov aj na sociálnych pracovníkov. Odporcovia premien v prospech detí z detských domovov boli zvyknutí na to, že v týchto rodinných domoch celé roky žili, spolu s deťmi, samozrejme, pričom sa pozabudlo na to, že čo bude, keď budú musieť odísť do dôchodku. Spolu so samosprávou sme teda museli riešiť, aby im ich orgány ponúkli tam, odkiaľ pochádzali, náhradné riešenia bývania.

Po dlhých diskusiách sa po zmenách legislatívy spustil proces transformácie, naše ministerstvo aj s prívlastkom „ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny“ zriadilo, okrem iného, sekciu rodinnej politiky a začali sme budovať komplexný systém sociálnej podpory a sociálnej pomoci. Súčasťou transformácie detských domovov boli aj nové a spravodlivé podmienky financovania, predĺžili sme možnosť pobytu dieťaťa v zariadení až do prípadného skončenia vysokej školy, veľkú pozornosť sme venovali najmä materiálnej úrovni a životným podmienkam.

Zamestnanci domovov dostali možnosť stať sa profesionálnymi rodičmi. Áno, aj zamestnanci a ostatní ľudia, ktorí si chceli zobrať deti, sa mohli stať i zamestnancami jednotlivých detských domovov. To boli úplne prvé a razantné krôčiky k tomu, aby sa to preklopilo, aby ten, nechcem povedať „moloch“ riadenia detských domovov - niekde mi to pripadalo až taký kasárenský typ - sa začal postupne meniť, aby sa mohlo postupne aj prechádzať na rodinnú výchovu, na profesionálne rodičovstvo, na náhradnú starostlivosť a na humanizáciu sociálnych zariadení.“
Olga Keltošová (ministerka práce, sociálnych vecí a rodiny, 1992 - 1998)

„V tom 93.-om roku, keď sa to dostalo do toho zákona, odvtedy až pokiaľ teda prešli detské domovy pod iný rezort vznikla až jedna profesionálna rodina. To som bol prekvapený... Vznikla jedna jediná profesionálna rodina a to pri Diagnostickom centre v Bratislave. (Vtedy sa to ešte tuším ináč volalo.) Prečo sa inštitút profesionálnej rodiny nejako nevyužíval a prečo

to tak dopadlo?... **Lebo zariadeniam sa nechcelo do toho ísť. Zákon pritom bol k dispozícii, ale nerobili to.** Až keď sa potom dostali detské domovy pod rezort sociálnych vecí, kde ja som sa osobne angažoval, v 95. a 96.-om roku spolu s Úradom vlády, konkrétne s jeho pracovníčkou - referentkou pri vládnom splnomocnencovi na riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc, Annou Botošovou, ktorá bola poverená úlohou zmeny rezortu pre detské domovy. Zvolali sme v Ružomberku a neskôr v zariadení Detského centra v Ľubochni zopár stretnutí s riaditeľmi všetkých detských domovov a takisto aj zainteresované rezorty a ministerstvá... Myslím si, že taký veľký rozmach aj profesionálnych rodín začal po tom 97.-om roku. Vlastne od januára 1997. A to bol vlastne aj cieľ, prečo sme sa snažili dostať z Ministerstva školstva - lebo tam nejakým spôsobom ten rozvoj zamrzol, že sa to proste ďalej nevyvíjalo.“ **Viktor Blaho** (zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho nešťátneho detského domova Náhradné rodiny Detského centra; zakladateľ, ex- predseda a stály člen Združenia zástupcov nešťátnych detských domovov)

Ruth Erdélyová z Ministerstva školstva videla za zjednotením agendy pod jeden rezort – zvlášť keď ním bolo Ministerstvo práce – politické rozhodnutie. Ako odborníčka na „výchovu“, spolu so svojim bývalým kolegom Albínom Škovierom zaujímala k zastrešeniu agendy pod „sociálne veci“ skôr odmietavý postoj.

„Zákon sa prijal v čase, keď sa detské domovy stali akýmsi politickým korzom. Pred voľbami sa chodilo do domovov, nosili sa darčeky, úsmevy, objatia a médiá pri tom asistovali. Deti sa vďačná téma. **To, že sa domovy presunuli pod ministerstvo práce, bol skôr výsledok snahy získať zaujímavý politický artikel než dôsledok profesionálnych dôvodov. Nevieť o žiadnom pozitívne tohto riešenia.** Z hľadiska detí je úplne jedno, kto je na vrchole pyramídy. Pre deti je dôležité, či tam hore rozumejú ich potrebám a či je tam záujem reagovať na ne. Detské domovy prešli pod ministerstvo, ktoré bolo dovtedy principiálne proti zriaďovaniu profesionálnych rodín, a na to, čo sa udialo odvtedy, som už nemala žiaden vplyv.

...Historicky táto agenda patrila vždy Ministerstvu školstva. Zmenu presadila vtedajšia ministerka pani Keltošová. V podstate je jedno, kam táto agenda patrí, pokiaľ príslušný rezort zabezpečí fungovanie v najvyššom záujme dieťaťa. A zďaleka nejde len o materiálne potreby. Medzi potreby dieťaťa patrí spústa vecí, ktoré v obchode nekúpiš. Celá oblasť vzťahov a citovej saturácie, potreba bezpečia, súkromia, stability a perspektívy. Deti, ktoré prišli do domova, boli dlhodobo zanedbávané alebo týrané, alebo všetko dokopy. Majú veľa problémov a potrebujú pomoc. Nestačí ich len niekde ubytovať a nakrmiť. Ani zďaleka. To sa rýchlo zmení na vyhodenu investíciu. Príliš často toto dieťa, napriek tomu, že štát do neho ročne investuje 120 000, končí na podpore alebo na ulici ako bezdomovec, alebo v horšom prípade vo väzbe. Mladý človek zlyhá, hoci sme ho vzorovo krmili, šatili, nútili chodiť do školy a vodili na zaujímavé podujatia. Nedali sme mu však stabilný osobný vzťah, ignorovali jeho skutočné osobné potreby, jeho individualitu, a tým sme anulovali všetko, čo sme doňho vložili.“ **Ruth Erdélyová**¹² (iniciátorka uzákonenia profesionálneho rodičovstva na Slovensku)

¹² Michalová, J.: Deti z domovov majú tendenciu nezakladať si rodinu, ale detský domov (rozhovor s Ruth Erdélyovou), v Nebyť sám, 2/2006, 6-8

Niektorí odborníci vyhodnocujú zastrešenie agendy pod jeden rezort ako základný predpoklad a „spúšťač“ pre pozitívne zmeny v systémovom riešení problému opustených detí alebo detí vyňatých z rodiny.

*„Aj keby bolo zjednotenie agendy sociálnoprávnej ochrany detí pod Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny motivované politicky, mocensky alebo bolo akokoľvek pragmatické, **bol to kľúčový „pozitívny omyl“ doby, ktorý v porovnaní s inými krajinami, kde k takémuto kroku nedošlo, vytvoril legislatívne a procesne priateľskú cestu k rodinným formám starostlivosti o deti.**“* **Marek Roháček** (spoluzakladateľ, predseda a manažér občianskeho združenia Návrat)

Peter Guráň (ex-riaditeľ sekcie rodinnej politiky, sociálnej inklúzie na Ministerstve práce, rodiny a sociálnych vecí / 1999-2005) konštatoval, že **v decíznej a výkonnej sfére rodinnej starostlivosti bolo v tom čase bežné presvedčenie, že je lepší detský domov ako rodina**, že na zmene sa významne podpísal **medzinárodný tlak (Výbor pre práva detí pri OSN)**, ale aj **založenie platformy na výmenu informácií a nové podnety – Výbor pre deti pod MPSVaR. Samotný minister práce Peter Magvaši (1998-2002)**, podľa Petra Guráňa, **podporoval zmeny, ktoré si situácia v detských domovoch neodkladne vyžadovala**. V tom čase sa vypracovával návrh zákona o sociálnoprávnej ochrane detí, ktorý sa však nestretával s nadšením u rezortných kolegov – **potrebná bola zmena myslenia prečo je rodinná starostlivosť lepšia ako ústavná, ktorá by sa premietla aj legislatívne**.

*„Zmena myslenia je u nás veľmi ťažká, dlhá. Ja to môžem povedať, v podstate som nastúpil v 99.-om, no zákon sa prijal až v roku 2005. **Takže bolo to päť rokov tvrdej práce, legislatívnej, aj presvedčania**, že dikcia a duch zákona musí byť iný ako je to pri štandardných zákonov, kde je všetko presne vykvalifikované, každé slovo je presné. Toto nemôže byť. ... že to je zákon o deťoch a o ochrane dieťaťa, ten musí byť iným štýlom formulovaný. Ale musí byť jasný, musí mať jasné ciele. A vlastne to bolo dôležité, vyjsť od začiatku s tým, že tento zákon má urobiť celú náhradnú starostlivosť ozaj len ako náhradnú. ...že tá rozhodujúca je rodina. Všetko ostatné je len náhradou za biologickú rodinu. A tá náhradná starostlivosť má byť čo najkratšia, má sa čo najviac podobať rodine. ... My sme tiež potrebovali, aby zákon o rodine presne formoval túto filozofiu, že prvá je rodina, potom sú všetky ostatné formy... Bola to často až emotívne ladená diskusia, lebo ako to už býva v našej krajine zvykom a je to snád' doteraz, tak každý je odborník vo všetkom. A každý má rodinu a teda 'čo vy nám budete hovoriť čo je dobré a čo je zlé, však ja najlepšie viem, ja mám tiež deti, tu sú tiež deti'. Proste všetci boli múdri a hrozne ťažké bolo presvedčiť ľudí, že ideme správnym smerom.“* **Peter Guráň** (ex-riaditeľ sekcie rodinnej politiky, sociálnej inklúzie na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny /1998 – 2005/, člen Výboru OSN pre práva dieťaťa na obdobie rokov 2009 – 2013)

Riaditeľ neštátneho detského domova Libor Kobyda z vlastnej skúsenosti objasnil, aká **markantná priepasť existovala(uje?) v skutočnom chápaní deklarovaneho prostredia v detskom domove, ktoré simuluje rodinu a chápaním náhradnej rodiny samotnými zamestnancami konkrétneho detského domova**. Jednoznačne tak vyvrátili tvrdenie, že by sa detský domov podobal rodine.

„Teraz ako sa to začalo preklápať (inštitucionálna starostlivosť v prospech náhradnej rodinnej – pozn. aut.), tak niektorí vychovávatelia prešli na tých profesionálnych

rodičov a sami oni tak reagovali **'ale to je úplne niečo iné mať to dieťa doma ako keď je tu, to je úplne niečo iné(!)'**. Zrazu sa začali úplne na to ináč pozerat' tí ľudia.“ **Libor Kobyda** (spoluzakladateľ a riaditeľ neštátneho detského domova Detský smiech o.z., predseda Združenia zástupcov neštátnych detských domovov)
Zdolať bolo potrebné aj silné regionálne a miestne lobby

Systémové zmeny v praxi sa nerealizovali zo dňa na dňa. Systém, ľudia ktorí ho tvorili - kládli odpor, vymedzovali sa voči novej pro-rodinnej filozofii, mnohí aj v presvedčení, že detské domovy so starostlivosťou a výchovou striedajúceho sa odborného personálu sú najlepšie riešenie. Jeden z odborníkov sa vyjadril v tomto kontexte, že „rodina bola pre dieťa nebezpečná“, a treba len dodať, že v tomto dovedty štátom razenom presvedčení evidentne nebezpečnejšia ako štát samotný. V prípade samotných zamestnancov detských domovov alebo naviazaných profesií / pozícií ani niet divu; nemohli poprieť samých seba - vlastné snaženie robiť pre deti maximum, ale aj „bez boja“ vzdať sa sociálno-ekonomických istôt¹³, ktoré im práca so „štátnymi deťmi“ prinášala. Transformácia detských domovov bola vyhlásená, proces zmien nastolený, ale vo veľkej miere bez presvedčenia a odhodlania robiť potrebné opatrenia na strane stoviek ľudí vo výkonných pozíciách.

*„Dnes už asi ťažko nájdete človeka, ktorý by povedal, že je lepší detský domov ako rodina, ale v tom čase to bolo veľmi bežné. Bežné to bolo najmä u predstaviteľov z decíznej sféry, u štátnych úradníkov, úradníkov, ktorí pracovali vo vtedy ešte existujúcej schéme krajov a okresov, proste celá táto administratívna sféra bola, dá sa povedať, ešte v prevažujúcej miere proti nejakým zásadným zmenám. Im sa zdalo, že to bolo fajn, že to malo tradíciu, bola tam vybudovaná aj nejaká materiálna základňa a boli tam napríklad špecializovaní odborníci. **Tie domovy boli schátralé budovy, ale mnohí ľudia mali pocit, že starostlivosť je dostačujúca.** Vôbec sa nezvažovali veci ako je izolácia, potreba komunikácie, potreba prirodzeného rodinného prostredia, ktoré je vlastne bazálne, principiálne pre rozvoj dieťaťa. Nezvažovali sa také veci, že dieťa prechádza rôznymi zariadeniami podľa veku... Vôbec neexistovali žiadne „súrodenecké vzťahy“, deti boli porozhadzované, spätné kontakty s rodinami boli sporadické, deti sa nevracali do rodín, nikto nepracoval s biologickou rodinou. Proste bolo tam množstvo problémov a ten systém v tej dobe bol hrozne uzavretý. **Rezistencia a averzia voči všetkému novému bola veľmi silná.***

Už v tej dobe bol Návrat, ale aj Úsmev ako dar, dosť dobrí iniciátori. Ešte s vtedajšou štátnou tajomníčkou Edit Bauer sme sa rozhodli, že tu chýba nejaký orgán, ktorý by koordinoval tie činnosti a bol Výbor pre deti, ktorý sa podarilo až po desiatich rokoch nejako stabilizovať; založili sme ho a bola to ešte jedna z platforiem z roku 2000. **K presadeniu tých názorov nám dosť pomohla aj prvá správa Slovenskej republiky pred Výborom OSN pre práva detí, kde doteraz mám česť pracovať.** Bol som členom vládnej delegácie a tam **sme boli podrobení dosť ostrej kritike, celý tento systém inštitucionálnej starostlivosti, že bolo nutné začať ho urýchlene meniť.** To bol vždy veľmi dobrý argument, keď sme predkladali nejakú novú stratégiu, nejaké nové opatrenia...

V podstate to, čo nám najviac chýbalo, čo bolo najdôležitejšie, bola zmena zákona o rodine, o sociálnoprávnej ochrane detí. Nakoniec to skončilo tak, že návrhov bolo toľko, že musel prísť nový zákon o rodine. Lebo to bola alfa a omega. V tom čase bola tiež veľká diskusia, či je potrebné robiť jeden samostatný zákon, že však môžu

¹³ Pociťovali existenčné ohrozenie, spôsobené obavou zo straty práce, príjmu či statusu.

sa opraviť jednotlivé časti - napríklad do jedného zákona adopcie, do ďalšieho..., že nie je potrebný takýto široký zákon. Keď si tak osobne spomínam, **prvé ohlasy pri predkladaní zákona boli, že predkladáme literárne dielo. Vtedajšia legislatívna rada vlády nebola vôbec zvyknutá na taký typ zákona, ktorý je postavený alternatívne, ktorý je postavený práve na tom, že je potrebné zvažovať prípad od prípadu, že dieťa je potrebné brať ako toho hlavného aktéra, od ktorého sa to odvíja, a nie systém alebo dieťa ako figúrku na šachovnici, s ktorou sa dá manipulovať. A toto bola vlastne základná zmena. Zmena myslenia... Tá si myslím, že sa dodnes nepodarila.**

...A potom **veľkou prekážkou boli ľudia, ktorí boli presvedčení starým systémom, že ho treba oprášiť.** ...bola to aj neskoršia ministerka, aj viacerí ľudia, ktorí boli na pozíciách vtedy na ministerstve, ktorí boli tvrdí zástancovia veľkých inštitúcií, lebo sú lacnejšie. Lebo to je vhodné, lebo sú deti kontrolované, lebo je to lacné, lebo čím viac sa varí, tým je to lepšie, proste tento tradičný postoj. A potom bola jedna obrovská regionálna a miestna „lobby“, pretože rušiť inštitúcie znamenalo rušiť pracovné miesta. Vtedy začala narastať nezamestnanosť a každý sa obával..., a vždy na tých úradoch sa našiel(-a) nejaký(-á) sused(-a), príbuzná, ktorá tam robila upratovačku, kuchárku, inštalatéra...; boli tam úzke rodinné väzby a v regiónoch nebola vôbec podpora.“ **Peter Guráň** (ex-riaditeľ sekcie rodinnej politiky, sociálnej inklúzie na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny /1998 – 2005/, člen Výboru OSN pre práva dieťaťa na obdobie rokov 2009 – 2013)

„V tom 2001.-om roku, keď sme sa začali venovať tej téme, že je tu Dohovor o právach dieťaťa a že nie je zákon o sociálnoprávnej ochrane a je len starý zákon o rodine, tak vtedy ja som aj nejaký článok písala do SME o tom, že súdy rozhodujú tak, že náhradná starostlivosť je len ústavná starostlivosť a nejaká iná ako keby neprichádzala do úvahy, a pri rómskych deťoch už vôbec nie. A že štát je tak nastavený, aj tá sociálnoprávna ochrana, že vôbec nepodporuje iné formy náhradnej starostlivosti, ale že práve do tej ústavnej sa dávajú tisícky korún, ktoré vyjdú navnivoč, pretože tie deti vychádzajú z ústavov bez akejkoľvek životnej perspektívy a bez akéhokoľvek napojenia na niečo. Ako keby žili v inkubátore a zrazu ich vypustíme vonku. Až vtedy **okolo toho roku 2001 sa začalo hovoriť to tom, že tá ústavná starostlivosť ako výlučná náhradná starostlivosť nie je dobrá, že toto treba prekonať.** A viem, že **sociálni pracovníci mali problém prekonať tento stereotyp, pretože jednak to bolo jednoduchšie, jednak už mali aj určité väzby na tie ústavy sociálnej starostlivosti... Boli také sociálne pracovníčky, o ktorých som bola presvedčená, že si myslia, že tým deťom je v ústave lepšie.** A to ma úplne desilo... Báli sa, že im ako sociálnym pracovníkom pribudne viacej práce, pretože **ak bolo raz nariadené, že dieťa má ísť do ústavu, našiel sa ústav, dieťa sa tam poslalo a bol pokoj.** Oni už to dieťa pustili z dohľadu. Už to dieťa vyriešili.

... Totiž, sociálne pracovníčky s tými deťmi do domova prišli, tá pani riaditeľka ich pohostila, keď bolo MDŽ, keď boli sviatky, boli pozvané, deti im tam zaspievali, bol večierok, deti boli šťastné, spokojné. Pani riaditeľka vybavila to, pani riaditeľka vybavila hento... Pani riaditeľka im poďakovala, pani riaditeľka bola šťastná, oni videli tam, že tie deti behajú, že sú čisté, predtým ich videli v osade, predtým ich videli pri tých matkách alkoholičkách, teraz ich videli čisté... Oni boli úplne vážne presvedčené o tom, že tým deťom pomohli. ...lebo ich vytiahli z toho zlého prostredia. **A preto tam bol veľký problém vôbec tie sociálne pracovníčky**

a vôbec to uvažovanie tých sociálnych pracovníkov presvedčiť na to, že tá ústavná starostlivosť sa ide zrušiť, mali ľudia prichádzať o prácu. Takí ľudia, s ktorými oni dlhé roky prichádzali do kontaktu, poznali tých ľudí, poznali, že pani riaditeľka má manžela invalidného dôchodcu. Vedeli, že tá vychovávateľka má päť rokov do dôchodku a nenájde už nijakú prácu; čiže a nejako takto uvažovali o tej transformácii a bolo to pre nich ťažké a bolo to aj, no myslím si, že dosť to vtedy prišlo tak rázne, že 'nie, neexistuje, nemôže byť'; **a keď videli, že je to také, že to už musí byť, že sa to musí urobiť, respektíve, že sa už nedá vrátiť k tomu starému modelu, tak oni už ako keby pomaličky to začali prijímať a začali sa s tým stotožňovať.**

Ale myslím si, že tá náhradná starostlivosť je tak úplne iný štýl práce a systém práce a také od nich vyžaduje schopnosti, aj manažérske, aj organizačné, aj všelijaké iné, pretože prichádzajú do kontaktu s množstvom ľudí, s ktorými predtým nemuseli prichádzať, že je to pre nich veľmi podľa mňa zaťažujúce, aby sociálny pracovník ešte aj toto mal dá sa povedať manažovať. **Tie akreditované subjekty, s tým, že oni mohli nakupovať tie služby ich veľmi z toho vytrhli.** Len problém bol zas balík peňazí, ktorý oni dostali na tie akreditované subjekty. To bol teraz problém. ...že už oni boli radi, že môžu to zveriť tie právomoci niekomu, čo to bude vedieť robiť, ale teraz keď dostali obmedzený balík peňazí, tiež nevedeli ako s tým nakladať. ...že ten **tok peňazí šiel takým spôsobom, že tá sociálno-právna ochrana vždy dostávala najmenej. A preto bola útočiskom väčšinou pre také sociálne pracovníčky, alebo pre také ženy, kde oni boli samé živiteľkou rodín a preto prijali aj takú mzdu aká bola.** Tam nemáte chlapa, chlap je tam vždy len ako vedúci, tam máte všetko ženy, ktoré sa tej práce držia preto, pretože...“

... Od roku 1989 do 2005 bolo veľké vákuum. Ono tých pätnásť rokov, že sa nevedelo čo, ako, prečo, to sa podpísalo aj na tom celom zákone... **Magvaši bol jediný minister, čo na túto problematiku vôbec reflektoval. Mal pre to receptory, že jednoducho takéto treba riešiť.** Ale tiež nemohol prekročiť svoj vlastný tieň, pretože on bol vtedy myslím, že za SDE-ku; SDE-ka nemala príliš silné slovo pri HZDS, bola ľavicová. Ale pamätám si, že to bolo veľmi dobré obdobie za Magvašiho: lebo to bolo obdobie na otváranie týchto tém, aj sa veľa o týchto témach rozprávalo, aj sa veľa počúvalo na túto tému. Magvaši bol veľmi prístupný vôbec rozprávať o týchto veciach. Viem, že tam vtedy sa aj veľa vecí vyriešilo a vtedy sa asi aj začal pripravovať zákon o sociálnoprávnej ochrane.“ **Daniela Baranová** (sudkyňa na Okresnom súde Prešova)

„...určite sme podľa mňa boli v menšine (reformátori ústavov pre deti, detských domovov – pozn. ed.). Pretože **detské domovy to je taká určitá mašinéria, to je strašne veľký kolos;** však koľko tam je zamestnancov. Donedávna bolo sto detských domovov, ku tomu je kopec úradníkov na tých úradoch. Myslím si, že sú tam určite nejaké obavy, ktoré vychádzajú zo strachu o svoje pracovné miesto. Tí ľudia tam predsa boli zamestnaní, dostávali plat a teraz cítili ohrozenie, že keby sa detské domovy mali zmeniť, oni by možno prišli o prácu.“ **Viktor Blaho** (zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho neštátneho detského domova Náhradné rodiny Detského centra; zakladateľ, ex- predseda a stály člen Združenia zástupcov neštátnych detských domovov)

Zákon o rodine a zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele, bol vyústením niekoľkoročnej práce širšieho odborného tímu.

Jeho súčasťou bola aj **Nadežda Šebová**, ktorú oslovení odborníci často spomínajú ako človeka, ktorý stál v roli tvorca, decizora, riadiaceho pracovníka Ministerstva práce.

„... v roku 1993 som prvýkrát prišla na ministerstvo (dnešné Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny – pozn. aut.), čiže v čase, keď došlo k rozdeleniu Československa a pre Slovensko bolo treba založiť rôzne systémy, ktoré boli dovtedy spoločné a predsa už po rozdelení krajiny sa každý uberal, ešte chvíľu rovnako, ale potom už každý naberal svoj vlastný smer. Však je to aj vidieť, že naše právne systémy sú veľmi podobné, ale zároveň sú aj dosť rozdielne... V tom čase bola právna úprava dosť rámcová, aj keď na druhej strane podrobná, pretože jedna z najlepších vyhlášok, aké ja poznám, bola vyhláška 151 z roku 1988, podľa ktorej som ešte ja pracovala. No a po právnej stránke vlastne som sa na ministerstve ocitla v takej dobre konštelácii - bolo to v čase, keď už sa tvorili základy zákona o sociálnej pomoci a potom zákon sám v roku 1998. A tak nejako plynulo sme prešli do prác najprv na koncepciách sociálnoprávnej ochrany detí, náhradnej starostlivosti, ústavnej starostlivosti v tom čase výchovy, až k zákonu z roku 2005 číslo 305.“ (odborníčka zo štátnej správy)

Ako prebiehali zmeny v detských domovoch po rozhodnutí zmeniť ich?

Všetci oslovení odborníci hodnotili transformáciu detských domov ako dlhodobý a zložitý proces. A to aj v situácii, keď národné akčné programy od roku 2002 explicitne zdôrazňovali, že „transformácia detských domovov“ neznamená len priestorové či stavebné úpravy internátnych detských domovov na rodinné bunky, ale predovšetkým „transformáciu výchovných podmienok, personálnej štruktúry a hospodársko-ekonomických podmienok“ (Národný akčný plán pre deti (2002 - 2004), 2002, písmeno f)¹⁴.

Transformácia rodinnou cestou stála na „transformovaných“ zamestnancoch detských domov. Tí, podľa Oľgy Keltošovej, dostali ako zamestnanci týchto zariadení (aj ústavov...) v prvom rade možnosť stať sa profesionálnymi rodičmi - cez Zákonník práce. Niektorí zamestnanci túto možnosť využili¹⁵, iní nie, ďalší k nej mali na míle ďaleko. Na túto možnosť, a ako vyzerala v reálnom živote, spomínal aj Vladislav Matej v súvislosti s transformáciou Detského domova v Nepochoch v roku 1997¹⁶ a Eva Litavská, v tom čase vedúca odboru sociálnych vecí na Krajskom úrade v Košiciach.

„My sme v naivite, že vy (ôsmi zamestnanci Detského domova – pozn. aut.) sa môžete stať profesionálnymi rodičmi - to bola prvá idea - zamestnanci, nikto sa nemusí prepustiť, vy len zmeníte tú formu, že teraz máte pätnásť detí v skupine a budete mať dve tri doma. A nikto to neurobil. To bola absurdné... Pamätám si výrok jednej vychovávateľky, že 'také deti by som si mala zobrať domov?'. Akože ako keby to bol odpad, že 'také deti?', že 'nebláznite, nie(!)'. A iba jediná, ekonómka domova to spravila, aby som jej nekrivdil, jedno ťažko postihnuté dieťa si zobrala.“
Vladislav Matej (spoluzakladateľ občianskeho združenia Návrat, spoluzakladateľ a riaditeľ Socia - nadácie na podporu sociálnych zmien)

„Práve vtedy bola tá doba, keď už sa dali robiť profesionálne rodiny. Ja som naivne predpokladala, lebo vždycky mi bola najbližšia náhradná starostlivosť, že keď je

¹⁴ v Filadelfiová, J., s.6

¹⁵ viď citát Viktora Blahu o založení ich neštátneho virtuálneho detského domova

¹⁶ O transformácii Detského domova v Nepochoch viac ďalej v štúdiu

teraz taká možnosť... Štatisticky vychádzalo, že jeden zamestnanec pripadne na dve deti (smiech), detské domovy si rozoberú. Však ja keď tam robím s tými deťmi, tak si ich vezmem do profesionálnej rodiny, každý dvoch a detský domov sa zavrie (všetci smiech – diskutujúci na focus skupine - pozn. aut.). Zavolala som si riaditeľov detských domov, dala som im termín, že čo navrhujú urobiť pre profesionálne rodičovstvo... Zavrieť detské domovy ešte nemuseli, ale nahlásiť mi, že koľko zamestnancov, vychovávateľov by chcelo prejsť na profesionálnych rodičov. No a termín prešiel a nič (všetci smiech). Ani jeden. ...Ja som bola v tom, že to sú deti, o ktoré sa starám, ku ktorým musím mať vzťah. No ale **proste je iné odrobiť osem hodín a ísť...**“ **Eva Litavská** (zakladateľka a riaditeľka neziskovej organizácie Miesto pod slnkom, bývalá dlhoročná štátna zamestnankyňa a ex-vedúca odboru sociálnych vecí Krajského úradu v Košiciach)

Oľga Keltošová spomína na postupné dopĺňanie legislatívy, **zabehané myslenie ľudí, ktorí pracovali v tejto sfére** (v rámci štátnej administratívy – pozn. aut.), a na **experimentálne profesionálne rodičovstvo**, ktorým nazvala prvú etapu zavádzania inštitútu profesionálnych rodín. Zmeny v detských domovoch vyvolávali medzi zamestnancami napätie. **Profesionálni rodičia konštatovali – čo sa dodnes žiaľ vyskytuje - ako prekonávali nedôveru svojich kolegov – zamestnancov realizujúcich svoj pracovný výkon priamo v detských domovoch.**¹⁷

„Proces reformy detských domovov a ostatných zariadení pre deti, vrátane dojčenských zariadení, sa nemohol odštartovať bez kvalitnej legislatívy a bez vykonávacích predpisov, ale najmä bez zmeny myslenia a správania ľudí. Legislatívny rámec sme podporovali aj zmenami vo financovaní, získavali sme zdroje z rozpočtu, ale aj od sponzorov, od mimovládnych organizácií a pod. Dobrý právny základ, sociálne siete sa pripravili postupne, tak ako sa postupne menili postoje sociálnych pracovníkov v detských domovoch. Naša vďaka smeruje k úžasnej energii ich zamestnancov, ktorí sa spočiatku báli, samozrejme, ako a aký status budú mať, takže sa podarilo transformovať detské domovy na menšie zariadenia, pričom sme im poskytli voľnejšie pravidlá na pomoc „najpotrebnejším“ deťom.

Mimoriadne oceňujeme, od samého začiatku premien, aj **pomoc mimovládnych organizácií**. Mimoriadnu pozornosť sme zároveň venovali prísnemu viazaniu zdrojov v rozpočtoch a garantovali sme zariadeniam prostriedky na rozvoj.

V závere môjho pôsobenia v rezorte, a často aj v súčasnosti, som mala a mám dobrý pocit z toho, že pri stretnutiach s ľuďmi z detských domovov sa snaha o pozitívne zmeny v nadväznosti na svetové trendy aj po rokoch hodnotí pozitívne...“ **Oľga Keltošová** (ministerka práce, sociálnych vecí a rodiny, 1992 - 1998)

„Dnes je to z hľadiska vzťahov s Domovom dobré, pretože oproti minulosti, kedy nás upodozrievali, 'ó, oni si chcú zobrať deti, a kto to sú, a čo oni si myslia, no tak keď chcú mať deti tak im dáme', a také reči... A oni potom zistili 'a oni to zvládli'. No a dnes aj mnohé tie úradníčky - tak máme taký blízky vzťah a to je veľmi pozitívne, pretože tam nachádzame určitým spôsobom aj porozumenie a oporu. To je veľmi dôležité. A je to aj o tom, že tam dosť často chodíme a nie je to nejako ísť zasa na inú stranu, tak toto zabezpečenie je dobré, lebo zo začiatku to bolo aj že sme sektári, že či tie peniaze nejako neulievame a platovo sme boli dole, lebo oni to potom sami

¹⁷ aj v Filadelfiová, J., s.96

povedali, že ako to s nami robili... No tak je tam táto zmena a niekedy nám aj materiálne vypomohli, odporučili nám na koho sa obrátiť o pomoc.“

V problematike domovov sa už tradične angažovala cirkev, o čom svedčí príklad dojčenského ústavu v Bratislave, v ktorom pôsobili rádové sestry a kde sa začali sústreďovať z celého Slovenska deti v ťažkých stavoch od narodenia (spôsobených nepriaznivou situáciou matiek, ktoré boli napríklad závislé na alkohole). Len postupne sa veľké domovy – s veľkým počtom detí - stávali menšími, a to vďaka tomu, že deti prešli do rodín, do rúk profesionálnych rodičov, ktorých zamestnali domovy. **Obce, ich samosprávy v tom čase vypomohli tým, že poskytovali voľné domy, aby mali kde s deťmi žiť.**

Namiesto rúcania betónovanie

Oficiálne prijatá pro-rodinná filozofia v nastavovaní procesných krokov rozdelila opäť odborníkov, ktorí sa venovali deťom, ktoré vyrastajú mimo biologickej rodiny, na viaceré tábory – zoskupili sa okolo:

1. rekonštrukčnej vetvy transformácie detských domov, ktorej sa tiež zvykne hovoriť „**betónovanie detských domovov**“, ktorá rákala s potrebou týchto vynovených / prebudovaných zariadení a nazývala ich aj simulovaním rodinných riešení;
2. **pro-rodinnej vetvy**, ktorá sledovala jediný cieľ – za každých okolností, v čo najkratšom čase umiestniť dieťa, ktorému bola nariadená ústavná starostlivosť, do náhradnej rodiny.

I keď sa aktéri rekonštrukčnej vetvy videli a dodnes vidia s veľkou pravdepodobnosťou aj v pro-rodinnej vetve, odborníci zastávajúci pro-rodinnú vetvu boli radikálne nastavení na „rozpušňanie“ detských domovov akokoľvek tie sa usilovali vytváraním menších detských skupín simulovať rodinné modely.

Súčasťou „betónovania“ sa žiaľ stalo aj tzv. dofinancovanie domovov a ich finančné zrovnoprávnenie, ako hovorí Peter Guráň „*snažili sa vytvoriť podmienky, aby boli rovnaké pre všetky deti*“, prípadne lepšie. **Peter Guráň aj Oľga Keltošová to spätne zhodnotili tak, že dôraz na „rekonštrukčný smer detských domovov“ bol prehnaný.** Viac pozornosti malo ísť podľa nich ľuďom starajúcim sa o deti v rodinách – profesionálnym rodičom (na ich platy, podporu životných podmienok detí). I keď sa uzákonilo, že formát detských domovov sa musí zmeniť na rodinné bunky, pre menší počet detí..., v konečnom dôsledku to ale stále ostala ústavná starostlivosť, a nie rodinná. Financie sa mohli namiesto toho podľa Milady Bohovicovej a Evy Litavskej využiť napr. na podporu rodinnej starostlivosti – či už v pestúnskej alebo inej podobe.

*„Naša filozofia bola jednoduchá – ak chcete naplniť myšlienku „aby každé dieťa malo rodinu“ musíte systematicky rozvíjať trojuholník - sanácie vlastnej rodiny detí, meniť organizáciu detských domovov, a rozvíjať sieť náhradných rodín - a ten má, (priznám sa, že v tom sa nezhodujeme s kolegami z Návratu), svoju postupnosť krokov. Oni tvrdia, že treba začať s náhradnými rodinami, **my sme začali tam, kde boli podmienky na život detí najhoršie, v detských domovoch. Preto sme vyhlásili v roku 2000 transformáciu detských domov. Zo správ Európskej komisie v roku 2000 vyplynulo, že „životné a vzdelávacie podmienky detských domovov sa považujú za nevyhovujúce“.** To bola dôležitá veta... Podpísali sme veľký záväzok, na základe ktorého sa v roku 2001 uskutočnila medzinárodná konferencia v Bratislave-Mosty v sociálno-právnej ochrane, kde vtedajší minister Kukan vyhlásil, že musíme niečo robiť.*

Táto konferencia bola začiatok systémovej transformácie na Slovensku.“
Jozef Mikloško (predseda občianskeho združenia Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar, profesor na Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety)

„V čase premien sa možno podcenilo financovanie a odmeňovanie všetkých, ktorí plnili nezastupiteľné úlohy v pomoci odkázaným deťom... **Postaviť zverené dieťa na nohy, pripraviť ho do života, nájsť mu vhodnú prípravu na povolanie a na uplatnenie v živote, to všetko je dôležité, ale je zároveň spoločensky nedocenené.** Motivácia a stimulovanie všetkých zainteresovaných na príprave zverého dieťa do života, ale aj na získanie čo najvyššieho stupňa jeho vzdelania a na jeho zaradenie do dôstojnej a slušnej práce, do dôstojného života, to všetko by malo nájsť najvyššie spoločenské, morálne i materiálne oceňovanie.“
Olga Keltošová (ministerka práce, sociálnych vecí a rodiny, 1992 - 1998)

„... žili sme v lepších podmienkach. V tom čase sme mali - ministerstvo - relatívne veľké peniaze, lebo sme naozaj presvedčili vtedajšiu vládu o správnosti tých opatrení, **našťastie nebola iná možnosť.** Nebola kríza, ako je teraz to čarovné slovíčko, **boli peniaze na rekonštrukciu domovov... Ale väčšinou materiálnu.** Toto sa mi zdá, že toto sme možno trochu neustriehli, že **keby sa bolo rýchlejšie a razantnejšie začalo priamo s budovaním bytov, domov a viac sa podporila najmä napríklad pestúnska starostlivosť... Veľkým hitom sa postupne začali stávať profesionálne rodiny, pričom ten systém je dodnes na diskusiu, že či je najvhodnejší, lebo sú to stále zamestnanci detského domova a podobne, a s tým sa trošku štruktúra detských domovov akoby uchovávala.** A možno keby sa bolo razantnejšie postupovalo, tie projekty viac išli na vzdelávanie náhradných rodičov, alebo viac na prácu s biologickou rodinou, alebo bola viac podporená osobná starostlivosť, umiestnenie dieťaťa do rodín k príbuzným... A že toto zostalo tak trošku na okraji a viac tá energia išla do toho, vytvoriť rýchlo čo pre najviac detí z veľkých internátov teda aspoň zariadenia rodinného typu. A do toho išlo pomerne veľa energie a peňazí; bolo to také celkom fajn, lebo veď väčšina personálu tam aj zostala. Takže sa mi zdá, že táto etapa sa mohla urobiť ako okrajová, nie ako centrálna.“
Peter Guráň (ex-riaditeľ sekcie rodinnej politiky, sociálnej inklúzie na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny /1998 – 2005/, člen Výboru OSN pre práva dieťaťa na obdobie rokov 2009 – 2013)

„Mne sa zdá, že troška také kontraproduktívne bolo aj prebudovávanie detských domovov, pretože detské domovy boli naozaj pred tými dvadsiatimi rokmi internátneho typu takmer výhradne okrem Zlatoviec, čo bola také potemkinovská dedina. Boli veľké a boli často v nevyhovujúcich priestoroch. Také všelijaké tie kaštiele a tak. V rámci toho, že teda toto treba nejako zmeniť, sa veľmi veľa peňazí investovalo do akoby zlepšenia podmienok, ktoré bolo správne, bolo to treba zmeniť, **ale asi dôležitejšia bola zmena skôr tá nie materiálna, zmena toho prístupu.** Aby teda deti boli v rodinnejších formách a tak ďalej. Čo sa síce dialo postupom, ale **tým, že sa do detských domovov naozaj nalialo strašne veľa peňazí a naozaj sa vybudovali ako keby lepšie podmienky, pekné zariadenia, budovy, tak sa troška ako keby zabetónovali tie detské domovy;** pretože ono síce je fakt, že v detskom domove nie je teraz osemdesiat detí, ale je ich tam tridsať, ale stále je to detský domov. Je síce fakt, že majú vybudovanú krásnu kuchyňu a obývačku, ale človek tam príde, keď ho dovedú, tak nám tú

obývačku odomknújú, pretože je zamknutá, aby ju deti nerozhádzali.“
Milada Bohovicová (odborná garantka občianskeho združenia Návrat)

„Chyba, čo sa neurobilo a mohlo sa, a čo je z môjho pohľadu veľká chyba, že **sa živia dva systémy**. ...že sa deinštitucionalizuje a opravujú a menia sa decáky, vytvárajú sa tam nejaké nové modely a zároveň sa ako kebyže robí v náhradke. ...a že to je tak drahé, že **nemôžu ísť tieto dva procesy naraz**. ...že **jeden proces by sa mal zastavovať a druhý by mal progredovať**; že nemôžu súčasne existovať vedľa seba...; ako keby v oboch súbežne sa snažia robiť a je to zlé, to je jedna vec a druhá vec je, že **sa snažíme ošetrovať minulosť a zároveň riešime prítomnosť**; že napríklad keď to poviem o sanácii, tak X detí alebo X rodín, ktoré už dlho majú vyňaté deti, sa sanovať nedajú. Alebo sa veľmi ťažko sanujú. Tak skôr tak, lebo vždy všetko je sanovateľné asi, ale že sa veľmi ťažko sanujú. A mne by do veľkej miery pomohlo, že povedzme si, že 'dobré, tieto rodiny ako keby už necháme tak (tak trochu), ale budeme investovať do tých rodín, kde to proste teraz len začína'. ... **od 1. januára 2013 nedovoľíme, aby žiadne dieťa prišlo do detského domova**. A skúsme tým, ktoré sú tam ešte nejako pomôcť, ale nedovoľme, aby ďalšie tam prišlo. A kým toto sa nedá a súbežne sa budú riešiť procesy, tak jednoducho budú neúnosné. Lebo pri sanácii rodín, ktoré majú 7 - 10 rokov deti v ústavke je to strašne vyčerpávajúce. Ak to tí pracovníci majú robiť, tak majú strašne málo kapacity na tie krízové intervencie v tých rodinách, alebo na pátranie v tých rodinách, ktoré by tú krízovú intervenciu potrebovali. A toto keď sa neudeje, tak si myslím, že to jednoducho bude vždy len provizórium.“
Alena Molčanová (sociálna pracovníčka a koordinátorka Návratu pre región východného Slovenska)

Medzi bariérami deinštitucionalizácie náhradnej starostlivosti boli podľa Jany Michalovej aj tzv. fungujúce stereotypy, ktoré vychádzali z presvedčenia, že o deti je v pekných priestoroch, s oddanými zamestnancami a s dobrou stravou dobre postarané.

„Najväčší problém boli takzvané fungujúce stereotypy. Keď ty máš nejakú predstavu, ktorá nie je hlúpa, žiješ v nej, proste naozaj môžeš aj srdce do toho dávať... Napríklad sieť detských domovov, vylepšuješ a vymýšľaš nové veci, robíš to naozaj úprimne, tak ťažko budeš počuť, že to celé máš zrušiť; že to je úplne zlá paradigma. Myslím si, že toto bol najväčší problém.

Nabúrať takýto fungujúci stereotyp a dať tam úplne iný koncept, tak to bol proste dlhý proces, ktorý chcel trpezlivé vysvetľovanie, aby oni si tam nahradili nielen problém, ale človeka. Oni to vnímali ako problém, že je tu dieťa, ktoré potrebuje kvalitnú stravu... Tak v skutočnosti je to možno pravda, že po tom nejaká diétna sestra ti nejakú lepšiu stravu urobí... Ale treba prevrátiť tú optiku. Keď toho človeka berieš ako nejaký komplex problémov, tak potom tá inštitúcia možno naozaj je lepším riešením. Ale **keď ho začneš vnímať tak, že či by ste vy svoje dieťa do takej inštitúcie dali, tak proste zrazu ti prebehne ako keby iná optika**. Proste si uvedomíš, že ani do tej nemocnice na tie mandle na dva dni som ju nevedela dať, to by som naozaj nevedela, zrazu si tá inteligentná dobrá Naďa Šebová otočí tú optiku a začne rovnako odhodlane a s nasadením riešiť úplne inak ten problém. Len dosiahnuť to, aby to počuli, a aby si zmenili tú veľmi jednoduchú optiku, že tak a vlastné dieťa by ste tam poslali? Lebo viete, dobrá strava je tam, poriadok...“ **Jana Michalová** (spoluzakladateľka Asociácie náhradných rodín, bývalá šéfredaktorka časopisu *Nebyť sám*)

„S detskými domovmi je nutné pracovať. Treba ich nútiť k pokroku. Vždy, od začiatku tam bol pocit, že profesionálni rodičia im berú prácu. Pocit ohrozenia. Alebo závidi, že za dve deti berú celý plat - akosi týmto ľuďom uniká, že profesionálni rodičia pracujú 24 hodín a 7 dní v týždni a 365 dní v roku. Personál domovov musí porozumieť tomu, že je tam na to, aby týmto rodinám poskytoval odborný servis, všestrannú pomoc a podporoval ich. Aby sledoval prospech detí a nie svoj.“ **Ruth Erdélyová**¹⁸ (iniciátorka uzákonenia profesionálneho rodičovstva na Slovensku)

Sonda ako sa „rozpúšťal“ Detský domov Necpaly¹⁹

V roku 1997 došlo v histórii Detského domova v Necpaloch k dvom kľúčovým udalostiam: po škandále zneužívania detí v Detskom domove zo strany zamestnanca sa vymenilo vedenie domova a **Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny rozhodlo o tom, že pri tomto Detskom domove sa bude overovať možnosť zriaďovania profesionálnych rodín**, deti budú teda postupne umiestňované do tejto formy náhradnej rodinnej starostlivosti. Tento okamih viacerí oslovení odborníci nazvali príležitosťou, ktorú využil Návrat na to, aby sa jeden detský domov „rozpustil“ a začal plniť inú, novú funkciu ako dovtedy. Cieľom bolo systémovo urýchliť umiestňovanie detí do profesionálnych rodín.

„Pamätám si, v 97.-om bolo asi šesť profesionálnych rodín na Slovensku, v Detskom domove Necpaly vypukol škandál, vychovávateľ tam zneužíval deti. Začalo sa o tom písať v novinách, vtedy neviem akou zhodou okolností - Tkáč bol štátny tajomník Ministerstva práce, ministerkou bola Keltošová - zavolali Návrat, Unicef a nejaké ďalšie organizácie, a normálne sa spýtali čo s tým. Bol to „prúser“, že v štátnom zariadení boli zneužívané deti.... Riaditeľku môžu vyhodiť a tak ďalej, však to aj spravili, ale to bolo málo a vtedy nás akoby osvietilo. Hela Woleková, ktorá tam vtedy bola, povedala, že 'využite túto možnosť a povedzte im: „zrušme tento detský domov“'. A oni povedali, že „no ale ako(?)“. „Však využime profesionálne rodiny.“ „A čo to sú profesionálne rodiny?“ „Však tu ich máte v zákone.“ A tak sme vypracovali pre Ministerstvo projekt ako to bude vyzerat' - o tri roky tu nebude detský domov... Za dva roky sa tridsať detí dostalo z domova do rodín. Významne, do profesionálnych rodín šlo z tohto domova dokonca päťkrát viac detí v porovnaní s domovmi na Slovensku. Bol to krásny, úplne pilotný, modelový príklad. Potom sa to zastavilo, žiaľ. Do hry vstúpili budovy a problémy...“ **Vladislav Matej** (spoluzakladateľ občianskeho združenia Návrat, spoluzakladateľ a riaditeľ Socia - nadácie na podporu sociálnych zmien)

„Poznáme tú kauzu v detskom domove Necpaly, kde došlo k tomu zneužívaniu detí a nakoniec tam bol aj úmysel Návratu, že to by bola dobrá príležitosť ako rozpustiť ten detský domov a tie deti vlastne dostať do profesionálnych rodín. Ono sa to síce dobre naplánovalo, ale neskončilo to pomerne dobre. Pretože tá budova sa znova naplnila deťmi, čiže to snaženie bolo zbytočné, ten detský domov je naplnený na prasknutie...“ **Viktor Blaho** (zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho nešťátneho detského domova Náhradné rodiny Detského centra; zakladateľ, ex- predseda a stály člen Združenia zástupcov nešťátnych detských domovov)

¹⁸ Michalová, J.: Deti z domovov majú tendenciu nezakladať si rodinu, ale detský domov (rozhovor s Ruth Erdélyovou), v Nebyť sám, 2/2006, 6-8

¹⁹ k zostaveniu kapitoly autorsky prispela Sylvia Šumšalová

Transformácia neprebehla zo dňa na deň, **realizovala sa počas niekoľkých rokov** (1997-1999) **a nebola bezproblémová**. Riaditeľka domova Jana Žilinská spomenula, že najväčšími im chýbali modely či vzory, ktorými sa mohli inšpirovať a „návod“ ako to celé zrealizovať. Takouto transformáciou dovtedy žiadny domov na Slovensku neprešiel, neboli ani skúsenosti s profesionálnymi rodičmi – v tomto smere najviac vtedy pomohli právne ustanovenia týkajúce sa pestúnskej starostlivosti.

Organizačné zmeny sa diali za „normálneho chodu“ domova, **konzultovalo sa so samotným Ministerstvom, pod ktorý Domov metodicky spadol a s pracovníkmi občianskeho združenia Návrat**. „Pre“ transformáciu bol aj zriaďovateľ - vtedajší žilinský Krajského úradu, predchodca dnešného vyššieho územného celku. Na opačnej strane – „proti“ transformácii - stáli zamestnanci Detského domova, ktorí nemali pre zmenu pochopenie, ale procesu nenapomáhala údajne ani neustála kontrola verejnosti (napr. postoj obce, jej obyvateľov, ale aj širšie mediálne prostredie, ktoré bolo celkovo nepriaznivo nastavené kvôli predchádzajúcemu podozreniu zo zneužívania detí zo strany bývalého zamestnanca domova).

V prvom rade sa hľadali náhradní, „profesionálni rodičia“. Miestni obyvatelia a zamestnanci domova o túto prácu / ponuku záujem nemali.²⁰ Noví rodičia sa hľadali prostredníctvom Úradov práce, mimovládnej organizácie Návrat či cirkvi, ale aj formou inzercie. Hľadanie a nachádzanie sa územne vymedzilo hranicami kraja. Po tom ako prebehol výber, títo rodičia boli vyškolení, *„trvalo aj pol roka, kým im bolo zverené dieťa“*. Kontakt s každou náhradnou rodinou ostal a podľa J. Žilinskej ostáva dodnes intenzívny – Detský domov im zabezpečuje odborné poradenstvo prípadne vzdelávanie v oblasti psychológie, sociálnej práce; ale organizuje pre nich aj letné tábory (spoločné pobyty detí s profesionálnymi rodinami a internými zamestnancami Detského domova). Väčšina profesionálnych rodičov, ktorí vtedy začínali, zostali pri tomto Detskom domove dodnes. Mnohí z nich si medzičasom dokonca z vlastnej iniciatívy doplnili vysokoškolské vzdelanie v oblasti výchovy.

Skladba samotných profesionálnych rodičov pri tomto Detskom domove je veľmi rozmanitá – sú medzi nimi matky aj otcovia bez životných partnerov, manželské páry. Niektorí majú deti aj v pestúnskej starostlivosti. A samozrejme, väčšina z nich má aj vlastné deti. To, čo ich spája, podľa J. Žilinskej, je silná vnútorná motivácia a výdrž pomôcť vyrásť deťom z domova.

„My sme mali takú zásadu, že profesionálnu rodinu sme si vybrali tak, že dieťa sa muselo do profesionálnej rodiny hodiť. Čo ja viem - rodina je „športová“, ale dieťa rado sedí pri televízore, číta, nemá športové nadanie. Tak takémuto dieťaťu sa v rodine nebude dobre dariť. Takže my sme najprv spoznávali rodinu a potom sme vytipovali, ktoré dieťa sa pre ktorú rodinu najlepšie hodí. Ale zároveň sme si všimli, že tam, kde bola taká fyziologická podoba, kde sa našli tie podobné črty, tam boli tie záľuby približne, alebo spôsob života bol približne rovnaký, tam to fungovalo dobre.“ **Jana Žilinská** (riaditeľka Detského domova v Nepochoch)

Úspešné umiestňovanie detí do profesionálnych rodín vyvolalo potrebu znížiť počty zamestnancov – prepustiť vychovávateľov, učiteľov či pomocný

²⁰ O tom, ako kmeňoví zamestnanci reagovali v situácii, že o deti sa môžu aj naďalej starať ako zamestnanci Detského domova, ale formou profesionálneho rodičovstva, hovoril aj Vladislav Matej v časti „Ako prebiehali zmeny v detských domovoch po rozhodnutí zmeniť ich?“

personál. Zo strany zamestnancov transformácia na začiatku nebola vôbec žiaduca, viacerí boli prepustení či odišli, časť ostala a musela sa s novou situáciou vyrovnáť.

Až plynúci čas a stabilizácia nových pomerov urovnali pocit krivdy a kmeňovým zamestnancom sa otvorili nové horizonty. **Na deťoch, ktoré sa dostali do rodín, mohli pozorovať prvé pozitívne výsledky.** Zo strany zamestnancov sa voči profesionálnym rodičom pomaly rúcali bariéry. Podľa J. Žilinskej postupne dokonca uznali opodstatnenosť zmien a začali byť partnerom pre profesionálnych rodičov. Medzi kmeňovými zamestnancami Detského domova a profesionálnymi rodičmi došlo k zdieľaniu skúseností, „vzájomnému radeniu si“, dôvere. Zamestnanci domova sa evidentne prestali cítiť ohrození. **K zmenám však došlo aj na strane profesionálnych rodičov, ktorí v Detskom domove našli potrebnú oporu, sprevádzajúceho partnera pri výchove zverených detí – a nie konkurenciu.** Domov je dnes - podľa jej riaditeľky J. Žilinskej - v situácii, keď radí iným ako pomáhať profesionálnym rodičom.

„Prvé začiatky boli veľmi, veľmi ťažké. Zo strany pracovníkov bolo nepochopenie, vzbury, vyhrážky, vyčítavanie. Neskôr, keď zistili, že tá rodinná starostlivosť je dobrá, tak potom už bola aj podpora. Ale to až neskôr.“ **Jana Žilinská** (riaditeľka Detského domova v Necpaloch)

Zmeny v Detskom domove mali aj širší dopad na obec, napr. na **miestnu školu.** Tým, že deti odišli z obce (boli umiestnené do rodín v okolí resp. v rámci kraja), došlo k zrušeniu druhého stupňa základnej školy, čo sa nezaobišlo bez prepúšťania jej zamestnancov. Touto situáciou **boli dotknutí aj miestni ľudia,** ktorých deti museli začať dochádzať inde do školy.

V rokoch 1997-1999 bolo umiestnených 30 detí do 16 profesionálnych rodín. Už v priebehu krátkeho času po umiestnení do náhradnej rodinnej starostlivosti sa na deťoch preukázali pozitívne zmeny, napr. znížená chorobnosť, zlepšený prospech v škole, pozitívne zmeny v správaní. Postupom času boli pozitíva ešte markantnejšie. Jedným z merateľných výsledkov sú úspechy vo vzdelaní detí, napr. rómske deti študovali na gymnáziách, viaceré z detí získali vysokoškolské vzdelanie. No za najväčší úspech zmien je možné považovať, že **tieto deti našli plnohodnotné pracovné a životné uplatnenie, a nestrácajú pritom kontakty ani s profesionálnymi rodičmi či samotným domovom.**

Samozrejme, nie všetky príbehy detí vyrastajúcich v profesionálnych rodinách „končia šťastne“, sú tu aj osudy detí, ktoré od rodičov utekali, nedokončili školu, vrhali sa do predčasných životných vzťahov a podobne. Takýchto je však menšina.

„Starostlivosť v rodinách sa osvedčila a veľká väčšina profesionálnych rodín, ktorá začínala vtedy, ešte pracuje aj teraz. No a výsledky sú skutočne dobré. Keďže išlo 30 detí do profesionálnych rodín, tak je jasné, že z Detského domova museli odísť aj deti s poruchami správania, ťažšie zvládnuteľné deti, väčšie deti, menšie deti, ale za pomoci Detského domova a servisu, ktorý bol, sa nám to podarilo spoločne s rodičmi zvládnuť.“

*... Celá situácia sa zmenila tak, že naši pracovníci začali uznávať prácu profesionálnych rodičov, boli ochotní im odovzdávať skúsenosti. **Mávali sme spoločné porady a zrazu boli výsledky v profesionálnych rodinách lepšie ako boli u nás v Detskom domove. Takže oni začali mať vplyv na***

nás. A celý detský domov tak poľudštili. Začali sme si dávať hranice, ktoré boli niekde celkom inde.

... Ťažké začiatky práce s profesionálnymi rodinami ma napĺňa uspokojením, že my sme boli tam, pri tom kdesi na začiatku, kde sme to pomohli naštartovať. Našou prácou sme overili opodstatnenosť starostlivosti o deti v profesionálnych rodinách. **Treba dlho a vytrvalo hovoriť o tom, že ako sa nám to mohlo podariť,** lebo boli detské domovy, ktoré mali len jednu, dve rodiny, ...aj päť rodín, ale takto veľa rodín nemal nik. My sme začínali hneď z 30 deťmi v šiestnástich rodinách. Ale teraz nás už aj predbehli. Už sú detské domovy, kde majú ešte viac detí v profesionálnych rodinách.“ **Jana Žilinská** (riaditeľka Detského domova v Necpaloch)

Domovu je v súčasnosti zverených do ústavnej starostlivosti 79 detí, z nich 30 je tohto času v profesionálnych rodinách. Deti, ktoré ostávajú v Domove, žijú v piatich samostatných tzv. výchovných skupinách, v spoločnej budove. Školy navštevujú v blízkosti obce (napr. základná škola v susednej obci vyšla v ústrety a otvorila triedu pre mentálne postihnuté deti na druhom stupni).

Keďže profesionálni rodičia sú zamestnancami Detského domova, kontakt s nimi je pravidelný (napr. v podobe spoločných pracovných porád zamestnancov), ale najmä pružný – prispôsobuje sa potrebám rodičov (pracovníci domova navštevujú rodiny podľa ich požiadaviek, sú ochotní vycestovať podľa aktuálnych potrieb). Detský domov dieťa „nestráca z očí“, ale sleduje jeho vývoj a v polročných intervaloch prehodnocuje jeho situáciu – za prítomnosti profesionálnych rodičov, pracovníkov Domova sa hovorí o jeho napredovaní, problémoch, ďalších krokoch. Domov je tiež v kontakte so školou, ktorú dieťa aktuálne navštevuje, keďže väčšina detí vyžaduje špeciálnu pozornosť, individuálnu starostlivosť pedagógov.

Deti po umiestnení do rodiny nestrácajú kontakt ani so svojimi biologickými rodičmi – stretávajú sa s nimi pravidelne, či už s asistenciou Domova alebo bez, v sprievode profesionálnych rodičov, sociálnych pracovníkov; alebo deti ostávajú u rodičov, príbuzných na dlhší „pobyt“ (závisí to od situácie, v akej sa nachádza biologická rodina).

1999: Prvé virtuálne detské domovy

Nová legislatíva umožnila, aby sa výkonu sociálnoprávnej ochrany detí venovali i neštátne akreditované subjekty. Patria k nim aj neštátne detské domovy a motivácia, ktorú popísali ich dvaja zakladatelia ako **potrebu poskytovať službu náhradnej rodinnej starostlivosti na princípe robiť veci lepšie, na vyššej odbornej úrovni, byť dostatočne pružný aj akčný pri sledovaní záujmu dieťaťa.**

„V roku 1999 založilo Detské centrum prvý neštátny virtuálny detský domov Náhradné rodiny Detského centra, ktorý má dennú kapacitu 40 detí priamo v pätnástich profesionálnych náhradných nefalšovaných rodinách a v jednej diagnostickej skupine zameranej najmä na problémové deti a na vyšetrenia detí pred ich umiestnením do rôznych foriem náhradnej starostlivosti.“²¹

„Mne po tom srdce pišťalo už dávno predtým, samozrejme taká možnosť nebola, len čo sa ale otvorila, tak sme sa pustili do toho. Keďže ja som dlhé roky spolupracoval

²¹ na stránke: <http://www.detskecentrum.sk/1/faktografia-a-referencie/>

s detskými domovmi aj predtým, ešte za socializmu, a zažil som tam všelijaké veci, aj nepríjemné, príjemné..., tak sme to vyskúšali, postavili sme detský domov na zelenej lúke, čo sa nie každému môže podariť. **Ja viem, že transformácia detských domovov je ťažká, je ťažké prebudovať z niečoho starého nové, tak lepšie je ten detský domov postaviť úplne od základov.** ... s tým, že my sme už od začiatku nechceli klasický internátny či skupinový detský domov, a tak ďalej. Prvú rodinu, ktorú sme mali, ešte to nebola typická profesionálna rodina, bola to skupina, zamestnali sme (samozrejme) manželov aj s vlastnými deťmi. Trochu sme úradom zamotali hlavu, zákonná úprava vtedy umožňovala mať samostatnú skupinu len v detskom domove s minimálne šiestimi takýmito skupinami, a to spĺňalo len Detské mestečko Zlatovce. Musel sa meniť zákon, alebo teda vyhláška, už si nepamätám, aby sme mohli fungovať legálne. Pre túto našu rodinu sme postavili dom. No a tie ďalšie, to už boli typické profesionálne rodiny, s tým, že aj tá prvá rodina, celkom prvá rodina, hneď ako im klesol počet detí, tak sa potom prezamestnali ako profesionálni rodičia. Doteraz fungujú. Číže s nimi sme vlastne otvárali ten detský domov v 99.-om roku.

No a náš prvý neštátny virtuálny detský domov nebol prvý. Prvá bola Lubietová pod evanjelickou diakoniou a oni mali širokú podporu cirkvi. My sme vlastne začali ako taká partia ľudí, čiže my sme nemali za sebou nikoho. Detský domov vznikol, dá sa povedať na zelenej lúke, ktorý bol mojím spôsobom prvý. A Lubietová sa vôbec nenahnevala, že sme boli označení ako „prvý“. Lebo ja doteraz neviem, akým spôsobom sa im to vtedy podarilo založiť... dokonca to vtedy bolo tak, že oni mohli mať deti len evanjelického vierovyznania. To ja som bol vtedy ešte riaditeľom Ústavu sociálnej starostlivosti pre mentálne postihnuté deti v Ružomberku...“ **Viktor Blaho** (zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho neštátneho detského domova Náhradné rodiny Detského centra; zakladateľ, ex- predseda a stály člen Združenia zástupcov neštátnych detských domovov)

„My keď sme s manželkou zakladali ten detský domov, tak my sme boli presne v takomto štádiu ako sa tu dneska rozprávame, že ´nejaký sen´. Moja žena bola zamestnaná v detskom domove a proste ten systém ako to tam fungovalo sa jej nepáčil; a stále sme sa samozrejme o tom bavili a čo sa s tým dá spraviť a ako by sa to malo robiť... Ten systém bol tak „zabedený“, že v podstate sme ani nevedeli, či sa s tým dá niečo robiť. A keď už moja žena toľko na mňa tlačila, že aby som teda niečo vymyslel, tak hovorím ´vieš čo, tak keď to chceš robiť inak, založ si vlastný detský domov a rob si to podľa seba´. A vtedy bola taká naša vízia, však lebo ja som prišiel z úplne iného prostredia, nezafaržený tou minulosťou a pre mňa bolo samozrejme, že čo vlastne chceme pre to dieťa robiť. **Však to dieťa má byť v rodine a čo tu kto ide čo riešiť. A my sme s tým aj takto išli do toho, keď sme ten detský domov zakladali, s veľkými ideálmi, že chceme sa starať o deti, založíme takýto detský domov, deti budú v rodinách a boli sme veľmi prekvapení, aké to bolo ťažké preraziť cez ten systém...**“ **Libor Kobyda** (spoluzakladateľ a riaditeľ neštátneho detského domova Detský smiech o.z., predseda Združenia zástupcov neštátnych detských domovov)

Ľudia z neštátnych detských domovov si zaumienili, „že sa to dá aj inak“, čo v praxi ale znamenalo pustiť sa do zápasu so štátom. Štát, ktorý riadi väčšinu štátnych ústavných zariadení nemôže byť ale rovným súperom pre zriaďovateľov alternatívnych neštátnych zariadení. Prirodzene, aj prax v iných oblastiach ukazuje, že štát má tendenciu byť k neštátnym subjektom podozrievavý; zvlášť, keď má svoje zariadenia a môže (musí?) byť presvedčený, že to robí najlepšie.

Stav mocenskej prevahy naznačuje samotný pomer 78 : 20, na Slovensku pôsobí sedemdesiatosem štátnych detských domovoch a dvadsať neštátnych.²²

V praxi sa hovorí o “ťažších podmienkach“ pre neštátne detské domovy. Nevyhnutnosťou pre zdarný chod akéhokoľvek sociálneho zariadenia, je prísun peňazí. Keď profesionálni rodičia patrili pod zákon o sociálnej pomoci, neštátne subjekty boli v otázkach finančnej kompenzácie vo veľmi nevýhodnej pozícii - nemali pravidelný a kompletný prísun peňazí. (Až neskôr sa menil zákon o sociálnych službách, ktorý riešil postavenie náhradných a profesionálnych rodičov.)

„... zákon o sociálnej pomoci, ktorý bol predtým, nás dostával do strašne blbej pozície. Strašné veci sa tam diali, napríklad nechali nás bez peňazí... My sme mali 15 rodín a oni nám neposlali ani korunu. Ješitní boli proste, áno, boli ješitní... Povedali, že nám dajú peniaze len na 10 detí a my sme ich v tom čase mali asi 22, tak sme odmietli podpísať zmluvu... Bolo to veľmi zložité. V zákone bolo, že pri zakladaní detského domova máme nárok na preplatenie 50% nákladov, ale odkiaľ vziať tých ďalších 50%? My sme na tom boli finančne dosť dobre, mali sme nejakú zásobu peňazí...; iné rodiny nemali ale trištvrte roka plat.“ **Viktor Blaho** (zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho neštátneho detského domova Náhradné rodiny Detského centra; zakladateľ, ex-predseda a stály člen Združenia zástupcov neštátnych detských domovov)

Necelých desať rokov po tom, ako vznikol oficiálne prvý neštátny detský domov, **vzniká Združenie zástupcov neštátnych detských domovov (2007)**. Združenie v svojej deklarácii „Dieťa potrebuje rodinu“ postuluje rodinu a so svojimi členmi sa predovšetkým zaväzuje, že „ak sa nepodarilo toto dieťa umiestniť do pestúnskej rodiny, adoptívnej rodiny alebo do osobnej starostlivosti inej osoby ako rodiča, detský domov vyvinie maximálne úsilie aby toto dieťa bolo umiestnené do profesionálnej rodiny“²³. Človek by predpokladal, že Združenie sa bude vymedzovať voči mocenským praktikám štátu, ale táto deklarácia sa vymedzuje voči flagrantly a ľahostajnému postupu voči dieťaťu, ktoré potrebuje tú najlepšiu pomoc, a ktorá sa mu evidentne nemusí dostať²⁴. Vzťah štátu k neštátnym subjektom poskytujúcim náhradnú starostlivosť prioritne rodinnou formou musí byť dodnes nevyhnutne poznačený sporom o charakter náhradnej starostlivosti za posledné roky. Zásadným sporom je ale boj o peniaze, ktoré v systéme chýbajú a robia z partnerov rivalov.²⁵

Prezieravé novely zákonov

V roku 2009 bol novelizovaný zákon o sociálnoprávnej ochrane a o sociálnej kuratele – 1. povinnosť diagnostikovania dieťaťa sa skrátila na 12 týždňov (oproti 6 mesiacom)²⁶, po uplynutí ktorej má byť dieťa umiestnené v profesionálnej rodine, **2. dieťa do troch rokov musí vyrastať v náhradnej**

²² Zoznam detských domovov SR, na stránke www.upsvartn.sk/joomla/images/.../doc/.../zoznam_dd_sr.do...

²³ na stránke <http://www.detske-domovy.sk/Default.aspx?StrID=10>

²⁴ o postupe, ktorý nesvedčí o sledovaní záujmu dieťaťa a jeho čo najrýchlejšieho umiestnenia do rodiny, pozri aj v citáte ... o vytváraní skupín v štátnych zariadeniach

²⁵ finančné podmienky výkonu ústavnej, pestúnskej a inej formy starostlivosti neboli v tejto fáze predmetom skúmania

²⁶ „Potreba skrátiť konanie o dieťati (súdne i iné)“ vyplynula aj z 3.monitorovacieho výskumu profesionálnych rodín a rodičovstva, v Filadelfiová, J. (2008): Zvyšovanie kvality poskytovania starostlivosti a výchovy deťom v detských domovoch – zameranie na profesionálne rodiny zamestnancov, Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava, MPSVaR, 110-118

rodine (nie v detskom domove). **O novelu sa zasadili aktivisti z Asociácie náhradných rodín, ktorí využili hromadnú pripomienku.**

„S podporou širokej verejnosti sa nám podarilo to, čo zo začiatku vyzeralo nepredstaviteľne. Napriek legislatívnym úpravám boli deti do jedného roku stále za bránami detských domovov. Príčinou bola diagnostická lehota, ktorá umožňovala po dobu šiestich mesiacov zadržiavať dieťa v diagnostickej skupine detského domova. Táto doba riešila neschopnosť umiestniť dieťa do profesionálnej rodiny, napriek tomu, že zákon túto povinnosť ukladal. Pod hromadnú pripomienku, ktorú sme iniciovali, sa podpísalo viac ako 2000 občanov. Pripomienka bola akceptovaná. Najdlhšia možná lehota pre diagnostikovanie dieťaťa je preto maximálne 12 týždňov. Po tejto dobe je podľa zákona nutné, aby bolo dieťa umiestnené v profesionálnej rodine... Podľa novely zákona je detský domov povinný utvárať podmienky tak, aby každé dieťa do troch rokov veku, ktoré sa prijíma do detského domova, bolo najneskôr po diagnostike zaradené do profesionálnej rodiny.“ ²⁷ redakcia **Nebyť sám** (vydáva Asociácia náhradných rodín)

Netrvalo dlho, a v piatom, skrátenom volebnom období 2010-2012, bola do zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele vnesená zmena s účinnosťou od 1. januára 2012, podľa ktorej **všetky deti do 6 rokov**, ktorým bola nariadená ústavná starostlivosť, **musia byť umiestnené do profesionálnych rodín. K zmene došlo „hladko“ a priamo pod drobnohl'adom Natálie Blahovej - hlavnej iniciátorky zmeny, odborníčky na náhradnú rodinnú starostlivosť, ktorá bola v tom čase poslankyňou Národnej rady SR a podpredsedníčkou Výboru NR SR pre sociálne veci.** Takto zavedený inštitút profesionálneho rodičovstva spôsobil v tradičných detských domovoch konečne citeľnú zmenu.

*„Keď som ja bola v parlamente, mojím snom bolo, aby som ten zákon vylepšila podľa mojich predstáv. A to mi bolo umožnené. Takže deti do šiestich rokov nebudú v žiadnom prípade v detských domovoch, **diagnostická doba sa skrátila na úplne minimum**, v ktorej je detský domov, alebo tím odborníkov schopný zdiagnotikovať dieťa. ...podarili sa takéto „drobné veci“, čo som vedela, že brzdia urýchlenie procesu umiestňovania dieťaťa do rodiny... S tým som naozaj bola spokojná. Nikto nemal nejaké námietky, nemusela som bojovať, a mohla to presadiť z takejto „pohodlnej“ pozície.“* **Natália Blahová** (sociálna poradkyňa Asociácie náhradných rodín, adoptívna mama, novinárka, ex-poslankyňa NR SR, občianska aktivistka)

Redaktorka časopisu náhradných rodín poslednú novelu vyhodnotila ako logické vyústenie procesu pro-rodinných riešení: *„...No a potom sa to zdvihlo na šesť rokov. To bol odvážny krok. Mnohí sa pýtali, že ako sa to bude dať a aha, nejako sa to dá. Mne toto pripadá, že **to bola veľká zmena celého systému, a vďaka tomu sa naštartovala veľmi silne tá téma, ktorú treba riešiť okamžite. Spustilo to celý proces iného riešenia opustených detí.**“* **Jana Michalová** (spoluzakladateľka Asociácie náhradných rodín, bývalá šéfredaktorka časopisu *Nebyť sám*)

„...keď bol prijatý zákon, že deti nesmeli byť v detskom domove, museli ísť do profesionálnej rodiny najprv do roka, potom do troch, teraz je to do šesť, tak ten

²⁷ Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele so zmenami aj vďaka ANR, v *Nebyť sám*, august 2009, 17

jedine pomohol profesionálnemu rodičovstvu. Bol to zákon, ktorý povedal, že v detských domoch nesmú byť deti mladšie ako šesť rokov, a tým pádom detský domov musel hľadať profesionálnych rodičov. **No a keď prišli tí zvonku a odrazu rozobrali jednu samostatnú skupinu a ostali tri vychovávateľky a štyri bez práce, tak potom sa pohli ľady...** „no, tak hľadám aj ja budem, tak si vezmem do profesionálnej rodiny“. Ale fakt je, že profesionálna starostlivosť sa rozšírila až s týmto zákonom. **Aj predtým sa dalo, ale kým to nebolo uzákonené, že tie deti musia byť v profesionálnych rodinách, tak to išlo len po troške. Stále nebol mzdový fond, milióny na domy a vybavenie boli, ale mzdový fond na profesionálneho rodiča nebol.**“ Eva Litavská (zakladateľka a riaditeľka neziskovej organizácie Miesto pod slnkom, bývalá dlhoročná štátna zamestnankyňa a ex-vedúca odboru sociálnych vecí Krajského úradu v Košiciach)

III. dejstvo

Ďalej hrali...

Úsmev ako dar?

V jednom šíku so štátom **stála ako hlavný protagonist transformácie detských domovov** (2000) aj **Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar** ²⁸. „Úsmev ako dar“ pozná drvivá väčšina dospelých populácie Slovenska.²⁹ Táto vysoká znalosť naznačuje, ako veľmi ľudia rozpoznávajú problém detských domov v spojení s Úsmevom ako dar. Jednak je to jedna z najstarších celoslovensky pôsobiacich neziskových organizácií (jej história siaha až do roku 1975), jednak je najväčšia. Verejnosť Úsmev ako dar pozná najmä z benefičného vianočného koncertu s deťmi a pre deti z detských domovov, ako aj z mediálne silných fundraising-ových kampaní, aktivít v spojení s detskými domovami v regiónoch na celom Slovensku, a cez Jozefa Mikloška Jr., ktorý je dlhé roky na čele tejto organizácie.

Vývoj problematiky detských domov na Slovensku sa podpísal aj pod zmenu názvu tejto organizácie, ktorá sa v deväťdesiatych rokoch minulého storočia premenovala zo Spoločnosti **priateľov detských domovov Úsmev ako dar** na Spoločnosť **priateľov detí z detských domovov**... Túto korekciu pomenovania vzťahu, ktorý členovia a nasledovníci Úsmevu ako dar, majú k deťom v detských domovoch, je možné len odobriť, a i keď sú to len slová, svedčí o prerode silnej inštitúcie z „pro“ detské domovy na inštitúciu orientovanú na „pro“ deti v nich.

*„V roku 1991 založili nástupcovia zakladateľov Spoločnosť priateľov detských domovov Úsmev ako dar. No neskôr sa zistilo, že Úsmev ako dar tu nie je pre domovy, ale pre deti, ktoré sú v nich. A tak sa zmenil názov spoločnosti na Spoločnosť priateľov DETÍ z detských domovov Úsmev ako dar.“*³⁰

Postupne si Úsmev ako dar osvojil aj pro-rodinnú rétoriku. Na svojich webových stránkach o svojom poslaní píše *“Spoločnosť Úsmev ako dar sa od začiatku svojho vzniku, od roku 1982 snaží **postupne** naplňať svoje hlavné motto: ... aby každé dieťa malo rodinu”*.³¹ Na jednej strane je Úsmev ako dar jedným

²⁸ pozri tiež v časti Namiesto rúcania betónovanie

²⁹ podľa dostupných prieskumov verejnej mienky

³⁰ na stránke <http://www.usmev.sk/sk/o-nas/historia>

³¹ na stránke <http://www.usmev.sk/sk/o-nas/nase-poslanie-a-filozofia>

z aktérov obhajoby práv každého – aj opusteného dieťaťa, na strane druhej niet sporu, že koexistuje s detskými domovami, ktoré nie je možné budovať a zatvárať súčasne. Aj z rozprávania Jozefa Mikloška, ktorý stojí na čele tejto silnej *grassroot* organizácie posledné dve desaťročia vyplýva, že Úsmev ako dar (ne-)realizoval premeny detských domovov tak, ako ich hlavný správca štát. A tak ako štát, aj táto organizácia mala zásadný vplyv na použitie obrovských finančných prostriedkov, ktorých (ne-)využitie „v prospech dieťaťa“ vykresľuje aj táto štúdia.

„V roku 2001 začal päťročný plán transformácie s tým, že najprv sa vytvorila jej celá filozofia, ďalej sa prijalo rozhodnutie, že **detský domov musí byť pre dieťa prestupná stanica z rodiny do rodiny** a tretí bod bol, že ak už dieťa musí byť v domove, musí byť v jednom zariadení - nesmie striedať... V minulosti dieťa navštevovalo do dovŕšenia plnoletosti v priemere 3,98 zariadení.

... **Prvý pilier** (transformácie detských domov - pozn. aut.) **bol individuálny pilier**, znamenal prechod od kolektívnej k individuálnej výchove a starostlivosti; ten bol najdôležitejší. Pri tomto pilieri veľmi pomohol program PRIDE. To je program, ktorý sme priniesli z Ameriky; je to veľmi dobrý program, ktorí vymysleli náhradní rodičia – učil ako individuálne pracovať s deťmi, zážitkovým spôsobom vysvetľoval ako poznať špecifiká práce s deťmi v ústavnej starostlivosti. V tých rokoch ním okrem množstva náhradných rodičov a sociálnych pracovníkov prešlo asi 2000 vychovávateľov... **Druhý pilier bol hospodársko - ekonomický**, teda systém, ktorý umožnil, aby si deti samostatne hospodárili, participovali na chode zariadenia... Bolo to zložité, ale dneska si deti samostatne varia, nakupujú, poznajú hodnotu reálnych vecí... To je zásadná vec, lebo sa odhaduje, že až 80% detí z internátnych domovov v minulosti malo veľký problém zaradiť sa do života... **Tretí pilier bol personálny**; v minulosti boli v detských domovoch dve tretiny technických pracovníkov, údržbári, kuriči, kuchárky, práčky a tak ďalej. Tretina bola pedagogických zamestnancov. Muselo sa to obrátiť, minimalizovať počet technických pracovníkov... **Štvrtý pilier bol stavebný**. Ten je najviac diskutovaný. Do prerobenia domovov z nehostinných internátov na samostatné rodinné bunky sa **investovali dosť slušné peniaze, ale základ je to, že sa polepšila kvalita života všetkým deťom**. Napriek tomu, že na konci roku 1998 žilo až 98% detí v internátnych domovoch dneska sú už len dva internátne detské domovy na Slovensku, čiže kvalita života detí v zariadeniach sa naozaj mimoriadne zlepšila.

Jednoznačne **všetci vieme, že detský domov nie je rodina, ale transformovaný detský domov ju najviac - ako sa len dá v tomto smere - pripomína**. Myslím si, že proces transformácie mal obrovský zmysel. Prebiehalo to podľa päťročného plánu. To znamená, že každý rok sme mali na programe jednotlivé detské domovy. V roku 2003 bola na to určená prvá finančná injekcia, s podporou pána poslanca Brocku (predsedu Výboru Národnej rady SR pre sociálne veci a bývanie – pozn. aut.), prvých 36 miliónov korún. Potom prišla ďalšia veľká štátna dotácia, ktorá proces transformácie zásadne posunula dopredu.“ **Jozef Mikloško** (predseda občianskeho združenia Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar, profesor na Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety)

Z argumentácie, ale aj z pohľadu na nosné aktivity Úsmevu ako dar za posledné roky vyplýva, že Úsmev ako dar presadzoval „pilieri“ ústavnej starostlivosti a sústredene tak rozvíjal detské domovy z hľadiska zabezpečenia psycho-sociálneho vývinu detí, ich materiálneho blahobytu, ale aj sieťovania detských domovov a jej predstaviteľov; ku svojim aktivitám postupne pridával aj služby v oblasti náhradného rodičovstva a sanácie rodiny. V poslednom období sa profiluje ako servisná organizácia pre výkon

náhradnej starostlivosti tak ústavného ako aj rodinného typu, s akcentovaním sanácie rodiny.

„Najväčšia šanca pre deti v detskom domove je vlastná rodina. Až polovica z nich by sa tam mohla vrátiť, ak by s nimi sociálni pracovníci intenzívne pracovali. Zo všetkých štatistík vidno, že náhradné rodičovstvo klesá. Bohužiaľ, aj napriek všetkým našim snahám, aj kolegov z Návratu, náhradné rodičovstvo sa nejako nerozvíja na Slovensku. Napreduje veľmi málo. Jediné čo funguje na Slovensku sú príbuzní, málokto vie, že vyše 60% všetkých náhradných rodičov sú starí rodičia detí. Pestúnstvo kleslo posledných desať rokov na polovicu. Ročne bolo okolo 470 pestúnstiev, dneska je menej ako 200. ...Základný problém je, že obchodne povedané „ponuka sa nestretáva s dopytom“. Zmenila sa skladba detí v domovoch - dve tretiny detí sú staršie ako desať rokov, je tam 60 - 80% rómskych detí, na východe niekde až 90%. Je tam veľa detí, ktoré majú rôzne druhy postihov, od ľahkého mentálneho až po zložité postihy. Len 16% detí nemá súrodencov. Samozrejme, je tam málo malých detí, ktoré sú také tie „lukratívne“, o ktoré je záujem. Konkrétna situácia, napr. k 31.7.2011 bolo 1597 právne voľných detí do osvojenia, záujemcov o osvojenie bolo 1625 a napriek tomu, realita hovorí, že väčšina týchto detí bohužiaľ nekončí v osvojiteľských rodinách. V náhradnom rodičovstve je možné sledovať trendy - **pestúnstvo dlhodobo klesá, osvojenie je zhruba na tej istej úrovni, ale tiež má skôr klesajúcu tendenciu.**“ **Jozef Mikloško** (predseda občianskeho združenia Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar, profesor na Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety)

Rozkvet detských domovov v Návrate nevyvolal úsmev

Viacerí odborníci v tejto štúdií konštatovali, že dve neziskové organizácie, ktoré zohrali kľúčovú rolu na poli sociálnoprávnej ochrany detí – Návrat a Úsmev ako dar, svoju činnosť síce vyvíjali paralelne, ale nie je možné hovoriť ani o súčinnom postupe, ani o žiaducej synergii. Vo fyzike by sa vzniknutý stav pomenoval ako pôsobenie protichodných síl - dve organizácie si protirečili slovne aj konaním. Návrat vyzýval výlučne k dôslednému rušeniu detských domovov umiestňovaním detí do rodín, Úsmev ako dar túto agendu neodmietal (ani nemohol), ale predradil jej budovanie moderných detských domovov rodinného typu, ktoré nemohli mať so skutočnou rodinou nič spoločné. **Keďže ale Úsmev ako dar stál na strane, ktorá mala komparatívnu výhodu štátom podporovanej transformácie detských domov, mal podstatne väčší vplyv na výsledný stav problematiky ako Návrat.**

„Úsmev ako dar je organizácia, ktorá pôvodne ako keby hájila deti v detských domovoch... Úsmev ako silná mimovládka hodne inicioval a súčasťou ich filozofie bolo prebudovať detské domovy tak, aby sa stali krajšími, lepšími. Návrat, zasa z druhej strany, trdil „nedávajme peniaze do detských domovov a skúsme ich vyprázdniť; dajme peniaze von, aby tie deti mohli ísť do rodín“. To ale nechcela počuť ani štátna správa, a v tomto sme teda mimovládky už jednotní neboli.“
Milada Bohovicová (odborná garantka občianskeho združenia Návrat)

„...Čo sa týka Úsmevu ako daru, samozrejme, treba mu určitú zásluhu priznať, aj v tomto smere, že sa s takou vierou do toho pustili (transformácie detských domov - pozn.ed.). Aj keď tou svojou snahou určitým spôsobom „zabetónovali“ domovy, že vlastne tú silu, ktorú do toho dávajú, možno mali využiť inak a viac sa zomknúť aj

s Návratom, aby skôr presadili náhradnú rodinnú starostlivosť. Považoval som za nezmyselné, aby sa rekonštruovali detské domovy, o ktorých sa ani nevie, či prežijú; či sú vôbec potrebné tie domovy (?). Lebo sme sa dali na cestu pestúnskej starostlivosti, že sa vlastne jednak rozšíri profesionálna rodina, a že niektoré detské domovy z toho titulu aj zaniknú, lebo nebude už toľko detí. A tak by to aj malo byť. Takže, prečo sa toľko peňazí do toho nalievalo, aby sa tie detské domovy zrekonštruovali, bez koncepcie, bez plánu? Podľa mňa to bola škoda peňazí.“ **Viktor Blaho** (zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho neštátneho detského domova Náhradné rodiny Detského centra; zakladateľ, ex-predseda a stály člen Združenia zástupcov neštátnych detských domovov)

Ako filmári rozpúšťali idylu detských domovov

Hovorí o tom, čo opusteným deťom skutočne pomáha a čo nepomáha, navyše prostredníctvom masmédií, nie je vďačná téma. Svoje o tom vie Návrat, ale aj protagonisti okolo dokumentárneho seriálu (Ne)chcené deti, ktorý vznikol v dvoch etapách (1999 a 2001) a ktorý predstavil tému opustených detí, tzv. detských domovov z kritických pozícií.

„V roku 1999 STV v spolupráci s občianskym združením Návrat vyrobilo deväťdielny seriál 26 minútových dokumentov s názvom Nechcené deti. O dva roky neskôr práca na filmoch pokračovala (už bez koprodukčnej účasti STV) päťdielnym seriálom 13 minútových dokumentov (Ne)chcené deti. Cieľom autorsko-realizačného tímu bolo pravdivo, kriticky a predovšetkým s prihliadnutím na kontext informovať verejnosť o situácii opustených detí na Slovensku a o probléme náhradnej starostlivosti. Zároveň bolo priznaným zámerom celého autorsko-realizačného tímu podporiť riešenie tohto sociálneho problému tým, že filmy poskytnú latentným náhradným rodičom dostatočne plastický materiál pre uvažovanie o prijatí opusteného dieťaťa do vlastnej rodiny. Na cykle Nechcené deti (1999, 2001) spolupracovali vtedy mladí, začínajúci autori - režiséri Marek Šulík, Jaroslav Vojtek, Juraj Lehotský, Ján Stračina, dramaturgia a odborná spolupráca Marek Leščák, Tibor Hujdič, kameramani Martin Kollár, Ján Meliš, Julius Liebenberger a ďalší, i skúsenejší filmári, napr. Mário Homolka. S odstupom času sa ukazuje, že cyklus Nechcené deti (1999, 2001) je jediným dobovým pokusom ucelene zmapovať konkrétny sociálny problém spoločnosti.“³²

Odborníci reflektujú tieto dokumentárne počiny ako jeden z kľúčových faktorov prelomenia mýtu o starostlivom štáte, ktorý vie najlepšie ako sa má o opustené alebo z rodiny vyňaté deti postarať. Pred verejnosťou bola zrazu odhalená pravda o desivých následkoch inštitucionálnej výchovy a bola nastolená otázka ako nájsť ochotné rodiny, ktorí by do svojich životov „koptovali“ myšlienku pomoci týmto deťom. Verejnosť, alebo jej časť, bola prostredníctvom filmov chtiac-nechtiac konfrontovaná s naliehavosťou celej problematiky aj jej kontroverznými efektmi. **Ľudia si na jednej strane uvedomujú, že pre opustené deti je najlepším riešením náhradná rodina, na druhej strane podporujú detské domovy a lobujú všestranne za ich podporu.**³³

³² na stránke <http://ahaho.sme.sk/nehcene-deti-po-10-rokoch-povieme-si-to-v-nebi/dvojka/477296/tv-program-detail/index.html>

³³ pozri aj v Prílohe č.3 Z prieskumov verejnej mienky

„Myslím si, že strašne dôležité je budovať to povedomie celospoločensky a ja si pamätám v 90tych rokoch prišli Marek Šulík, Jaro Vojtek a títo ľudia, mladí dokumentaristi, ktorí začali uchopovať témy náhradného rodičovstva. Vznikali perfektné dokumentárne filmy, a dostalo sa to do širšej spoločnosti. A to bolo strašne dôležité, lebo to je úplne iná úroveň budovania zmeny postojov, čo asi ešte trvá ďalších dvadsať plus x rokov... Ale keby to nebolo, tak to ostane možno v malej uzatvorenej skupinke náhradných rodín, možno ich priateľov. Filmy boli vysielané STVčkou a boli Pod lampou (relácie STV – pozn. aut.). A boli to zaujímavé filmy, ktoré vyhrávali ceny na medzinárodných súťažiach. Naša téma sa veľmi kvalitne takto dostala do povedomia verejnosti.“ **Libor Kobyda** (spoluzakladateľ a riaditeľ neštátneho detského domova Detský smiech o.z., predseda Združenia zástupcov neštátnych detských domovov)

Mário Homolka bol medzi tvorcami týchto dobových filmových dokumentov, ktorý popísal vlastný postojový prerod k téme, ale aj ako sa pre kritické zobrazenie marketingovej prezentácie pomoci deťom ocitol v nemilosrdnej paľbe majiteľa komerčnej televízie Markízy.

„Nežijem mentálne dennodenne touto témou. Sám som možno príkladom takého nazerania celej spoločnosti, pričom som dokumentarista... V 90.-tych rokoch som sa programovo snažil venovať témam, ktoré potrebujú a hľadajú riešenie. To sú drogové závislosti, to sú Rómovia, to je mečiarizmus, čiže som ako dokumentarista išiel do tém, ktoré boli výzvou. Ani v päte ma nenapadli nejaké nechcené deti. A ani toho Jara Vojteka... A to sú dokumentaristi, ktorí programovo hľadajú témy, do ktorých by mohli vliezť, ktoré sú problémom. Čiže mám pocit, že väčšinu spoločnosti ani nenapadlo, že tu je nejaký problém a ak to aj napadlo človeka, že tu je problém, no je, no čo s ním(?). **V mojom prípade ten „aha efekt“ nastal v 99.-tom vďaka Markovi Roháčkovi, ktorý za mnou prišiel. Nie, že dokumentaristi prišli s touto témou, ale prišli ľudia, ktorí sa venujú, za dokumentaristami, že „počúvajte, takúto výzvu máme“, alebo „toto chceme spraviť“. No a zrazu..., dá sa to pochopiť veľmi rýchlo, je to šokujúce ako málo stačí na to, stačí len chvíľu pozorne počúvať a zrazu si človek uvedomí, že téma, ktorú považujem vnútorne za neriešiteľnú má riešenie. A to riešenie je veľmi obdobné ako riešenia u drogových závislostí, u Rómov, no jednoducho je to osobná autentická angažovanosť väčšieho množstva komunity. A zrazu som od 99.-teho roku akože úplne otočený, o 180 stupňov. Všetci dokumentaristi, ktorí tým prešli, ktorí takisto potrebovali len chvíľu pozorne počúvať a ten „aha efekt“ príde, „ty brďo, fakt“. A zároveň vidím, keď sa s tým podelím so svojou manželkou, so svojimi blízkymi, zisťujem, že oni takisto to v sebe neriešili a zisťujú „a fakt“. A svojej svokre som schopný vysvetliť, aby neposielala 100 korún detskému domovu. A to je osemdesiatročná žena, ktorá sa tešila, keď zapla svetlo... Všetci toto dokážu pochopiť, ale nevedeli o tom, takisto ako ja. **Komunikačný deficit v spoločnosti je veľký a pritom na vysvetlenie tej podstaty netreba veľa.****

... Film „Z celého srdca“ (ktorého tvorcom bol M.Homolka – pozn. aut.) bol z druhej série „Nechcené deti“. Mali sme stanovené témy... „Z celého srdca“ bol o marketingu a zneužívaní témy na marketingové účely, ktoré napokon skončilo tak, malo to svoj vývoj... Minútu po odvysielaní toho filmu mi zavolať Paľo Rusko (spolumajiteľ komerčnej televízie Markíza. – pozn. aut.). Ja som ale mal neprevzatý hovor, takže nechal odkaz a ten odkaz bol veľmi zaujímavý a stal sa súčasťou tej témy, lebo ten odkaz znel: **„Tak sme si pozreli to svieže dielko, musím Ti povedať, že také svinstvo o nás ešte nikdy nikto nenakrútil, budeme si to pamätať, spoľahni sa.“** Tento odkaz charakterizuje reakciu okolia na film, ale vlastne aj môj postoj k tej téme.

... Mám pocit, že sme príliš slušní voči nepravosti, hlúposti, zadubenosti; že sú momenty, a je ich veľa, kedy máme právo, dokonca až povinnosť to pomenovať. Áno, tým sa dotýkame niekoho, kto je nositeľom tej hlúposti, ale ak to chceme riešiť, musíme to pomenovať. To nie je o neslušnosti, to je o občianskom postoji. A tie filmy, teda aspoň ten, čo som robil bol o tom. No a teraz prišla nejaká reakcia, ten Rusko... skončilo to zaujímavou dilemou, ktorej správne riešenie ani nepoznám, a ani Marek. A hovorí to o stave tej spoločnosti. Návrat má záujem šíriť osvetu cez médiá a meniť postoj spoločnosti k tejto téme. Výborne. To je správne rozhodnutie. Pri pomenovávaní tejto témy v dokumentárnom filme narazíte na situáciu, kde vám veľmi vplyvný mediálny človek nechá takýto odkaz na film... Ja som chcel ten odkaz pristrihnúť k filmu. ...lebo sa mal reprízovať, tak aby repríza už išla aj s týmto odkazom, ktorý je súčasťou témy... Ľudia zo Správnej rady Návratu odhlasovaním s tesným výsledkom povedali „radšej nie“. Z dôvodu, že keď nahneváme takýmto spôsobom majiteľa kanála, ktorým môžeme meniť spoločnosť, zablokujeme si túto možnosť. A to je dilema.“ **Mário Homolka** (režisér, dokumentarista, tvorca jedného z piatich dielov filmovej cyklu (Ne)chcené deti /1991, 2001/)

Cestu dláždili aj Orange a Nadácia pre deti Slovenska

Vladislav Matej: „Prvá vec, subjekty, ktoré dostali možnosť do toho ísť (presadzovať náhradnú rodinnú starostlivosť – pozn. aut.), väčšinou to boli ľudia s víziou, mali smer kam to pôjde. Druhá vec, často sa tieto subjekty, alebo konkrétni ľudia začali opierať o medzinárodné dokumenty, inštitúcie, skúsenosti, modely...“
Lucia Štasselová: „A financie...“

Zdroje, alebo financie boli a sú vždy na pozadí každého zápasu o systémovú zmenu. „Deti a rodina“ sa javia ako univerzálna donorská téma, na druhej strane - kto by bránil v podpore detských domov(?!). Táto protismernosť financovania sa tiež podpísala pod neľahký zápas o pro-rodinné smerovanie procesu deinštitucionalizácie ústavnej starostlivosti na Slovensku. **Medzi sponzormi sa od začiatku tohto procesu až po súčasnosť našli osvietení ľudia, ktorí mali vplyv na rozhodovanie o finančnej alebo inej podpore aktérov na ceste, ktorú razil Návrat.** Takými kľúčovými donormi boli **Nadácia pre deti Slovenska a telekomunikačná spoločnosť Orange Slovensko.** Obaja títo donori spojili svoju „značku“ s témou náhradnej rodinnej starostlivosti na dlhé roky, a meritórne prispeli k pozitívnemu vývoju – financiami, servisom, ale aj vlastnou medializáciou.

„V Nadácii pre deti Slovenska sme pätnásť rokov kráčali cestu spolupracujúc s Návratom. Ako sme to tak monitorovali, napadajú mi dva momenty. Jeden, že to je jedna z mála tém a vecí, na ktoré pociťujem hrdosť, čo sa podarilo, trebárs keď sa to porovná s tými Čechmi...; že niekto mal víziu, odvahu a vytrvalosť kráčať za tým cieľom. A že sme mohli byť pri tom, teda ja osobne, sprostredkovane. Tak to je taký veľmi dobrý pocit.“

Ten druhý moment je, že **my sme v stratégii mali zadané - s veľkou ctou musím poznamenať - že prvoradý je záujem dieťaťa a potom až nejaké inštitúcie, alebo organizácie.** Takže pre nás bol Návrat prirodzený partner pre grantovanie opustených detí, alebo detí, ktoré nemajú rodinu, alebo majú nejaký takýto problém. A my sme podporovali aj Úsmev, ale vždy tam išlo o nejaký lokálny projekt, ktorý bol skôr zameraný na návrat detí do rodín, alebo hľadanie súrodencov, alebo niečo také; čiže my sme mali v programovej stratégii 'focus'

na budovanie vzťahov s rodinou a na návrat detí do rodín, alebo hľadanie náhradných rodín. Tým, že sme boli takto nastavení, **odmietali sme posilňovanie inštitúcie detských domovov.**

Potom ešte aj taký rukolapný dôkaz, ... keď som videla tie vývojové grafy za pätnásť rokov³⁴, to ma teda neuveriteľne dostalo. Mala som také informácie, že čísla v tých domovoch sa nehýbu, ale keď mi ukázali tie krivky so štatistickými údajmi ako sa to mení... Dá sa z toho čerpať aj do budúcnosti, že je to taký naozaj príklad. Vyzerá to skromne, veľa sa o tom nehovorí, ale pre mňa je to veľmi silný príbeh. Možno jeden z najsilnejších. Mám na mysli spoločensky veľký príbeh, ktorý čaká možno ešte na svoje ocenenie...“ **Lucia Štasselová** (spoluzakladateľka a bývalá riaditeľka Nadácie pre deti Slovenska, spoluiniciátorka projektu Hodina deťom, manažérka RTVS pre spoluprácu s neziskovými projektmi)

„Počas jedenástich ročníkov spolupráce s Nadáciou Orange (a 18 rokov činnosti Návratu vôbec) sme absolvovali pestrú paletu obsahov a foriem projektov v prospech náhradnej rodinnej starostlivosti na Slovensku. Každý rok mal partnerský projekt dve časti, jedna bola zameraná na zmenu verejnej mienky v prospech rodinných foriem starostlivosti o opustené deti a druhá znamenala praktickú odbornú pomoc pre konkrétne deti a náhradné rodiny. Od začiatku nášho spoločného zámeru sme vedeli, že ide o beh na dlhú trať, pretože našou ambíciou bolo a stále je zmena systému starostlivosti o opustené deti na rodinné modely tak, aby sa počet detí v ústavnej starostlivosti (detské domovy a pod.) limitne blížil k nule. Dielčie výsledky bolo možné vidieť po každom roku, po každej činnosti. Z viacerých ukazovateľov vieme, že aj z dlhodobého hľadiska ideme správnym smerom, vieme, že sa mení verejná mienka, vieme, že počet detí v detských domovoch za znížil o viac ako polovicu, vieme, že rodiny, ktoré prijali deti do náhradnej starostlivosti dostávajú viac a kvalitnejšie služby.“ **Marek Roháček**³⁵

Aktivizmus náhradných rodičov

Náhradní rodičia zohrali v etabovaní náhradnej rodinnej starostlivosti dvojedinú rolu – nielenže sa podujali na životnú cestu prijať do svojej rodiny deti, o ktoré sa nemohli starať vlastní rodičia, ale aj, že svoju skúsenosť sa rozhodli sprostredkovať iným alebo potenciálnym náhradným rodinám. V roku 2002 ako výsledok činnosti občianskeho združenia Návrat a prirodzeného sieťovania náhradných rodín vzniká mimovládna nezisková organizácia **Asociácia náhradných rodín (ANR)**³⁶, pri vzniku ktorej stáli aj **Katarína Kuchťáková a Jana Michalová.**

„V 93.-om som si zobrala do pestúnskej starostlivosti troch súrodencov, ktorí sú v tejto dobe dospelí a samostatní a som babičkou dvoch vnúčat, takže sme spolu prežili sedemnášť rokov a desať rokov vediem **Asociáciu náhradných rodín, ktorá vznikla z takého podnetu z Návratu, aby si náhradní rodičia vyskúšali viesť sami program pre seba s tým poznaním, že to čo oni prežívajú- prežívajú aj iní, a že dokážu istým spôsobom pomôcť aj tým druhým...**

³⁴ pozri Príloha č.4

³⁵ v archíve projektovej dokumentácie Návratu, Bilančný Projekt pre Nadáciu Orange, 2012, s.1

³⁶ „Asociácia náhradných rodín združuje náhradné rodiny, ktoré prijali deti do rôznych foriem starostlivosti (adopcia, pestúnska starostlivosť, profesionálna rodina) a poskytuje im vzdelávanie, sprevádzanie a podporu v procese prijatia dieťaťa do rodiny, v adaptačnej fáze i počas celej doby zotrvania dieťaťa v náhradnej rodine.“ www.anr.sk, 30.12.2012)

Prečo sa ľudia rozhodujú stať sa náhradnými rodičmi..., sú rôzne motivácie prečo a podľa mňa je fajn, že si to môžu prísť odkonzultovať, prísť sa pozrieť na kluby, s ktorými začal **Návrat**. Tam sa už všetko dá na neformálnej pôde odkomunikovať, čo je výborná pôda na to, aby tá myšlienka zrela ďalej. Stretnete sa s tými ľuďmi, čo napríklad **ja som si to nemala v 92.-om s kým odkonzultovať**. Proste nebol nikto... Mala som dvadsaťtri, ani som od nikoho nepotrebovala rady, ešte mi tak doznievalo, že všetko viem, tak to tak išlo nejako. Moje rozhodnutie bolo založené na skúsenosti, pracovala som v detskom domove, kde tie deti boli a proste nejako to tak došlo, že tak tieto tu nemôžu byť. **Potom sa rozbehla činnosť klubov, kde aj ľudia, ktorí netušili o náhradnom rodičovstve si to mohli prísť overiť- seba, svoje motivácie, absolvovať odbornú prípravu.**“ **Katarína Kuchťáková** (spoluzakladateľka a predsedníčka Asociácie náhradných rodín, členka Redakčnej rady časopisu *Nebyť sám*, pestúnska mama

„Maruška má 17 rokov, mala rok keď sme si ju adoptovali... Spolu s ďalšími ľuďmi a Katkou sme založili Asociáciu náhradných rodín. Bolo to v čase, kedy som sa v tej téme pomerne silne angažovala a mala som aj potrebu jednak si doplniť vzdelanie, informácie a aj ich ďalej posúvať. Okrem toho je tu **časopis Nebyť sám, ktorý vznikol v Asociácii náhradných rodín**, ktorý som robila štyri - päť rokov, ktorý ďalej pokračuje, čo je super... **Vznikli sme ako svojpomocná skupina a naše prioritné poslanie bolo pomáhať si, sami sebe**. Boli sme ponorení v tých našich problémoch a robili sme to, aby sme si napríklad dokázali poradiť naozaj dobrého psychológa, ktorý bude rozumieť tomu o čom hovoríme, že naše deti sú bezvzťahové a nemajú pojem o tom, keď im povieš, že “hovor pravdu“, tak nerozumejú tomu čo hovoríme. Boli sme proste zameraní na tie drobné každodenné problémy, ktoré sme sa snažili uchopiť a to riešenie posunúť ďalej.“ **Jana Michalová** (spoluzakladateľka Asociácie náhradných rodín, bývalá šéfredaktorka časopisu *Nebyť sám*)

Asociácia náhradných rodín v spolupráci s občianskym združením Návrat popri vydávaní spomínaného časopisu *Nebyť sám*, tiež **koordinuje činnosť v 16 klubov náhradných rodín**, ktoré pôsobia na celom Slovensku. Ich náplňou je vytváranie podporných skupín a vzdelávanie náhradných rodičov za účasti odborníkov. ANR už prešla kus cesty aj v osvetovej práci - v informovaní verejnosti o náhradnom rodičovstve, ale tiež vyhľadávaní a motivácii záujemcov o náhradné rodičovstvo.³⁷

Časopis Nebyť sám sa stal médiom svojpomoci, podpory, poradenstva a občianskej advokácie za rodinné modely náhradnej starostlivosti.

„Rodiny zúčastňujúce sa spomínaných aktivít (klubov náhradných rodín – pozn. aut.) získavajú mnohé vedomosti, zručnosti a návyky, ktoré im pomáhajú predchádzať zlyhaniu rodiny, pomáhajú vhodne podporovať harmonický vývin prijatého dieťaťa, odstraňovať následky psychickej deprivácie u detí, ktoré časť svojho života prežili bez láskyplnej náruče rodičov.“³⁸

Asociácia náhradných rodín vznikla spontánne, zdola, ako podporná komunita v pravom zmysle slova, ktorú náhradným rodičom poskytujú v primeranej kvalite aj neštátne detské domovy. Na takúto platformu, i keď štátnu, myslela pri tvorbe profesionálneho rodičovstva na Slovensku aj Ruth Erdélyová. Jej vízia vychádzala

³⁷ na stránke www.anr.sk, 30.12.2012

³⁸ „O nás“, na stránke <http://www.anr.sk>, 30.12.2012

z predstavy starostlivého štátu, ktorý vie a bude profesionálnym rodičom poskytovať potrebné služby; zostala žiaľ nenaplnená.

„Servisné centrum (pre náhradné rodiny – pozn. aut.) nemalo byť rodičmi vnímané ako kontrolný orgán, ale ako podporujúce, doslova servisné stredisko, najmä po pedagogickej a psychologickej stránke. Poskytovalo by potrebné služby a vytvorilo niečo ako komunitu náhradných rodín. Mali byť tiež kontaktným miestom s biologickou rodinou, poskytovať alebo sprostredkovať vzdelávanie pre rodičov a nakoniec, keďže cieľom by mal byť návrat dieťaťa do rodiny, mali by zohrávať dôležitú úlohu aj v tomto procese. Mali by mať sieť špecializovaných spolupracovníkov: logopéda, špeciálneho či liečebného pedagóga, psychológa, psychiatra, ktorí by rodičom pomáhali a zároveň poskytovali centru spätnú väzbu o kvalite výchovy v konkrétnych rodinách, aby sa kvalita neposudzovala podľa toho, že niekto pristihne dieťa v zašpinených teplákoch alebo v neupratanej kuchyni.“ Ruth Erdélyová³⁹

Dobré postavy medzi zamestnancami detských domovov, úradov práce

Oslovení odborníci a ľudia pôsobiaci v oblasti náhradného rodičovstva poukázali aj na **pozitívnu rolu, ktorú zohrali niektorí zamestnanci detských domov pri presadzovaní deinštitucionalizácie ústavnej starostlivosti v praxi**. Uvítali, alebo pochopili zámer zmien, pomáhali profesionálnym alebo pestúnskym rodičom, medzi ľuďmi sledujúcimi skutočný záujem dieťaťa prispievali k budovaniu vzťahov založených na dôvere.

„Zamestnanci detských domovov sú veľmi často dávaní do konfliktnej polohy, že sú proti zmenám, ale to nie je pravda. Myslím si, že väčšina zamestnancov sú veľmi seriózni ľudia, ktorým na deťoch záleží... V detskom domove rodinného typu je to pre nich ako zamestnancov oveľa náročnejšie ako v internátnom domove. Pochopili ale, že pre tie deti to je nesmierne kvalitné a dobré riešenie. Myslím si, že pre deti to prinieslo obrovský posun. Dneska po desiatich rokoch naozaj vidno zmenu. V našom SOS programe, v ktorom pomáhame mladým dospelým po dovŕšení plnoletosti sledujeme, že je podstatne menej detí, ktoré potrebujú akútnu pomoc po tom ako odídu z domovov. Čo je však najdôležitejšie, dnes majú deti v detských domovoch podstatne kratšiu cestu do rodiny, oveľa väčšiu šancu prežiť svoje detstvo s blízkymi ako to bolo pred začatím transformácie.“
Jozef Mikloško (predseda občianskeho združenia Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar, profesor na Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety)

*„Napriek všetkému, čo sme v tom vývoji zažili, potom sme prežili také otvorenie, taký vzťah s detským domovom a teraz trebárs máme také kempy a z detského domova deväť detí nám dali, aby sme ich na tento cirkevný kemp zobrali. **Chápete tú zmenu?** To, že nehádzeme všetko do jedného vreca, aj keď hovoríme o zlých veciach alebo ešte o nedobrych, ale chcem podotknúť, že ideme dopredu s tým všetkým.“* **Viera Šrankotová** (dlhoročná profesionálna mama v košickom kraji)

³⁹ Michalová, J.: Deti z domovov majú tendenciu nezakladať si rodinu, ale detský domov (rozhovor s Ruth Erdélyovou), v Nebyť sám, 2/2006, 6-8

Nie je úradník ako úradník

„Odlíšnú skúsenosť mám s úradníkami... Teraz mi napadá, že vlastne čím je to odlišné, možnože tým, že napríklad tá **pracovníčka v Nitre mala bližší kontakt s Návratom, čítala časopis o náhradnom rodičovstve „Nebyť sám“, dokonca ho odoberala, možno sa tým pádom viac zaujímal o to náhradné rodičovstvo a proste mali sme úplne iný vzťah, naozaj vzťah dôvery.** Z jej strany tam proste nebolo podozrievanie, alebo čo; ale tu napríklad v Košiciach mám úplne opačné skúsenosti. Proste taká nedôvera vlastne zo strany týchto pracovníkov voči náhradným rodinám; veľmi mi je proste z toho ťažko, keď potrebujem pomoc, aj by som ju napríklad tam hľadala, ale nemôžem tam ísť, nemôžem sa na tých ľudí obrátiť, pretože mám pocit, že nie sú na našej strane, nie sú na mojej strane. Nevieť na koho strane sú, ale proste nemám pocit, že by mi chceli pomôcť; hľadajú čo je za tým a „prečo toto nezvládáte“ a proste kto je na vine a tak, toto sa nezmenilo akože. Možno to je fakt tým, že aký ten človek je a koľko svojho srdca vloží do tej práce.“ **Monika Znamenáčková** (adoptívna a pestúnska mama)

Angažovaní, alebo správni sudcovia, ktorí sledovali záujem dieťaťa

Osobná angažovanosť a individuálna zodpovednosť kompetentných ľudí za rozhodnutia s pro-rodinným riešením menili (alebo aspoň chceli meniť) osudy detí. Sudkyňa D.Baranová popísala následky osobnej návštevy dvoch detských domovov, ktoré raz a navždy zmenili jej videnie ústavnej starostlivosti. Kým predtým bez problémov umiestňovala deti do ústavnej starostlivosti, potom už vyhľadávala alternatívne riešenia.

„Ja si pamätám, keď som bola ako začínajúca sudkyňa na jednom seminári v Trenčianskych Tepliciach a potom nás zobrali do toho detského mestečka v Zlatoviach, to bol vtedy preferovaný ako taký úžasný model, ako takto by to malo vyzeráť... Prvýkrát v živote som sa bola pozrieť do nejakého detského domova. V tých Zlatovciach sme boli v nejakom domčeku, ukázali nám ako tam je, ako tam tie deti sú, mali tam svoje izbičky, chodili okolo nás deti; ale ja som tam šťastie nepočula. Mne tá atmosféra neprišla nejako šťastná. Mne to prišlo také ako getto. Ako také umelo vytvorené umelé domčeky a tam tie deti boli, tam tie deti sa vôbec netajili tým, že sú v tých domčekoch a že majú teplo, ale nejako, to viete, tá rodinná atmosféra, ťažko si predstaviť... Lenže ľudia žijú v prirodzených podmienkach. Detské mestečko nie je prirodzená podmienka na to, aby tam dieťa žilo. Veď to je umelo vytvorený systém. A mne to všetko prišlo skutočne ako tábor, ako vyhradené miesto pre tie deti, tam je plot a tam je už normálna bytovka a normálne deti žijú. Potom sme boli v tom kaštieli v Hlohovci, kde nám ukázali miestnosť, kde spalo dvanásť chlapcov a to bolo ešte dobré, lebo mali aj tak, čo spalo dvadsaťštyri. A na jednej chodbe spali chlapci, čo prišli o rodičov pri autonehode, čo utekali z domu, čo sa dali na alkohol... Vychovávateľ povedal, že povolené je fajčiť dvakrát do týždňa tam a tam. Hovorím povolené fajčiť? Viete, za socializmu to bolo ešte prísnejšie. On povedal - no ale my tu máme deti, ktoré sú navyknuté na alkohol od 7 - 8 rokov a fajčia od narodenia, my nemôžeme jednoducho zvládnuť abstinénčné príznaky tých detí. To bolo pre mňa vtedy veľký šok. **Ja som vtedy dávala s radosťou deti do detského domova, pod vplyvom tej propagandy, že tie detské domovy sú úžasné. Mne sa odvtedy úplne obrátilo myslenie. Úplne.** Ja keď som toto videla, som povedala, že robme, keď už som dostala nejaký prípad, robme čokoľvek, len aby to decko nemuselo skončiť

v takom detskom domove. Ja som videla, že sú bezperspektívne; že to sú skutočne len také sirotince, že tam niet skutočnej pomoci pre deti...

Boli sme v Zlatých Moravciach, kde boli tie maloleté matky, no si predstavte, oni za odmenu mohli ísť domov ku svojim deťom. Oni niektoré mali tie deti kdesi tam a nemohli byť s nimi... To bolo dačo hrozné. Oni tam totižto ani nemohli byť spolu s tými deťmi. Matka, ktorá porodila v pätnástich, šestnástich a rodina ju nezvládala, tak decko išlo do jedného ústavu a matka do druhého ústavu. ... To bol pre mňa vtedy veľký šok. Mňa už od vtedy nikto nepresvedčí, že v detskom domove je deťom dobre. A ja som pritom chcela byť riaditeľka detského domova! Vtedy som úplne zmenila to myslenie a myslím si, že **keby sudcovia videli, ako fungujú detské domovy, tak by na to ináč nazerali**. Len súd nemá tie právomoci, súd nemá túto možnosť. Keď vám príde nejaká „vec“ a je tam žiadosť o ústavnú starostlivosť, tak máte tam päť kíl papierov, že vykonali také šetrenie a onaké... Detský domov, to slovo detský domov nie je pekné. Lebo domov je miesto, kde je mama, otec a deti... Rovnako ústavná starostlivosť. Ústav je ústav. Ústav je miesto, kde niekoho dáme a niekto tam je. Ústav národného zdravia, sú aj iné ústavy... . Vôbec, dieťa nemá v žiadnom ústave vyrastať. Dieťa má vyrastať v rodine, v rodine, v rodine. Nikde inde než v rodine.“ **Daniela Baranová** (sudkyňa na Okresnom súde Prešova)

„Mala som takú zlosť, že by som najradšej poslala do týchto zariadení všetkých tých, ktorí ich zvelebovali a obhajovali a dlhé roky tajili skutočnú pravdu o tom, čo tieto deti prežívajú vyňaté zo svojich rodín, opustené a frustrované.“ **Daniela Baranová**⁴⁰ (sudkyňa na Okresnom súde Prešova)

⁴⁰ Baranová, D.: Štátne stroje na nešťastie, <http://www.changenet.sk/?section=forum&cat=14658&x=320823>

Výsledok: veľmi dobrá legislatíva s veľmi zlou praxou

Zákony prijaté, úradníci poverení ich plnením, ale účinok dobrej legislatívy a štátnej politiky deinštitucionalizácie ústavnej starostlivosti nie a nie sa v plnej miere dostaviť. O tlaku zdola, ktorý museli a dodnes vyvíjajú ľudia zastupujúci profesionálnych, pestúnskych rodičov svedčia viaceré správy z praxe; ale aj zo štátnej administratívy. Ale takmer všetci oslovení odborníci hovorili aj o tom, že úrady sú síce na strane zákona (ani nemôžu nebyť), ale často krát v svojich postupoch zbytočne byrokratické, skostnatelé a nezohľadňujúce skutočný záujem dieťaťa, ktorý žiaľ ani nemusia dobre identifikovať. I keď nie každý to vyhodnotil ako trpkú chybu s neblahými následkami pre dieťa, ktorému sa má v skutočnosti pomáhať.

1. Apel Viktora Blahu na zdravý rozum úradníkov

*„Štát ušetrí nemalé finančné prostriedky a aj deťom bude dobre. Ako na to? Nuž je to jednoduché. **Poverené úrady práce, sociálnych vecí a rodiny nebudú kamuflovať rovnomerné dopĺňanie nenaplnených kapacít detských domovov, aby ich nezrušili, ale budú sa na umiestňovanie detí pozerat' cez ich prirodzené, biologické a históriou dokázané prioritné potreby. Stačí, keď spomenuté úrady a súdy preveria najprv všetky možnosti umiestnenia detí do profesionálnych rodín, a to nielen tých do troch rokov, ale aj staršie. Potom až po vyčerpaní všetkých možností umiestnia dieťa do samostatnej skupiny detského domova. Netreba meniť ani zákon, ten uznáva aj v tejto podobe prioritu profesionálnych rodín. Čo určite ku tomu treba, tak to je zdravý rozum. Zdravý rozum tých, ktorí o osude detí, odkázaných na náhradnú starostlivosť rozhodujú. Zdravý rozum, ktorý uznáva, že najlepší domov na výchovu detí je len rodina. Záujemcov o profesionálne rodičovstvo je na Slovensku dosť. Dosť na to, aby sa už teraz mohli niektoré históriou prežitú zariadenia náhradnej starostlivosti poslať do „análov“. Viktor Blaho (zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho neštátneho detského domova Náhradné rodiny Detského centra; zakladateľ, ex-predseda a stály člen Združenia zástupcov nešťátnych detských domovov)***⁴¹

Zistenie, že len „veľmi málo“ detí je stále umiestňovaných do náhradnej rodiny vyplýva aj z analýzy kontextu vyňatia detí z prirodzeného prostredia v rokoch 2006 až 2010, ktorú robila Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar (kde sa okrem toho uvádza, že v 79 % sledovaných prípadov sa vyňatie dieťaťa z rodiny uskutočnilo na základe predbežného opatrenia súdu a iba v 12 % na základe rozsudku, čo svedčí o naliehavosti prípadov).

*„Medzi formami umiestnenia prevažuje umiestnenie do špecializovanej skupiny v detskom domove a do krízového strediska. Zároveň sme v porovnaní s rokom 2007 zaznamenali stúpajúcu tendenciu v týchto dvoch formách umiestnenia. Pozitívnym trendom je menší počet detí umiestnených do diagnostických centier, čím sa znižuje celkový počet zariadení, ktorými deti prejdú. **Veľmi málo detí ide priamo do náhradnej rodiny.** Číslo môže byť nízke aj s ohľadom na dĺžku procesu potrebnú na vydanie rozsudku týkajúceho sa jednotlivých foriem náhradnej rodinnej starostlivosti.“*⁴²

⁴¹ Blaho, V.: Myslíte si, že detské domovy treba postupne rušiť alebo máte na to iný názor? (<http://www.detskecentrum.sk/diskusie/myslite-si-ze-detske-domovy-treba-postupne-rusit-alebo-mate-na-to-iny-nazor/?pg=2>)

⁴² v (kolektív autorov) Ohrozená rodina na Slovensku – analýza kontextu vyňatia detí z prirodzeného prostredia v rokoch 2006 až 2010, s.55

2. Sen Libora Kobydu, aby sa postupovalo v dikcii zákona o rodine

„Môj sen je taký ideál. My už dneska máme v zákone o rodine, že **skôr než súd nariaďuje ústavnú starostlivosť tak má skúmať podmienky, či dieťa nie je možné zveriť do pestúnskej starostlivosti**. Toto je taký môj sen, aby toto sa dialo predtým, než dieťa je umiestnené do detského domova. Čo podľa mňa nefunguje dneska, pretože veľakrát sa stane, že dieťa príde do detského domova a možno v priebehu troch mesiacov sa nájde pestúnska rodina. Prečo sa nenašla teda pred tromi mesiacmi? Prečo to dieťa musí prejsť tým procesom, ktorý určite môže na ňom zanechať nejaké stopy?“ **Libor Kobyda** (spoluzakladateľ a riaditeľ nešťátneho detského domova Detský smiech o.z., predseda Združenia zástupcov nešťátnych detských domovov)

3. Odborníčka zo štátnej správy hovorí o štandardných problémoch spojených s ustálením praxe

„Ustálenie praxe ja stále považujem a budem považovať za jednu z **najdôležitejších častí práce**, samozrejme v tomto čase Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny, ktorý priamo riadi celý výkon štátnej správy na úseku sociálnoprávnej ochrany detí, sociálnej kurately na Slovensku... **Podľa mojej mienky je systém nastavený dobre, funguje so štandardnými problémami**, nejaké veľké problémy vo fungovaní systému nateraz nevnímam; je zložený veľmi vecne a hlavne je zložený tak, aby bol navzájom do určitej miery kontrolovateľný. A je stále kontrolovateľný. Vzhľadom koľko tam je hráčov... od sprostredkovania náhradnej rodinnej starostlivosti na vkladanie do detského domova až po Centrum pre medzinárodnoprávnu ochranu detí, každý má kus svojej kompetencie, keď sa to zloží spolu je ten systém vlastne kompletný. Ale nestojí a nepadá na nejakom rozhodnutí jedného človeka o tom ako sa založí, alebo zloží nová rodina.“ (odborníčka zo štátnej správy)

4. Daniela Baranová vidí problém v začlenení sociálnoprávnej ochrany detí pod úrad práce, sociálnych vecí a rodiny

„Po 89. roku bola nejaká snaha, chcel sa vymyslieť nejaký nový systém, neviem ktorý štát bol vzorom pri tom systéme, že tá sociálnoprávna ochrana má sa vyčleniť na nejakú špecializovanú štátnu správu a má sa začleniť pod Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny. Podľa môjho názoru to nie je dobrý model. Nie je to dobrý model, Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny nemôže zastrešovať takú širokú problematiku ako je nezamestnanosť, ako sú sociálne dávky a akou je ochrana práv detí. **Proste na Úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny sa ukázalo, že toto je tá najostatnejšia agenda**. Každého po 90. roku zaujímali nezamestnaní, zaujímali sociálne dávky a tá ochrana práv detí bola celkom na konci. **Keď si predstavíte, že do dnešného času správy, ktoré píše tá sociálna pracovníčka podpisuje riaditeľka Úradu práce sociálnych vecí a rodiny. To je nezmysel, to je absolútny nezmysel. Tie ženy sú nútené schizofrenicky robiť všetko to, čo by mala robiť kvázi špecializovaná štátna správa, alebo kvázi odborníci**. My ich pošleme do dedín, my im dáme veľké právomoci, ale podpisuje to všetko tá riaditeľka. No a dostaňte sa k riaditeľke, veď to nemôže tá riaditeľka ani čítať tie správy, to nie je možné stihnúť. Keby ich mala čítať, tak by nič iné nerobila!“ **Daniela Baranová** (sudkyňa na Okresnom súde Prešova)

Iný pohľad na rovnaký problém začlenenia ústavnej starostlivosti a sociálnoprávnej ochrany detí pod Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny hovorí o **nedemokratic-**

kých pomeroch riadenia „sociálnych vecí“, ktoré zákonite hatia procesy samoorganizácie, demokratickej voľby či slobody prejavu.

„Predtým (pre rokom 1997, keď ústavná starostlivosť bola rozčlenená pod tri ministerstvá – pozn. aut.) existoval relatívne nezávislý proces riadenia. A taký je v školstve doteraz. To je iná kultúra... V školstve keď chcete vymenovať alebo odvolať riaditeľa, tak to musí prejsť radou školy a bez vyjadrenia rady školy to nie je možné. **V rezorte sociálnych vecí je to všetko centralistické.** Žiadna demokracia, to ani neexistuje. Keď budem rozprávať opakovane to, čo sa nepáči mojim pánom, tak som v priamom ohrození. Robil som v škole riaditeľa dvanásť a pol roka, vymenili sa vlády od Čarnogurského, Mečiara..., nikdy som ale nemal žiaden problém v tom, čo hovorím. A nemusel som sa báť. **Poznám x riaditeľov detských domovov, ktorí sa boja hovoriť to, čo si myslia.** Nie je náhoda, že Ústredie práce, sociálnych vecí sa stalo zriaďovateľom, zatiaľ čo predtým to boli určené úrady... To je centralizácia moci.“ **Albín Škoviera** (liečebný pedagóg, bývalý vychovávateľ a riaditeľ diagnostického centra, mimoriadny profesor na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského)

5. Keď každý deň zaváži, Monika Znamenáčková o prietahoch pri nariadení pestúnskej starostlivosti

„Neviem si predstaviť, že keď som si ja brala deti z domova, že by som pol roka na nich čakala, alebo rok, to je strašné. To je úplne nepredstaviteľné. Ja som čakala na dve, vlastne sestry som si brala, chcela som si ich zobrať naraz, ale prvá, tá staršia sa ku mne dostala na návštevu na nejaké dva týždne musela som ju vrátiť, do týždňa bola späť, pretože tak tam vyvádzala, že proste ona chcela ísť späť... To bola ešte iná situácia, proste dalo sa to. Tá druhá sestrička (teda tej staršej, ktorá mala vtedy päť rokov), malá Julka mala vtedy dva a pol mesiaca a keď som sa o nej dozvedela, okamžite som ju tiež chcela, aby sa k nám dostala do rodiny; ale čakala som dva mesiace. **Tie dva mesiace boli tak strašné pre mňa, pretože som si ja ako rodič uvedomovala, že každý jeden deň je drahý.** To nie že pol roka, to nie že dva mesiace, mesiac, ale každý jeden deň proste pri tom malom dieťati. Naozaj môžem povedať, dostala sa ku mne po dvoch mesiacoch, čo to naťahovali, s biologickou matkou chceli jednať, biologická matka sa aj tak neozývala na vyzvania, a potom ja už neviem kto musel zatlačiť, lebo ja už som proste všade volala, volala som neprestajne na Krajský úrad do Prešova, niekto už musel zatlačiť a povedať „dobré, tak si po ňu choďte“. To dieťa sa ku mne dostalo ako päťmesačné a ja viem porovnať čo to je, keď má dieťa päť mesiacov a keď má... druhé dieťa, ktoré som si zobrala, keď malo necelých osem mesiacov. Tie tri mesiace sú tak obrovský rozdiel vo vývoji dieťaťa, v psychike, že ako bolo schopné alebo neschopné sa usadiť v tej rodine - opätovať a prijímať vzťahy, vôbec prijímať fyzický kontakt, proste to je neporovnateľné. A to sú len tri mesiace v bábätkovskom období a čo taký proste fakt pol rok, alebo proste rok odkladu, ja si to fakt neviem predstaviť; že tam ten vzťah už vzniká a nevieš čo povedať, že kedy sa už dostane k nám domov.“ **Monika Znamenáčková** (adoptívna a pestúnska mama)

O umiestnení dieťaťa do všetkých foriem náhradnej starostlivosti rozhoduje súd, na ktorom má každý prípad pobudnúť maximálne stanovenú dobu (3 mesiace od podania žiadosti na súd). Dikcia zákona je tak v rukách sudcu, a sociálneho kurátora, prostredníctvom ktorého skúma situáciu dieťaťa. Ako spomenula ale riadiaca ministerská pracovníčka, na rýchlosť rozhodnutia vplýva aj celkový stav súdnictva na Slovensku a systémové zmeny, ktoré v súdnictve posledné roky prebiehali. „No ja poviem, začnem svojou praxou, čo som teda strávila na súde, či už v pozícii

sociálneho pracovníka, alebo v pozícii justičného čakateľa v tom čase...(pred rokom 1993 – pozn. aut.). Za toho stavu, keď ja som pracovala, v praxi boli, na tom súde kde som pracovala ja, sudcovia, ktorí rozhodovali a robili iba detské domovy, nespôsobovali žiadne prietahy, alebo minimálne prietahy si pamätám. Viem, že tak tomu bolo nejaké obdobie, keď preda aj **súdna sústava prechádzala rôznymi zmenami, aj systémovými, aj vlastne zložením, tak sme zachytávali, aj ja som zachytávala také signály z praxe.**“ (odborníčka zo štátnej správy)

Od 1.septembra 2011 začali pracovať tzv. rodinné sudy, na ktorých sa budú rozhodovať všetky spory, ktoré sa rozhodujú podľa zákona o rodine. Cieľom je vytvoriť priestor, aby sa sudcovia mohli špecializovať na agendu, ktorá vyžaduje nielen právnu znalosť, ale aj znalosť z oblastí ako je psychológia, sociológia. Následne sa podarilo založiť aj presadzovanú platformu rodinných sudcov „Asociáciu rodinných sudcov“, k vytvoreniu ktorej sa hlási aj Úsmev ako dar, a ktorá „*bude týchto sudcov združovať a ktorej hlavným cieľom bude v spolupráci s Justičnou akadémiou príprava vzdelávania pre nových rodinných sudcov*“⁴³. Pre náhradnú starostlivosť o deti je to sľubný signál na pozitívnu zmenu a účinné uplatňovanie právnych princípov „v najlepšom záujme dieťaťa“.

„V súčasnosti si myslím, že je možná zmena opäť k tomu sústredenejšiemu pôsobeniu na jednu oblasť, ktorou je rozhodovanie starostlivosti o maloletých. Od jesene minulého roku je platná vyhláška, podľa ktorej každý súd vyčlení sudcu, alebo sudcov, ktorí budú prejednávajú a prejednávajú iba deti, teda konania starostlivosti o detičky. Nedávno bolo veľké stretnutie, kde sa pravidelne stretávajú sudcovia z celého Slovenska a vymieňajú si skúsenosti... Ukazuje sa, že je to prínosom, je viac než jasné, že sa z nás tvorí skupina rodinných sudcov. Asociácia rodinných sudcov je výborná vec.“ (odborníčka zo štátnej správy)

6. Natália Blahová o tom, že zákon o rodine a o sociálnoprávnej ochrane detí nie je kuchárska kniha, a že je na zrelosti úradníkov ako stanovia „najlepší záujem dieťaťa“

„Zo zákonov sa nikdy nedá urobiť kuchárska kniha, ktorá povie, že postupovať sa má presne takto a takto. A takto bolo na nás tlačené veľakrát, napríklad, že *‘zadefinujte najlepší záujem dieťaťa, lebo tu nikto nevie, čo je to najlepší záujem dieťaťa’*. No v momente, ako ja začnem hovoriť o tom, že dieťa potrebuje teplú stravu, postieľku, potrebuje bývanie..., on mi povie – „no ale potrebuje aj školské potreby“. Áno, potrebuje školské potreby..., alebo prideme na ďalšie dieťa, ktoré má úplne inú tú základnú potrebu, ktorá je pre neho unikátna a prioritná. Takže my by sme vlastne zoznam rozširovali pre každú jednu osobu osobitne, pretože pre jedno dieťa je najlepší záujem zabezpečiť zdravotnú starostlivosť, pre iné zas špecifické podmienky... Najlepší záujem dieťaťa je naozaj „subjektívny“, lebo každé dieťa má najlepší svoj záujem a vlastne ten pracovník má byť tak zrelý, že vyzistí v danej chvíli čo je momentálne pre to dieťa jeho najlepší záujem. Ani zo zákonov sa nedá urobiť nejaká kuchárska kniha, že zoberiete dieťa - ak je takéto, tak ho vložíme do detského domova, ak je iné - hľadáme rodinu. Toto sa nedá urobiť. To je vážne na zrelosti tých ľudí, ktorí v tom systéme pracujú. A to nevieme dosiahnuť.“ **Natália Blahová** (sociálna poradkyňa Asociácie náhradných rodín, adoptívna mama, novinárka, ex-poslančka NR SR, občianska aktivistka)

To, čo Natália Blahová vidí ako nedostatok odborného úsudku úradníkov, opisuje z vlastnej skúsenosti aj Viktor Blaho, keď úradníci boli pri výklade právnych

⁴³ na stránke: <http://www.usmev.sk/sk/nase-projekty-a-programy/vzdelavanie/konferencie> , 30.12.2012

predpisov doslova rigidní, čím môžu poškodiť „najlepší záujem dieťaťa“. Prax stále ukazuje, že úradník – na odbore práce, sociálnych vecí a rodiny je stále veľký pán, často sa stavia na stranu (štátneho) detského domova.

*„... podľa mňa nevyužívame naplno inštitút profesionálnej rodiny. Stále sú tam proste nejaké brzdy, aj dneska som prišiel na problém - deti, ktoré sa mohli dostať do náhradných rodín a nedostali sa tam. Prečo, to keď zisťujem, nemôžem prísť na koreň veci. Momentálne tu máme problém, aj u nás je jedno dieťa, ktoré bolo u nás na diagnostickom pobyte, odporučili sme, že to dieťa má ísť do profi rodiny, no ale nakoniec sa stalo, že úrad v Banskej Bystrici má návrh na Detský domov v Banskej Bystrici. No a **keď som volal pani riaditeľke, ona mi povedala, že ona rodinu nachystanú nemá, ona má všetky rodiny plné, takže ona ho nedáva do tej profesionálnej rodiny. Ale je to zvláštne, keď som volal na úrad do Bystrice, tak mi tvrdili, áno, my sme odporúčali do profi rodiny, ku vám, do Detského centra; nakoniec mi čítala odporúčanie pani riaditeľka z Ústredia a nič také tam nebolo. Ale to sa deje nielen tu, to sa deje v iných detských domovoch, v iných úradoch... Včera sme sa dozvedeli, tu v Ružomberku, že sa malé deti - súrodencov – rozdeľovali do viacerých samostatných skupín. Ako je to možné? Nevieť ani ako sa im to podarí schovať(?)***

*... Úradníkov napríklad straší regionalita. A ja som aj dneska rozmýšľal nad tým, že to bola asi príčina, že prečo to dieťa má pridelený Detský domov v Banskej Bystrici. Regionalita, ale zároveň aj nerozmýšľajú tí ľudia, ktorí to spravia... pretože regionalita znamená princíp, aby to dieťa bolo čo najbližšie k svojmu trvalému bydlisku, kde má rodičov. Ale zároveň by mali porozmýšľať, či tá rodina má vôbec záujem o to dieťa. Lebo napríklad v tomto konkrétnom prípade rodičia dieťa odmietli; že oni ho nechcú mať doma, nechcú ho vychovávať a tak ďalej. Čiže v tom prípade sa dá s tou rodinou spolupracovať, či je to pätnásť kilometrov, či je to šesťdesiat... Lenže zamestnanci úradu si povedali 'my to máme nakázané, čo najbližšie k trvalému bydlisku'... Výnimky sa robia, ale je to v ľuďoch. **Niektorí sa snažia dieťa dostať tam, kde by mu bolo lepšie. Nešpekulujú nad tým.**“ **Viktor Blaho** (zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho neštátneho detského domova Náhradné rodiny Detského centra; zakladateľ, ex- predseda a stály člen Združenia zástupcov neštátnych detských domovov)*

Čo všetko chýba, a kde sa stala chyba?

Čo v situácii dobrej legislatívy spôsobuje zlú prax? Výstižne povedané – nedostatok peňazí, odborníkov, náhradných rodičov a prevencie. Tieto deficity majú fatálne dopady na celkový chod štátom riadenej náhradnej starostlivosti o deti, o ktoré sa nemôžu starať biologickí rodičia. **Nasledujú problémy, ktoré boli a sú zapríčinené chybami alebo chýbajúcim článkom systému, aktérov vo / pri výkone právomocí.**

1. „Mentálne nepochopenie“ rezonuje pri transformácii ústavnej na rodinnú starostlivosť na viacerých úrovniach. Opísané už bolo nepochopenie filozofie aj stratégie transformácie, zamestnancov detských domov vo vzťahu k profesionálnemu rodičovstvu, úradníkov pri výklade zákonov a „najlepšieho záujmu dieťaťa“. O ďalšom druhu mentálneho nepochopenia vypovedá sudkyňa Daniela Baranová, tentokrát pri dlhoročných sociálnych pracovníkoch(-čkách), ktorí zažili systémové zmeny a zákonite museli utrieť ujmy či „šok“ z nových pravidiel a požiadaviek, ktoré boli kladené na ich vlastnú odbornú aj mentálnu výbavu.

„...Neexistovalo, že by prosto nejaké dieťa uniklo. To, ten systém, tá evidencia bola dobrá. V podstate išlo o to, aby sa nestávali také prípady, aké sa potom stávali. Čiže ony tie sociálne pracovníčky, ony mali oveľa jednoduchšiu prácu v tom smere, že čerpali z dlhoročne zaužívaných týchto takých manuálov, z tých takých interných predpisov, čiže ony sa mohli spoľahnúť na to, čo im prišlo od zdravotníkov, čo im prišlo z matriky... Čiže to prepojenie a tá práca boli oveľa jednoduchšie pre tých sociálnych pracovníkov. Oni sa len sústreďovali na to, že keď súd ich požiadal o správu rodiny a výchovných pomerov, tak išli do tej rodiny a tam ako paušálne akože prezreli ako to tam vyzerá, samozrejme matke dali dopredu vedieť a zistili to tam, tak v tomto smere nebol problém, lebo videli, že či je tam domácnosť v poriadku, či nie a takto to bolo. Čiže takto ich práca, aj tie nároky, ktoré na nich boli kladené boli svojím spôsobom, sa nedajú porovnať s tými nárokmi, aké by mali byť kladené teraz, respektíve s akými, aké prípady majú a čo vlastne majú robiť. My sme to volali OSRD - Oddelenie starostlivosti o rodinu a dieťa - tá pracovníčka OSRDéčka, keď tá po 89.-om tam zostala, že prešla všetkými tými režimami akože, že nebola nejaká dosadená a tak, a prešla tým všetkým do nového systému, ona musela byť konfrontovaná s nenormálnym množstvom vecí, ktoré nedokázala jednoducho mentálne pochopiť a jednoducho na to nikdy nebola pripravovaná.“
Daniela Baranová (sudkyňa na Okresnom súde Prešova)

2. „Betónovanie“ detských domovov stálo veľký obnos peňazí, ktoré sa vyplývali na koncepciách bez vízie. Pravdepodobne takto došlo aj k vyplývaniu vzácneho potenciálu náhradných rodičov, ktorých mohlo byť viac, nebyť prebudovávaní zariadení ústavnej starostlivosti. Náhradných rodičov je ale stále málo, a dobré v tomto smere nie sú ani prognózy odborníkov.

„Keby bola jasná vízia na začiatku a povedali by sme si, že toto je naša cesta, tak sme mohli ušetriť milióny, stá milióny eur. Keby sme si povedali na začiatku, nejdeme prebudovávať detské domovy, ideme investovať do rodiny. Pretože ten potenciál dobrých adoptívnych, dobrých pestúnskych, dobrých profesionálnych rodičov je obmedzený.“

Ja v tom nie som taký optimista ako povedzme Marek Roháček, alebo Vlado Matej.

Vidíme na severských krajinách, kde to malo veľkú tradíciu a kde sa aj ten záujem výrazne znižuje. Vidíme to napríklad aj v tom, že vo Francúzsku si povedali v jednej oblasti, že zrušia detské domovy. Museli ich potom zriadiť, pretože sa ukázalo, že nemajú na to dostatok kvalitných ľudí. Takže aj my by sme mali dnes viacej rozmýšľať, že koľko ľudí reálne môžeme mať ako profesionálnych rodičov(?). Nie koľko si želáme, koľko ich reálne môžeme mať.“ **Albín Škoviera** (liečebný pedagóg, bývalý vychovávateľ a riaditeľ diagnostického centra, mimoriadny profesor na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského)

3. Detské domovy rodinného typu sú stále len ako rodina, zmyslupnosť investície do ústavných zariadení rodinného typu je ilúziou.

*„Keď dieťa odíde do profesionálnej rodiny, ide do prostredia kde je menšia komunita detí. Jedna profesionálna rodina môže mať najviac šesť detí a je to také roztrúsené. Majú susedov, majú svojich príbuzných a tak. Pri starostlivosti o deti v profesionálnych rodinách **sa zmenila podstata, deti odišli z detského domova do rodiny.***

My máme samostatné skupiny, kde sa snažíme, aby tam bolo päť stabilných pracovníkov na samostatnej skupine, ktorí sa veľmi snažia zabezpečiť starostlivosť ako v rodine. Veľmi sa snažíme, aby deti z domova prichádzali do styku s deťmi zamestnancov, máme spoločné dovolenky. Na dovolenkách sú deti z domova, deti zamestnancov a profesionálne rodiny s deťmi. Chceme, aby naše deti videli aspoň cez rekreáciu život v rodine.

*Ale v detskom domova zostáva stále starostlivosť o deti ako v rodine. **A teraz štát ide vynakladať veľké finančné prostriedky, aby sme odišli z budovy a odišli do rodinných domov.** ...Ja viem, že v rodinnom dome bude starostlivosť troška lepšia, dom si budú chrániť, starať sa, budú samostatnejší, ale predsa je to inštitúcia a v nej starostlivosť ako v rodine. **Ale na tak veľké zmeny, na tak riskantné zmeny je málo efektu v podstate starostlivosti o deti, lebo stále je tam starostlivosť ako v rodine, nie v rodine.**“ Jana Žilinská (riaditeľka Detského domova v Nepochloch)*

Albín Škoviera sa na margo detského domova tzv. rodinného typu vyjadril, že doteraz nepochopil čo je na detskom domove „rodinné“ (paraf. – pozn. aut.).

4. S nenaplneným pojmom „sociálna práca“ neurobí nič žiadny zákon, štát nevykonáva sociálnu prácu ako má, na úradoch nepracujú ani primerane vzdelaní, ani odmeňovaní ľudia. **Absolútne zlyháva prevencia proti rozpadu a krízam v rodinách.** Navyše, kde nie je vôľa...

*„Mám takú obavu, že tu už nepomôže žiadna legislatíva, pretože tá exekutíva, ten samotný výkon nie je dobrý. Na sociálnoprávnu ochranu je vyčlenených málinko peňazí. Na tých úradoch nie sú sociálne pracovníčky, ktoré tam robia sociálnu prácu, to sú úradníčky, ktoré kopírujú, zakladajú spisy, chodia na súdy a podobne. Ale na tú skutočnú sociálnu prácu ony nemajú priestor a čas, lebo ich je málo a keď náhodou ich nie je málo, tak sa stáva, že nie sú tak odborne na úrovni, aby to zvládli... Napríklad všetky sanácie (rodín – pozn. aut.) pokiaľ viem sú objednávané, sú dodávané zvonku. Nie sú úrady v tomto sebestačné. **Samotná sociálna práca podľa mňa u nás na úradoch neexistuje a s týmto***

neurobí nič žiadny zákon. Toto je exekutívna záležitosť, že treba tých ľudí vyškoliť, treba ich tam mať dosť, treba ich mať dobre zaplatených, lebo nikto nepôjde do rizikovej rodiny, kde tuší, že dostane bitku, nepôjde tam sám, bez podpory nejakých iných zložiek, trebárs polície a tak ďalej. V televízii potom vidíme tie otrasné prípady, že dievčatko niekde leží mŕtve tri roky a nikomu nechýba. Alebo bábätko zomrie v kočiari a podobné veci.

A to je všetko podľa mňa práve preto, že nie je tam dostatok odborného personálu, nie je tam dostatok financií a **niekedy tam nie je vôľa alebo priestor a čas na to, aby sa skutočná sociálna práca robila.** Lebo to sú úradníčky. **A preto máme aj deti v detských domovoch. Lebo rodiny sa dajú zachraňovať. Aj v ťažkom stave sa dá rodina zachrániť, aj vo chvíli, keď je matka alkoholička a je samoživiteľka, aj vtedy sa dá tá rodina zachrániť. Ale to by niekto musel preventívne opatrenia robiť. To by niekto musel vyhl'adávať rizikové rodiny.** To by niekto musel operatívne byť prístupný tej rodine. Keď je v rodine kríza, zavolá sa sociálny pracovník, ktorý krízu nejakým spôsobom zažehná. Takže ja si myslím, že problém už nie je legislatívny, že tam je to už všetko viac - menej v poriadku, ale čo sa týka výkonu toho práva, teda tej sociálnoprávnej ochrany, že tam je to už asi bieda...“ **Natália Blahová** (sociálna poradkyňa Asociácie náhradných rodín, adoptívna mama, novinárka, ex-poslankyňa NR SR, občianska aktivistka)

Na priepastný deficit sociálneho systému, ktorý nemôže včas a účinne zachytávať sociálno-patologické prejavy s fatálnymi dopadmi na maloleté deti, upozornil aj **Jozef Mikloško.**

5. Veľa vecí sa spravilo, ale aj veľa vecí by sa dalo urobiť lepšie, keby jednotlivé vládne garnitúry kontinuálne sledovali transformačné procesy premien ústavnej starostlivosti na náhradné rodinné formy, sledovali spoločnú víziu a dokázali prekonať fázu *apriori* opozitných stanovísk k stanoviskám predchádzajúcej vládnej garnitúry a predchádzať „štandardným problémom“, s ktorými sa spája ustálenie právnych predpisov v praxi⁴⁴.

„Myslím si, že na tej ceste robíme strašne veľa chýb a práve preto to treba spracovať, aby sme to videli, aby sme sa k tým chybám nevracali znova, aby sme mohli postupovať ďalej a skvalitňovali proces náhradnej starostlivosti, aby bol lepší pre tie deti, aby bol vyhovujúcejší. Veľa vecí sa spravilo, ale aj veľa vecí by sa dalo urobiť lepšie, ako sa spravilo doteraz... Zdá sa mi, že niekedy sa vraciame ku chybám. Nezmyselne a neviem prečo. Keby som mal napríklad hodnotiť minulý rok s týmto rokom, tak sa naštartovali nejaké procesy, ktoré sa odrazu zastavili a znova akoby sme sa vracali naspäť. ...**či je to tým, že sa menia vlády, proste že každá tá skupina má iný názor na to a je to možno aj o tom.**

Áno, samozrejme sa tam našli aj takí, ktorí to videli úplne ináč, ale bolo tam veľa nadšených ľudí, ktorí tam chceli robiť. Čiže tam boli vlastne tie začiatky tej zmeny, aj keď ja stále tvrdím, že sme sa málo chopili tej príležitosti. Že keď hovoríte, že štatisticky, že došlo tam k nejakému zlepšeniu... Tak ja si myslím, že **málo sme využili túto možnosť.**“ **Viktor Blaho** (zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho nešťátneho detského domova Náhradné rodiny Detského centra;

⁴⁴ o štandardných problémoch hovorila odborníčka zo štátnej správy v časti „Výsledok: veľmi dobrá legislatíva s veľmi zlou praxou“

zakladateľ, ex-predseda a stály člen Združenia zástupcov nešťatných detských domovov)

„Bol to práve Návrat - Marek Roháček s Vladom Matejom, ktorí v spolupráci s vtedajšou ministerkou pani Wolekovou presadzovali inú koncepciu náhradných rodín. Hovorili, že takýmto spôsobom najľahšie zrušíme detské domovy..., a že takto sa deti najľahšie dostanú do rodín. Taká bola vízia, ktorá by takýmto spôsobom plody priniesla. **Samozrejme, keďže sa u nás striedajú vlády aj politické orientácie, tak potom nastalo obdobie, kedy ako keby tie profesionálne rodiny boli v nemilosti.** A dokonca boli také hlasy, že niekto, nejaké náboženské, alebo nazvem to, že cirkevné spoločenstvá si takto naberajú ovečky, že tých ľudí vo svete nie je... Čo zase jedno ani druhé nie je pravda. Čiže krátkodobá pestúnska starostlivosť vo viacerých štátoch v zahraničí je. A v tom roku 2005, v tom zákone o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej pomoci bola vlastne tretia verzia profesionálnej rodiny, inak je to možno celkom zaujímavé, že pôvodne to bola profesionálna náhradná výchova v rodine a v tom roku 2005 to bola už iba profesionálna rodina. Ako keby tá výchova nebola celkom dôležitá...

Potom sme prišli na to, alebo potom prišiel ten sociálny rezort na to, že vlastne by bolo dobré to trošku viacej diferencovať, tak v zákone z toho roku 2005 už nastúpili špecializované skupiny. Čiže **niečo, čo tu reálne existovalo predtým a vlastne existovalo do 90. roku, takže najprv sme to museli nejakým spôsobom deštruovať, aby sme potom prišli na to, že predsalen tie niektoré veci z toho neboli také zlé.** No a pokiaľ ide o tie špecializované skupiny, tak zasa, pre mňa je to úžasné v tom, jedni z garantov, podľa síce ideologickej koncepcie, inklúzie, je sociálny rezort. Ale my sme vytvorili špecializované skupiny pre deti s mentálnym postihnutím, vytvorili sme špecializované skupiny pre deti s telesným postihnutím, pre psychiatrické diagnózy a vytvorili sme teda pre deti s poruchami správania a vytvorili sme skupinu pre mladých dospelých...(čím sa viac-menej oklieštil princíp inklúzie – pozn. aut.)“ **Albín Škoviera** (liečebný pedagóg, bývalý vychovávateľ a riaditeľ diagnostického centra, mimoriadny profesor na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského)

6. Chýba dodržiavanie zákonov práva, kontrola štátu a jeho úradníkov, arbiter nad rozhodnutiami úradníkov a schopnosť počúvať ľudí z praxe.

„...Včera sme sa dozvedeli, tu v Ružomberku, že sa malé deti rozdeľovali do skupín. Ako je to možné? Ale **neviem ani ako sa im to podarí schovať(?)...** je aj klauzula, že profesionálna rodina má prednosť pred samostatnou skupinou. Čo sa týka detí do 6 rokov, tak tam je to striktné definované, **proste nemôžu ísť na samostatnú skupinu, musia ísť do rodín. Čiže zákon je v poriadku... Ale sa nedodržiava. Lebo tam podľa mňa nie sú žiadne sankcie...**

...akoby sa neprihliadalo na názory tých ľudí, ktorí vlastne aj fyzicky s tým robia, s tými deťmi, aj majú praktické skúsenosti. Čiže nevidia to len ako tí úradníci, ktorí možno nemajú zlý úmysel, alebo možnože to robia v dobrom úmysle, len ako keby tých z praxe nechcú počúvať.“ **Viktor Blaho** (zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho nešťatného detského domova Náhradné rodiny Detského centra; zakladateľ, ex-predseda a stály člen Združenia zástupcov nešťatných detských domovov)

7. Na jednej strane sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela nahrádza chýbajúce sociálne služby na komunitnej úrovni, na strane druhej je sociálnych kurátorov / pracovníkov žalostne málo.

„Prax a skúsenosti vo viacerých krajinách sú také, že sociálny úrad nastupuje vtedy, keď je do tej rodiny potrebné zasiahnuť, alebo má zasiahnuť. Na Slovensku je to také ako keby zmiešané. **Tým, že sociálne služby prirodzene na komunálnej, regionálnej úrovni veľmi nie sú pre klientelu, ktorá je klientelou sociálnoprávnej ochrany detí, sociálnej kurately, tak sociálnoprávna ochrana ich čiastočne nahrádza, alebo poskytuje.** Je úplne prirodzené, že ak sa na úrad práce obráti rodič, ktorý príde s tým, že druhý rodič neplatí výživné, tak obsahom práce nie je len, že napíšem nejaký návrh na súd na zverenie a na určenie výživného, ale aj že je tam miera poradenstva. Aj to, že vyslovene navedie toho svojho klienta čo ho bude čakať, čo všetko sa bude diať, ako to bude prebiehať.

Hodnotiť prácu či už sociálnoprávnej ochrany, alebo sociálnej kurately je dnes o to zložitejšie, že tam sú a to sa vôbec nebojím povedať, také počty zamestnancov, ktorí nemôžu stíhať. **Keď máme ledva šesťsto kurátorov na celé Slovensko, tak naozaj nemôžeme...** Ja som z praxe a viem, aké musí mať teraz prax problémy, lebo viem aká bola vtedy právna úprava (pred rokom 1993, keď sa odborníčka zo štátnej správy venovala sociálnoprávnej ochrane detí v praxi- pozn. aut.), aká je teraz, aké boli vtedy rôzne záväzky aj vzhľadom na to, že sme súčasťou medzinárodného spoločenstva a viazaní rôznymi dohovormi, právnymi aktmi, dokumentmi; takže miera vplyvu, alebo práce sa podstatným spôsobom pre tých ľudí zmenila. **A miesto toho aby ich bolo viac je ich menej.**

...robíme všetko pre to, aby sme ukázali, že tie počty sociálnych pracovníkov, ktoré sú reálne na úradoch práce, že oni do veľkej miery nemôžu vykonávať všetko, čo by za iných okolností mali. Na čo sa spoliehame a ukázalo sa to ako dobré rozhodnutie, ako veľmi dobrá cesta, napriek tomu, že trvala pomerne dlho, že na výkon niektorých agend na sociálnoprávnej ochrane musí mať človek kvalitné kvalifikačné predpoklady, musí mať vzdelanie, sociálnu prácu. Čo je **druhou veľkou úlohou je celoživotné vzdelávanie**, pretože tie agendy sa líšia, samozrejme aj ten záber, alebo zameranie konkrétneho sociálneho pracovníka smerujú spravidla do nejakej špecifickej oblasti. Pri náhradnej rodinnej starostlivosti bez pochyby.“ (odborníčka zo štátnej správy)

V sociálnom systéme Slovenskej republiky je dlhodobu podhodnotená úloha sociálnych pracovníkov, z čoho vyplýva ich nedostatok. Pritom o deťoch musia (mali by) rozhodovať odborne zdatní sociálni pracovníci a kurátori, ktorí sú ale na Slovensku extrémne preťažení.

„My tu s tými štyrmi pracovníčkami, ktoré majú na starosti nejakých 70000 ľudí jedného mestečka, čo už s nimi my si počneme!?“ **Natália Blahová** (sociálna poradkyňa Asociácie náhradných rodín, adoptívna mama, novinárka, ex-poslankyňa NR SR, občianska aktivistka)

„...každý by už konečne mal byť v tomto štáte zodpovedný za svoju prácu. Tu riaditeľ (detského domova – pozn. aut.), keď sa niečo stane, hneď je odvolaný, je vyvodený dôsledok... Naše biologické rodiny žili vo veľkej kríze, kým im boli odňaté deti...; k nám sa dostávajú deti značne poškodené. Ja tomu hovorím, že oni sa nie celkom vlastnou vinou dostali do týchto ťažkých situácií v akých sú. Tá beznádej..., že možno, keby som ja nemala prácu..., že by som možno tiež ešte aj horšie žila ako

oni. Nemajú peniaze, sú nevzdelaní a možno niekde treba naozaj málo. Takže treba pomáhať týmto rodinám. A mnohé deti by zostali doma. Detský domov má kontakty s tými biologickými rodinami a ďalšími príbuznými, a ja si myslím, že dieťa patrí k biologickej rodine. Pri starostlivosti o deti v NOS, PS (NOS=náhradnej rodinnej starostlivosti, PS=pestúnskej starostlivosti – pozn. aut.) treba tiež pomáhať, vykonávať dohľad a trocha kontroly. Ale to je terén. **Kde sa najviac šetrilo, to boli pracovníci úradov. Tam ich strašne veľa poprepúšťali, tam ich je strašne málo. Tie sociálne pracovníčky to nemajú jednoduché; riešia rozvodové konania a deti z týchto manželstiev, striedavú starostlivosť a ja neviem čo všetko. To nemajú šancu zvládnuť. Spisov majú strašne veľa, a nemajú auto... Je toho moc.“** Jana Žilinská (riaditeľka Detského domova v Necpaloch)

8. Nezmyselný konkurenčný zápas medzi formami náhradnej starostlivosťou je výsledkom ekonomických kalkulácií. Zvlášť finančne podhodnotený je inštitút pestúnstva, ktorý by sa mohol rozvinúť ako dlhodobé riešenie pre väčšinu detí, ktoré vyrastajú mimo svojej biologickej rodiny.

„Keby bolo na mne, ale nemyslím si, že je to iba môj názor, pestúnska starostlivosť sa mala posilniť viacej na začiatku a profesionálne rodičovstvo malo byť len niečo doplnkové. Ale to sa neudialo, **v pestúnskej starostlivosti sa doteraz udiali nejaké zmeny, čo sa týka sociálnych dávok, ale podľa mňa to je nedostačujúce.** Radšej sa mala posilniť pestúnska starostlivosť, alebo aj osobná starostlivosť, aj čo sa týka toho ekonomického zabezpečenia, alebo čo sa týka napríklad dôchodku pestúna, a tak ďalej, aby to bolo atraktívnejšie, ako to je doteraz. **A potom by sme možno mohli hovoriť o tom, že do profesionálnej rodiny sa budú dostávať deti, ktoré sa z rôznych dôvodov nemôžu dostať do pestúnskej rodiny, alebo do osobnej starostlivosti.** Možnože sme nemali hovoriť o profesionálnych rodinách, ale skôr o profesionálnych pestúnskych rodinách a tak ďalej. Zdá sa mi toto rozumnejšie. A potom by sme sa možno vyhlí aj tým brzdám, ktoré možno boli na ceste rozvoja profesionálnych rodín.“ **Viktor Blaho** (zakladateľ a prezident Detského centra, prvej slovenskej spoločnosti pre pomoc deťom v náhradnej starostlivosti; iniciátor prvého virtuálneho nešťátneho detského domova Náhradné rodiny Detského centra; zakladateľ, ex- predseda a stály člen Združenia zástupcov nešťátnych detských domovov)

9. Z radov pedagógov zaznieva kritika sociálneho rezortu, ktorý údajne nadhodnotil (ústavnú) starostlivosť na úkor výchovy. Výchovné otázky by ale mali zostať v centre pozornosti „ústavnej starostlivosti“, vzhľadom k starším deťom, ktorých je v detských domovoch a ústavných zariadeniach momentálne väčšina.⁴⁵

„...musím povedať, že my sme prestali v detských domovoch vychovávať. **Úplne sme rezignovali na výchovu. Nie je na to čas.** My sme tak ranili tých ľudí, poverili tými servisnými činnosťami, že oni nemajú čas a chuť. **A vlastne to nemá ani kto hodnotiť, lebo sociálny rezort sa do výchovy nevyzná, tak ako môže hodnotiť to, že či vychovávajú dobre a či nie.** Ak povedzme dieťa v útľom veku potrebuje láskyplnú starostlivosť a tá sa prejavuje tak, že zabezpečíme bezpečné prostredie, vzťahovú osobu a neviem čo všetko, že či rovnaké kritérium môžeme zobrať aj na povedzme tých pubertiakov. Väčšinu detí v detských domovoch

⁴⁵ V štúdiu sme nevenovali pozornosť náhradnej starostlivosti / výchove s ohľadom na uplatnenie detí v bežnom živote. V každom prípade ale ide o oblasť, ktorá si vyžaduje prioritné hodnotenie, skúmanie so spätnou väzbou pre všetkých relevantných aktérov.

už netvoria malé deti, väčšinu detí v detských domovoch tvoria deti desaťročné a staršie. Tie sa o seba často postarajú aj samé. Čiže zdôrazňovanie starostlivosti je niečo, čo sa dobre vykazuje. Môžeme povedať, koľko sme deťom čoho zabezpečili - aké prostredie; to ale často nie je v súlade s realitou, ktorá ich čaká... To je ukážka toho, že sme mali ústavnú výchovu a zmenili sme ju na ústavnú starostlivosť.“

Albín Škoviera (liečebný pedagóg, bývalý vychovávateľ a riaditeľ diagnostického centra, mimoriadny profesor na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského)

Použitá literatúra a pramene

1. Archív projektovej dokumentácie Návratu
2. Baranová, D.: Štátne stroje na nešťastie, <http://www.changenet.sk/?section=forum&cat=14658&x=320823>
3. Blahová, N.: Ďalšie milióny s eurofondov vyletia komínom (<http://nataliablahova.blog.sme.sk/c/218435/Dalsie-miliony-z-eurofondov-vyletia-kominom.html>)
4. Fico, M., 2011: Náhradná inštitucionálna starostlivosť – aktuálne trendy a výzvy, v Lubelcová, G. (ed.): Inovácie v sociálnych a verejných politikách, Univerzita Komenského, Bratislava, 83-96
5. Filadelfiová, J., 2008: Zvyšovanie kvality poskytovania starostlivosti a výchovy deťom v detských domovoch – zameranie na profesionálne rodiny zamestnancov, Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava
6. Hujdičová, L., 2008 a kol.: Pestúni 2008, Výskumná sonda, Návrat, Bratislava
7. Lauková, E.: Návrat je značka, ktorá odromantizovala detské domovy na Slovensku (rozhovor s Markom Roháčkom), v Nebyť sám, 1/2009, 6-7
8. Matej, V.: Návrat, moja „prvá láska“, v Nebyť sám, 1/2009, 4
9. Michalová, J.: Deti z domovov majú tendenciu nezakladať si rodinu, ale detský domov (rozhovor s Ruth Erdélyovou), v Nebyť sám, 2/2006, 6-8
10. Michalová, J., Môťovský, M., 2004: Róm musí dokázať dvakrát viac ako biely (rozhovor s Ivanou Cickovou), v Nebyť sám, 4/2004, 3-5
11. Mikloško, J., 2011 a kol.: Ohrozená rodina na Slovensku, Analýza kontextu vyňatia detí z prirodzeného prostredia v rokoch 2006 až 2010, Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar, Bratislava
12. Národný akčný plán prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v systéme sociálnych služieb na roky 2012 – 2015 (<http://www.employment.gov.sk/narodny-akcny-plan-deinstitucionalizacie.html>)
13. Roháček, M.: Náhradné rodičovstvo na Slovensku, Quo Vadis?, v Kelley, E. (ed.): Čo vieme o náhradnom rodičovstve?, S.P.A.C.E. 2008, 53-61
14. Rosinský, R., 2010: Tradičná rómska rodina, v romovia.sk (http://www.mecem.sk/romovia/?id=romovia_historia_sk&lang=slovak&show=19050)
15. Stratégia deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti v Slovenskej republike (<http://www.employment.gov.sk/strategia-deinstitucionalizacie-systemu-socialnych-sluzieb-a-nahradnej-starostlivosti-v-sr.html>)
16. Úspešná realizácia národného projektu XXIV, Zvyšovanie zamestnateľnosti profesionálnych rodičov, 1.12.2008 - 30.11.2011, Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky
17. (http://www.upsvar.sk/buxus/docs/download/Zaverecna_publicacia_NP_XXIV-2.pdf)
18. Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele so zmenami aj vďaka ANR, v Nebyť sám, august 2009, 17

Príloha č. 1

SOCIÁLNOPRÁVNA OCHRANA DETÍ

- takmer štvrtstoročie ako si to pamätám ja

Milada Bohovicová

1988

- do systému sociálnoprávnej ochrany som vstúpila ja a zákon č. 100/1988. Budú sa diať veľké veci... Raz ☺

1990+

Ako to bolo?

Bežným riešením situácie dieťaťa, ktoré sa ocitlo bez rodičovskej starostlivosti bol detský domov. Všetci s tým boli spokojní. Veď dieťa bolo čisté, najedené, chodilo do školy. Aj zdravotná starostlivosť bola v domovoch zabezpečená výborne...

- V sociálnoprávnej ochrane /SPO/ detí prežívali stále socialistické postupy, kedy SPO zabezpečovali okresné národné výbory, určitú časť aj mestské národné výbory /v mestách/. Miestne národné výbory /terajšie obecné/ mali len malé kompetencie a zodpovednosti – v praxi to znamenalo najmä ohlasovaciu povinnosť, niekedy podávanie stanoviska. Reálne opatrenia robil ONV.
- Ak rodičia neplnili svoju rodičovskú rolu, bol vyvíjaný určitý tlak formou kontroly a sankcií spoločnosti – zamestnávateľ, odbory, MNV, školy ...
- V r. 1990 socialistická verejná správa bola pretransformovaná na Okresné a obvodné úrady a samosprávne mestské a obecné úrady.
- Náhradná rodinná starostlivosť – pestúnska starostlivosť, zverenie do výchovy iného občana – sa realizovala prevažne v príbuzenskej línii. Žiadatelia o tieto formy v zásade neexistovali – v niektorých prípadoch, keď sa odnimali deti rodičom a boli poruke vhodní príbuzní, zrealizovala sa pestúnska starostlivosť alebo zverenie do výchovy iného občana. Len veľmi výnimočne sa objavil žiadateľ o pestúnsku starostlivosť, ktorému sa následne hľadalo dieťa v domove.
- Umiestnenie dieťaťa do ústavnej starostlivosti sa považovalo za legitímne vyriešenie jeho situácie. Deti sa vracali do rodiny len veľmi výnimočne.
- Niekedy sa čakalo na umiestnenie do domova – bola nariadená ústavná starostlivosť, ale dieťa bolo doma a umiestnilo sa, až keď sa uvoľnilo miesto, niekedy deti /staršie/ čakali v diagnostickom ústave.
- Deti boli umiestňované prostredníctvom tzv. „dislokačných komisií“ – stretli sa riaditelia domovov a dohadovali sa, kde ktoré dieťa pôjde – podľa toho, aké „voľné“ miesta mali. Nebolo výnimkou, že sa súrodenci rozdelili.
- Rozdelenie súrodencov do troch rokov a nad tri roky veku bolo pravidlom – tak boli členené aj ústavy – dojčenské a detské domovy.
- Detské domovy boli často v nevyhovujúcich budovách, ktoré boli pôvodne stavané za iným účelom – kaštieľoch a iných historických budovách. V pekných parkoch, často na periférii obcí.
- Dojčenské domovy patrili pod rezort zdravotníctva, detské domovy pod rezort školstva, sociálnoprávna ochrana pod rezort sociálny.

- O osvojenie žiadali takmer výhradne bezdetné páry – osvojenie bolo všeobecne vnímané ako riešenie bezdetnosti. Iné prípady boli zriedkavé a „divné“.
- Osvojovali sa deti malé, zdravé a nie rómske. V rodine bolo zväčša len jedno osvojené dieťa. Na osvojenie sa čakalo 5 a viac rokov. Osvojiteľia mali často okolo 40 rokov – teda boli takmer o generáciu starší ako biologickí rodičia rovnako starých detí.
- Po spoločenských zmenách sa objavujú nové aspekty – nezamestnanosť, oslabenie sociálnych istôt, dôrazy na súkromie.
- Dochádza k rušeniu pôvodnej schémy štátnych úradov, inštalovaniu novej štátnej správy, emancipovaniu samospráv.
- To všetko v zásade s tými istými ľuďmi, ktorí tam pracovali predtým – chýba špecializované vzdelanie, vysoká neistota, nervozita z nových sociálnych aspektov, neustálych zväčša nepripravených zmien – fungovania úradov, legislatívy, implementácie toho všetkého...
- Vzniká prvá vysoká škola zameraná na sociálnu prácu na Slovensku /katedra sociálnej práce na Pedagogickej fakulte UK/.
- Sociálnoprávna ochrana je riešená na základe starých zákonov doplnených novelami, ktoré reagovali na nové fenomény v spoločnosti – nezamestnanosť, zdražovanie...
- V septembri 1991 Slovensko podpisuje Dohovor o právach dieťaťa /zákon č. 104/1991 Zb./.
- V zákone o školských zariadeniach č. 279/1993 Z.z. sa objavuje myšlienka profesionálneho rodičovstva. Nikto sa jej však neujíma a tak sa profesionálne rodiny začínajú objavovať len veľmi ojedinele.
- V oblasti náhradnej rodinnej starostlivosti sa legislatívne nič výrazne nemení, ale začínajú sa objavovať klienti, ktorí vnímajú NRS ako službu pre deti a tomu zodpovedá aj ich ponuka – starať sa o ďalšie dieťa, aj keď majú vlastné, prijať dieťa, ktoré nevyzerá tak ako by zrejme vyzeralo ich dieťa – teda je rómske, má zdravotné hendikepy, je staršie ... U niektorých je to zodpovedne zvážená ponuka, u niektorých je ovplyvnená porevolučnou eufóriou v spoločnosti a snahou konať /“páchať“/ dobro.
- Od 1.1.1993 sa rozdeľuje Československo, čo vyvoláva nápor na legislatívne zmeny.

Čím sme sa riadili - legislatíva

- zákon o rodine č. 94/1963 Zb.
- zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení
- vyhláška č. 151/1988 Zb. , ktorá vykonávala zákon o soc. zabezpečení
- zákon č. 50/1973 Zb. o pestúnskej starostlivosti, vyhláška č. 51/1973 Zb. a č. 53/1973 Zb., ktoré vykonávali niektoré ustanovenia zákona
- zákon č. 279/1993 Zb. o školských zariadeniach /profes. Výchova/

Pocity

- Chaos, hľadanie, nádej, vyčerpanie, improvizácie. Nové sociálne témy a problémy. Narušanie stereotypov. Naivita aj odvaha.

1995+

Ako to bolo?

V ústavnej starostlivosti je približne 8000 detí

V náhradnej rodinnej starostlivosti je približne 6000 detí

- Začínajú sa etablovať mimovládni poskytovatelia sociálnych služieb. Postupne si to vyžaduje legislatívne úpravy, ktoré sa dejú v rámci stávajúcich zákonov.
- Mnohé MVO stavajú predovšetkým na nadšení, dobrovoľníctve, kreujú sa zo svojpomocných skupín...
- Sociálne služby sú dostupné len v tradičnom poňatí, ktoré prestáva postačovať meniacim sa spoločenským podmienkam. MVO ponúkajú nové typy podpory, často šité na mieru a s dobrým poznaním potrieb cieľovej skupiny.
- Zo strany verejnej správy sú oficiálne MVO tolerované, postojovo však MVO veľmi prijímané nie sú, sú vnímané ako nepotrebná konkurencia a ohrozenie.
- V niektorých prípadoch začína byť zrejмый nedostatok odbornosti v MVO, ktorý je spočiatku kompenzovaný nadšením a tvorivosťou. Postupne sa to však v niektorých organizáciách – najmä tých, ktoré sa kreujú na báze svojpomocných skupín, stáva problémom. Najmä ak sa ďalej nevzdelávajú, či už v tematike, ktorej sa venujú, alebo v menežovaní organizácie, písaní projektov ap. Tento fakt je často zo strany tradičných poskytovateľov a verejnej správy zneužívaný ako argument proti MVO všeobecne.
- V oblasti náhradnej rodinnej starostlivosti sa otvárajú otázky vysokého počtu detí v detských domovoch, prekážok pri medzinárodnej adopcii, ktorá by bola príležitosťou pre rómske deti...
- Vznikajú iniciatívy ako využiť stávajúcu legislatívu a dostať deti, ktoré tu nemali nádej na osvojenie do zahraničia – z DeD Mlynky Biele vody, ktorý bol takmer 100% rómsky sa z iniciatívy riaditeľky Lexovej a ďalších /spisovateľka Hana Zelinová/ dostalo asi 14 detí do švédskych rodín /využitím predpisov o medzinárodnom práve súkromnom a procesných okľúk – u nás boli deti zverené do starostlivosti iného občana, následne s náhradnými rodičmi vycestovali a k osvojeniu došlo v zahraničí/. Táto kauza vyvolala veľkú diskusiu v odbornej aj laickej verejnosti, došlo aj na trestné stíhanie, ktoré však bolo uzavreté ako bezpredmetné.
- Zákonom NR SR č. 222/1996 Z. z. o organizácii miestnej štátnej správy a doplnení niektorých zákonov sa dojčenské ústavy a **detské domovy** pod spoločným názvom detské domovy stali zariadeniami sociálnych služieb **v zriaďovateľskej pôsobnosti MPSVR**. Prechodom detských domovov a dojčenských ústavov z rezortov školstva a zdravotníctva do odvetvovej pôsobnosti MPSVaR SR sa sledovalo dosiahnutie kontinuity v náhradnej starostlivosti a výchove dieťaťa v pôsobnosti jedného rezortu. **Spätne možno povedať, že to bolo jedno z kľúčových opatrení, ktoré pomohlo nasmerovať starostlivosť o deti mimo biologickú rodinu smerom k rodinným formám starostlivosti.**
- Tm istým zákonom bola reorganizovaná štátna správa a namiesto okresných a obvodných úradov vznikajú krajské a okresné úrady, ktoré zabezpečujú sociálnoprávnu ochranu detí.
- V r. 1997 – **pilotný projekt transformácie DeD Necpaly** – spolupráca Návrat o.z., Krajský úrad Žilina, Detský domov Necpaly – iniciátorom projektu bol Návrat, projekt bol podporený z programu Európskej únie Phare. Zámerom bolo polovicu detí z detského domova, konkrétne 30 detí, dostať do profesionálnych

rodín a tým umožniť uzavretie jednej z dvoch budov detského domova. Napriek tomu, že išlo o spoluprácu troch subjektov, treba povedať, že na KÚ mnohí kompetentní neboli s projektom stotožnení a do spolupráce išli len preto, že v tom čase bola myšlienka zmien v ústavnej starostlivosti veľmi diskutovaná a projekt riešil aj ďalšie problémy /budova, financie, problémy v detskom domove/. V samotnom Detskom domove bola na zmenu pozitívne nastavená iba nová riaditeľka, ostatní pracovníci prevažne vyjadrovali pasívny nesúhlas. Celý proces zmeny vyvolal rad problémov, ktoré komplikovali projekt – prepúšťanie pracovníkov vyvolalo vlnu nevdôle, v dedine sa po odchode detí do rodín zrušila škola, zámer neprijali ani samotné deti, ktorým sa narušil ich dovtedajší systém. Pre mnohé deti bolo náročné zvoliť si medzi zaužívaným stereotypom a možnosťou odísť do rodiny. Vzhľadom na to, že celý proces bol veľmi citlivo prijímaný všetkými dotknutými ľuďmi, na deti bola do veľkej miery presúvaná zodpovednosť za rozhodnutie, či do novej rodiny chcú ísť. Tie, ktoré odchádzali, boli vystavené tlaku zostávajúcich detí aj pracovníkov. Súčasne ich čakala úloha zžiť sa s profesionálnou rodinou, zvyknúť si na iný systém fungovania. Zostávajúcim deťom odišli kamaráti, zmenili sa vychovávateľky, niektoré sa sťahovali z jednej budovy do druhej Aj keď projekt naplnil zámer zredukovať Detský domov na polovicu, nepodarilo sa naplniť ďalší dôležitý zámer a to presvedčiť odbornú aj laickú verejnosť, že profesionálne rodičovstvo je jedným z riešení pre deti v ústavnej starostlivosti. Naopak, očakávané aj neočakávané problémy, ktoré projekt sprevádzali, boli využívané ako protiargument k zavádzaniu profesionálneho rodičovstva do praxe. Späťne je možné povedať, že **pilotný projekt svoju rolu naplnil a bol spúšťačom toho, že v súčasnosti je v profesionálnych rodinách približne štvrtina detí s nariadenou ústavnou starostlivosťou.** V tom čase sme očakávali rýchlejšie výsledky. Bol v tom isto kus naivity – ukážeme na jednom pilotnom projekte, že je možné detské domovy nahradiť profesionálnymi rodinami a všetkých to nadchne. Naopak, všetci kompetentní využili očakávané aj neočakávané ťažkosti, ktoré proces sprevádzali ako argumenty proti profesionálnemu rodičovstvu. Dnes je jasné, že tu nešlo len o technické zavádzanie mäkkejšej formy ústavnej starostlivosti, ale predovšetkým o zmenu systému a postojov. A to je vždycky náročnejší proces ako čokoľvek iné.

- Bol prijatý zákon č. 195/1998 Z.z. o sociálnej pomoci, ktorým bola sociálna pomoc odčlenená od sociálneho zabezpečenia a súčasne boli ošetrované situácie, ktoré súviseli s vývojom sociálnej situácie a potrebou upravovať pôvodnú federálnu /socialistickú/ legislatívu. Zákon prvý krát komplexnejšie špecifikoval podmienky poskytovania sociálnych služieb mimovládnyimi organizáciami (MVO) – povolenia k činnosti, financovanie, kontrola...
- Transformujeme detské domovy. V priebehu viac rokov sú vyčlenené množstvá peňazí na to, aby sa zrekonštruovali alebo kúpili budovy a pekne sa vybavili. S dôrazom na rodinnú atmosféru. A na samostatné skupiny. Ktoré budú žiť takmer ako doma, alebo ešte lepšie. Ibaže v krásne vybavených kuchyniach chýba čokoľvek, čo by pripomínalo jedlo, ani len kilo fazule tam nie je. Načo aj, keď dole v jedálni sa ešte stále varí spoločne. Ale inde to funguje. Na skupinách sami hospodária, sami si všetko organizujú, sami varia. Dnes náhodou na všetkých štyroch skupinách šunkafleky...

Čím sme sa riadili - legislatíva

- zákon o rodine č. 94/1963 Zb.
- zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení – do r. 1998
- zákon č. 195/1998 Z.z. o sociálnej pomoci – v r. 1998
- vyhláška č. 151/1988 Zb. , ktorá vykonávala zákon o sociálnom zabezpečení
- vyhláška č. 198/1998 Z.z. – vykonávacia k zákonu o sociálnej pomoci
- zákon č. 50/1973 Zb. o pestúnskej starostlivosti, vyhláška č. 51/1973 Zb. a 53/1973 Zb., ktoré vykonávali niektoré ustanovenia zákona – do r. 1998
- Zákon č. 265/1998 Z.z. o pestúnskej starostlivosti a príspevkoch pestúnskej starostlivosti – od r. 1998
- Zákon č. 222/1996 Z.z. o organizácii miestnej štátnej správy

Pocity

hektický čas, neočakávané situácie, veľa diskusií, veci sa začínajú meniť, ľudia sa menia ťažko.

- Tu niekde sa Úsmev ako dar premenúva z „Spoločnosť priateľov detských domovov“ na „Spoločnosť priateľov detí z detských domovov“...

2000+

V ústavnej starostlivosti je približne 6580 detí

V náhradnej rodinnej starostlivosti je približne 6550 detí

- Celkový počet detí mimo biologickú rodinu klesá. Otázka je, či sa skutočne deti na Slovensku majú lepšie alebo sa len zvýšila naša tolerancia voči nedostatočnej starostlivosti rodičov?
- Asi v r. 2002 nastáva situácia, že je viac detí v náhradnej rodinnej starostlivosti ako v inštitucionálnej.
- V širokej škále mimovládnych organizácií sa postupne vytvára skupina stabilizovaných silných organizácií, ktoré je počuť a majú významnú úlohu nielen v poskytovaní sociálnych služieb, ale aj v lobingu a pri tvorbe legislatívy
- Pri moci je pravicová vláda, ktorá je otvorenejšia prijímať podnety a názory odborníkov.
- Rozbieha sa transformácia detských domovov, ktorá mala zlepšiť podmienky starostlivosti o deti mimo biologickú rodinu v oblasti výchovných, personálnych, priestorových a hospodársko-ekonomických podmienok. Na transformáciu bolo postupne vyčlenených niekoľko sto miliónov korún. Aj keď nesporne došlo k zlepšeniu v mnohých oblastiach, transformácia bola nastavená prevažne na zlepšenie podmienok a nie na zásadnú zmenu v prístupe. Často nad záujmom detí žiť v prirodzenom rodinnom prostredí prevážila snaha zachovať inštitúciu, zamestnanosť... Je na diskusiu, či transformácia skôr nepomohla „zabetónovať“ detské domovy.
- V roku 2001 Slovensko pristupuje k **Dohovoru o ochrane detí a spolupráci pri medzištátnych osvojeniach** /zákon č. 380/2001 Zb./. To nám otvára dvere k riešeniu situácie detí, ktorým u nás nevieme nájsť rodinu. Ide predovšetkým o rómske deti.
- V r. 2003 sa stávame členmi európskej únie, čo nám prináša množstvo príležitostí aj množstvo záväzkov.

- V r. 2004 sa sociálne činnosti odčleňujú od všeobecných úradov a zlúčením s úradom práce vzniká špecializovaný úrad štátnej správy – Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny.
- Intenzívne sa pracuje na príprave zákona o sociálnoprávnej ochrane detí. Od prvej republiky sme nemali špecializovaný zákon zameraný na ochranu detí, ustanovenia SPO boli zakomponované vo viacerých právnych predpisoch. Na príprave zákona sa intenzívne podieľajú viaceré mimovládne organizácie /Návrat, Úsmev ako dar, Unicef, Miesto pod slnkom/. Vzniká neobvyklá úroveň spolupráce s Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny, odborná diskusia, lobing prostredníctvom poslancov... Výsledkom je pomerne dobre nastavený zákon, ktorý napriek tomu, že zahŕňa širokú problematiku, má logickú a zmysluplnú štruktúru /snáď až na podivne zakomponovanú kuratelu pre dospelých/, je moderný, poskytuje dostatok flexibility.
- Participujeme /Návrat, MVO/ aj na príprave nového zákona o rodine.

Čím sme sa riadili - legislatíva

- zákon o rodine č. 94/1963 Zb.
- zákon č. 195/1998 Z.z. o sociálnej pomoci
- vyhláška č. 198/1998 Z.z. – vykonávacia k zákonu o sociálnej pomoci
- Zákon č. 265/1998 Z.z. o pestúnskej starostlivosti a príspevkoch pestúnskej starostlivosti – od r. 1998
- Zák. č. 380/2001 Z.z. Dohovor ochrane detí a spolupráci pri medzištátnych osvojeniach
- Zákon č. 453/2003 Z.z. o orgánoch štátnej správy v oblasti sociálnych vecí, rodiny a služieb zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Pocity

Veci sa dávajú do pohybu. Je to hektické obdobie tvorby zásadných právnych predpisov. Partnerstvo naozaj existuje – nie vždy a nie všade, ale existuje. Zažívam/e/ pocit, že veci sa dajú ovplyvniť. Ťažko, ale dajú. Je veľká zodpovednosť zistiť to. A ťažké túto zodpovednosť prijať...

2005+

V ústavnej starostlivosti je približne 6340 detí

V náhradnej rodinnej starostlivosti je približne 7690 detí

- Do platnosti vstupujú dve významné právne normy – zákon o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuratele /305/2005/ a zákon o rodine /36/2005
- **Zákon o rodine je vystavaný na podobnej filozofii ako zákon predchádzajúci, viac ako štyridsať rokov starý.** Je to ale koncepcia zrejme vyhovujúca, keďže predchádzajúci zákon prežil taký dlhý čas len s pár novelami. Súčasný zákon je zmodernizovaný a doplnený o nové aspekty týkajúce sa rodinného života. Jasnejšie obhajuje práva dieťaťa – ústavná starostlivosť je definovaná ako krajné a dočasné riešenie, zákon predikuje povinnosť podporných opatrení pred umiestnením dieťaťa do ústavnej starostlivosti... V niektorých oblastiach však zákon neprekročil svoj tieň – napríklad čo sa týka nároku osvojeného dieťaťa na informácie o osvojení, o rodičoch. Zákon tieto nároky zmieňuje, ale nezabezpečuje ich naplnenie.

- Je výhodou, aj z aplikačného hľadiska, že sa oba zákony pripravovali a dostávajú do praxe v takmer rovnakom čase a sú filozoficky zladené.
- Zákomom o sociálnoprávnej ochrane detí (SPO) sa stanovujú jasne vymedzené kompetencie MVO v miere, akú v oblasti SPO doteraz nemali – kompetencie a povinnosti akreditovaných subjektov, podmienky akreditácie, kontroly, financovania. Podmienky sú náročné, čo znamená vylúčenie nekompetentných subjektov, zvýšenie akreditovaných subjektov. MVO, ktoré nie sú schopné naplniť podmienky akreditácie /napríklad z hľadiska vzdelania, materiálnych podmienok .../, ale vykonávajú činnosť po ktorej je dopyt, majú možnosť vykonávať svoju činnosť v oblasti prevencie, kde nie je vyžadovaná akreditácia.
- Zákon o SPO obsahovo, procesne aj kompetenčne podrobne vymedzil oblasť náhradnej rodinnej starostlivosti, v ktorej majú akreditované MVO takmer rovnocenné postavenie – okrem rozhodovacej právomoci – ako štátne úrady. V procese prípravy náhradných rodičov a sprostredkovaní náhradnej rodinnej starostlivosti pre deti do zákona prijali ustanovenia vychádzajúce z praktických skúseností MVO v tejto oblasti. **Zákon následne výrazne zlepšil kvalitu niektorých procesov – napríklad prípravu na náhradné rodičovstvo.**
- Implementácia zákona o SPO je samozrejme náročná, nakoľko zahŕňa širokú škálu problematiky na nových princípoch. Ukazuje sa tu, že zmena legislatívy je jednoduchšia ako zmena postojov ľudí, ktorí s ňou pracujú. Tým, že zákon akceptuje MVO ako partnerov, prekročil výrazne proces akceptácie, resp. ešte zvýraznil konkurenciu medzi štátom a MVO. Pracovníci úradov opakovane kritizovali, že zákon je na strane MVO, ktoré doň implementovali svoje filozofie a potreby – čo bola pravda – na úkor názorov a potrieb štátnych úradníkov. Faktom však zostáva, že MVO prejavili pri tvorbe zákona vysokú proaktívnosť, zatiaľ čo štátne úrady a obce boli pasívne.
- Zákon o SPO stanovuje podmienky vzdelania pre tých, ktorí SPO vykonávajú na pomerne vysokej úrovni, pričom zvyhodňuje pracovníkov štátnej správy, ktorým poskytuje určité výnimky. Súčasne sa však pracovníci úradov masovo do vzdelávajú. Aj keď úroveň vzdelávania v oblasti sociálnej práce nie je vždy najkvalitnejšia /odbor učí kde kto a kde kade/, predsa len sa zvyšuje úroveň zručností sociálnych pracovníkov. Súčasne treba povedať, že na úradoch nie sú často vytvorené vhodné podmienky pre výkon sociálnej práce voči takej citlivej skupine ako je rodina a deti, navyše pracovníci sú zavalení administratívu a kvantitatívne preťažení.
- Zákon o SPO dáva široké zodpovednosti obciam, pričom vychádza z premisy, že obec, ktorá je svojmu občanovi najbližšie a najviac ho pozná, môže najskôr a efektívne pomáhať. V praxi to však nefunguje, nakoľko obce nie sú pripravené a často aj ochotné svoje zodpovednosti prijať, a štát nevie vytvoriť dostatočné páky na zabezpečenie vykonateľnosti zákona.
- Od r. 2006 si začínajú úrady práce, sociálnych vecí a rodiny na základe stanovených priorít objednávať a platiť služby od akreditovaných subjektov. Proces prebieha veľmi komplikovane z viacerých dôvodov – jednak je málo peňazí, jednak nikto nevie ako to robiť a až v praxi sa objavujú rôzne komplikácie. Najväčším problémom však je, že úrady nie sú presvedčené, že je to zmysluplné. Obávajú sa konkurencie MVO, majú pocit /často oprávnený/ že MVO majú pre prácu lepšie východiska. Aj keď k zazmluvneniu akreditovaného subjektu dochádza, len zriedka možno hovoriť o spolupráci štátu a MVO – skôr paralelnej činnosti, pri ktorej nedochádza k synergii vloženej energie.

- Nová legislatíva, ale aj akútna potreba terénu upriamila pozornosť na prácu s rodinou - rozvíjajú sa činnosti zamerané na sanáciu biologickej rodiny.
- Vzniká nutnosť a príležitosť učiť sa partnerskej kooperácii medzi MVO a štátnou správou, čo síce len ojedinele, ale prináša zvýšenie kvality pre deti a rodiny. Pracovníci úradov sa „povinne“ dovzdelávajú, mnohí diaľkovo študujú, absolvujú rôzne doplnkové vzdelávania. Niekedy ide o formálne zmeny, ale v priemere sa zvyšuje kompetencia sociálnych pracovníkov na úradoch, čo dáva východiská k zmenám postojov a zaužívaných tereotPOCH. Súčasne je zrejmé, že tieto procesy v skostnatelom systéme verejnej správy presadzujú ťažko.
- Návrat sa od r. 2005 paralelne popri NRS realizuje aj v téme práce s biologickou rodinou.
- Profesionálna výchova, ktorá sa od r. 1996 zavádzala do praxe len veľmi pomaly, medziročne išlo o nárast o pár desiatok detí, je priebežne celé obdobie veľmi diskutovanou témou. Pod tlakom legislatívnych zmien – v zákone o SPO aj zákone o rodine je profesionálne rodičovstvo v rámci ústavnej starostlivosti preferovanou formou, súčasne sa do zákona dostala povinnosť starostlivosti o deti do 1, resp. 3 rokov v rámci ústavnej starostlivosti v profesionálnej rodine - sa otvárajú verejné diskusie a vytvára tlak na napĺňanie ustanovení zákona – to má za následok aktívnejšiu prácu s profesionálnymi rodinami, začlenenie tejto témy do pilotného projektu štátnej správy zameraného na zvýšenie zamestnateľnosti profesionálnych rodičov. Začína výraznejšie stúpať počet profesionálnych rodín. Aj keď sa to často deje pod tlakom zákona, reálne sa profesionálne rodičovstvo osvedčuje ako forma, ktorá v našom systéme starostlivosti o deti mimo biologickú rodinu má v súčasnosti svoje opodstatnené miesto.

Čím sme sa riadili - legislatíva

- Zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuratele
- Zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine
- Vyhl. č. 390/2005 Z.z., vykonávacia vyhláška k zákonu o SPO
- Zákon č. 627/2005 Z.z. o príspevkoch na podporu náhradnej starostlivosti

Pocity

- Nie sme bezmocní, ale všetko chce svoj čas. Súčasne so získavaním kompetencií strácame kus slobody a nezávislosti.

DNES

V ústavnej starostlivosti je približne 4600 detí

V náhradnej starostlivosti je 8600 detí

- Pomer detí, ktoré sú v náhradnej rodinnej starostlivosti v porovnaní s počtom detí v detských domovoch sa výrazne zmenil v prospech rodinných foriem. A je dôležité spomenúť, že už významná časť detí s nariadenou ústavnou výchovou je umiestnená v profesionálnych rodinách, čo znamená, že reálne majú pri sebe blízku osobu. Dobré podmienky pre deti v útľom veku a napĺňanie ich psychických potrieb v rodinnom prostredí, je na deťoch vidieť. U novorodencov s problematickou zdravotnou a sociálnou anamnézou v inštitucionálnej starostlivosti bolo zrejmé prehlbovanie ich hendikepov. Naopak, v rodinnej starostlivosti veľmi rýchlo dobiehajú svojich zdravých rovesníkov. To dáva lepšie východiská k ich umiestňovaniu do náhradnej rodinnej starostlivosti, aj ich

návratu do biologickej rodiny. Stále však viazne podpora biologickej rodiny, ktorá spravidla nemá dostupnú potrebnú pomoc.

- Počet detí v profesionálnych rodinách je za posledných päť rokov asi päťkrát väčší.
- Aj v prostredí detských domovov a štátnej správy je profesionálna starostlivosť akceptovanou formou starostlivosti.
- Zo strany štátnej správy sú robené kroky na podporu profesionálneho rodičovstva, aj keď formou projektov – vyhľadávanie a príprava nových profesionálnych rodičov, vzdelávanie a supervízia doterajších profesionálnych rodičov. *vysvetliť* To ale dáva dobré východisko, aby sa osvedčené postupy následne dostali do systému.
- Zvyšuje sa počet detí v NRS.
- Napriek tomu stagnuje počet detí, ktoré žijú mimo svoju biologickú rodinu, resp. aj mierne stúpa.
- Napriek tomu veľa rodín pod vplyvom rôznych príčin nezvláda svoju rodičovskú rolu a potrebovali by podporu, ktorú nedostávajú.
- Aj keď sa práca s biologickou rodinou stala témou, aj keď sa rozvíjajú metódy tejto práce a zvyšuje sa jej kvalita, z hľadiska potrieb spoločnosti ide len kvapky v mori.
- Spolupráca MVO a úradov v niektorých prípadoch dostáva zmysel. Je to ale zväčša výsledok dlhšej spolupráce a veľkej trpezlivosti.
- Zákon o SPO si vyžiadal pomerne rozsiahlu novelu – hlavnou príčinou bola potreba explicitne pomenovať možnosti, ktoré zákon dáva. Inak hrozilo, že nebudú nikdy aplikované. Stále platí, že mnohí ľudia nerobia to, čo zákon umožňuje, ale len to, čo prikazuje.
- Pri príprave novely opäť aktívne participovali MVO – v tejto oblasti sú akceptovanými partnermi /Návrat, Úsmev ako dar, Náruč – krízové centrum, Resocializačné centrum, Unicef...
- Ekonomická kríza a ďalšie faktory stále komplikujú financovanie MVO pôsobiace v sociálnej oblasti – to síce zvyšuje flexibilitu a kreativitu, ale súčasne aj vyčerpáva.
- Zvyšuje sa profesionalita akreditovaných subjektov. Vo všeobecnosti možno povedať, že MVO sú inovátormi a iniciátormi zmien, zatiaľ čo pracovníci verejnej správy sa len prispôbujú nastoleným zmenám. Obce /väčšina/ sa svojich zodpovedností v oblasti SPO neujali v dostatočnom rozsahu ani kvalite.
- A ešte všeličo ...

Čím sme sa riadili - legislatíva

- ako v predchádzajúcich častiach + novely

Pocity

- Meniť veci je neuveriteľne ťažké a občas neuveriteľne beznádejné. Nakoniec si ale každá snaha nájde svoj zmysel a efekt. Len to dlho trvá. Ale asi platí, že energia sa nestráca. Len sa niekedy zmení, skryje, niekde pospí... kým dorazí k tomu, k čomu doraziť má.
- Meniť veci je neuveriteľne zmysluplné a príjemné. Len to dlho trvá. A človek je z toho unavený. Ale keď sa to nakoniec podarí, tak sa zasa nabije novou energiou...

Legislatívne vymedzenie v päťročných cykloch – prehľad k textu:

1990+	1995+	2000+	2005+	Dnes
Zákon o rodine č. 94/1963 Zb. Základne vymedzenie rodičovských práv a povinností	Zákon o rodine č. 94/1963 Zb. Základne vymedzenie rodičovských práv a povinností	Zákon o rodine č. 94/1963 Zb. Základne vymedzenie rodičovských práv a povinností Zák. č. 380/2001 Z.z. Dohovor ochrane detí a spolupráci pri medzištátnych osvojeniach Otvoril cestu pre medzištátne adopcie	Zákon o rodine č. 36/2005 Z.z. Nový, aj keď na rovnakej filozofii ako predchádzajúci	Zákon o rodine č. 36/2005 Z.z. + novely 297/2005, 615/2006, 201/2008, 217/2010
Zákon č. 100/1988 Zb. O sociálnom zabezpečení Začlenená SPO, kompetencie	Zákon č. 100/1988 Zb. O sociálnom zabezpečení + cca 25 noviel Zákon č. 195/98 Z.z. o sociálnej pomoci Legislatívne oddelená sociálna pomoc od sociálneho zabezpečenia Zák. NR SR č. 222/1996 Z. z. o organizácii miestnej štátnej správy Detské domovy a dojčenské ústavy v pôsobnosti MPSVR	Zákon č. 195/98 Z.z. o sociálnej pomoci Legislatívne oddelená sociálna pomoc od sociálneho zabezpečenia	Zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele Prvý komplex.zákon o SPO od prvej republiky	Zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele + 6 noviel
Vyhl. Č. 151/1988 zb., ktorou sa vykonáva zákon o sociálnom zabezpečení	Vyhl. Č. 151/1988 zb., ktorou sa vykonáva zákon o sociálnom zabezpečení + novely a ďalšie vykonávacie predpisy Vyhláška č. 198/1998 Z.z., ktorou sa vykonáva zákon o sociálnej pomoci	Vyhláška č. 198/1998 Z.z., ktorou sa vykonáva zákon o sociálnej pomoci	Vyhl. Č. 390/2005 Z.z., vykonávaci predpis k zákonu o SPO	Vyhl. 643/2008 Z.z. Vykonávaci predpis k zákonu o SPO
Zákon č.50/1973 o pestúnskej starostlivosti Vymedzenie PS	Zákon č.50/1973 o pestúnskej starostlivosti Vymedzenie PS	Zákon č. 265/1998 z.z. o pestúnskej starostlivosti a príspevkoch pestúnskej starostlivosti	Obsahové a procesné vymedzenie NRS ošetruje zák. o rodine a zák. o SPO	Obsahové a procesné vymedzenie NRS ošetruje zák. o rodine a zák. o SPO
Vyhl. Č. 51/1973 o úprave niektorých pomerov pestúnov vykonávajúcich PS v osobitných zariadeniach Pest.zariadenia	Vyhl. Č. 51/1973 o úprave niektorých pomerov pestúnov vykonávajúcich PS v osobitných zariadeniach Pest.zariadenia	zák. Č. 195/1998 -pest. Zariadenia vypadávajú z legislatívy, dožívajú len stávajúce pod samosprávou	zák. Č. 195/1998 -pest. Zariadenia vypadávajú z legislatívy, dožívajú len stávajúce pod samosprávou	Zákon 448/2008 Z.z. o sociálnych službách
Vyhl.č. 53/1973 v znení nesk.predp. Upravovala podmienky a dávky PS	Vyhl.č. 53/1973 v znení nesk.predp. Upravovala podmienky a dávky PS	Príspevky upravuje priamo zákon o PS 265/1998 z.z.	Zákon č. 627/2005 Z.z. o príspevkoch na podporu náhradnej starostlivosti	Zákon č. 627/2005 Z.z. o príspevkoch na podporu náhradnej starostlivosti + novela 468/2011

Príloha č. 2

Moja správa z rokov 2000-2012 o vybraných témach a oblastiach sociálnoprávnej ochrany detí

Dana Žilinčíková

1997-2002

Prvé kontakty a služby Návratu a štátny systém sociálnoprávnej ochrany v banskobystrickom kraji

Do témy sociálnoprávnej ochrany detí som vstúpila niekedy v rokoch 1995-96 spolu so svojim manželom ako žiadateľka o pestúnstvo. Celý proces prípravy sme absolvovali tak ako to bolo vtedy možné – v spolupráci s Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny Banská Bystrica. Neskôr sme s manželom (po absolvovaní procesu prípravy a v čase čakania na kontakt s dieťaťom) odstúpili od našej žiadosti, v tom čase sme však boli skontaktovaní s Návratom a ponúkli sme mu pomoc.

Od októbra 1997 som Návratu dobrovoľne pomáhala ako koordinátorka Klubov náhradných rodín (Klub NR) v Banskej Bystrici. Pre spoluprácu sa mi podarilo získať Evku Kuzbelovú, psychologičku vtedajšieho Centra poradensko-psychologických služieb (CPPS) v Banskej Bystrici, Darinku Molčanovú z Krajského úradu a viacerých študentov z katedry evanjelických cirkví a katedry pedagogiky z Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica (ktorí pomáhali v detskej skupine priamo pri zabezpečovaní programov pre deti). Bolo potešujúce, že na Kluby NR prichádzala z nášho podnetu so záujmom aj mladá sudkyňa Okresného súdu, ktorá vysvetľovala rodičom ako prebiehajú súdne konania o maloletých. **Každomesačný Klub NR v Banskej Bystrici bol v tom období široko-d'aleko jedinou „aktivitou“ pre existujúce náhradné rodiny.** Profesionálne som v tom čase pracovala ako sociálna pracovníčka v Krajskej pedagogicko-psychologickej poradni (KPPP) v Banskej Bystrici a v priestoroch tejto poradne sa aj realizovali tieto Kluby. Od roku júla 1999 som sa stala koordinátorkou novozriadeného Centra Návrat v Banskej Bystrici a postupne zamestnankyňou Návratu na plný pracovný úväzok. V časti budovy KPPP bolo v tom čase aj Krízové centrum Srdiečko (KC), ktoré sa vtedy vyprofilovalo pod organizáciou Slovenská nádej dieťaťa (SLONAD). KC vtedy výdatne pomáhalo týraným a zneužívaným deťom po ich odňatí z rodiny a takisto v spolupráci s nami (aj bez nás) ich umiestňovali do pestúnskych rodín. Naša činnosť spočívala v aktívnom vyhľadávaní budúcich náhradných rodičov ku konkrétnym deťom – robili sme to najmä prostredníctvom rôznych „verejných a komunitných stretnutí“. Spoločne s KC (a jeho aktívnou riaditeľkou pani Kúdelkovou) sa nám podarilo približne v priebehu roka a pol umiestniť do novovzniknutých pestúnskych rodín dve súrodenecké dvojice vo veku nad 10 rokov a jednu súrodeneckú trojicu. Všetky tieto deti by dnes (aj vtedy) „spadali“ do kategórie ťažko umiestniteľných detí. Pestúnskym rodinám potom odborne i materiálne pomáhali pracovníci KC (psychológovia a sociálni pracovníci) a všetky ich prepojili aj na našu činnosť, predovšetkým na Klub NR, ktorý realizuje viacdenné pobyty pre náhradné rodiny, odborné poradenstvo a tzv. rodičovské skupiny.

Naša denná práca a činnosť v regionálnom Centre Návrat (CN) v tom období spočívala predovšetkým v zoznámení sa s klientmi, ktorí komunikovali a spolupracovali s Centrom Návrat v Bratislave a boli z banskobystrického kraja. So všetkými sme sa snažili osobne stretnúť v ich domácom prostredí a postupne si s nimi vytvárať vzťah. V tom čase sme mali v starostlivosti okolo dvadsaťpäť rodín z celého

banskobystrického kraja, boli to väčšinou rodiny pestúnske (PsR), profesionálne (PNR) a rodiny vytvorené po príbuzenskej línii (náhradná osobná starostlivosť – NOS). Pri poskytovaní sociálno-psychologického poradenstva pre rodiny sme vychádzali najviac z tzv. pražskej školy, ktorá vznikla okolo prof. Matějčka a témy psychickej deprivácie, a jej liečby.

V tom čase som bola - mierne povedané – „otrasená“ z niektorých praktík štátneho systému starostlivosti o deti; na pôde detských domovov som sa prvýkrát stretla s vyjadrením „dieťa nevhodné do rodiny“. Stretla som sa s informáciami o dieťati, ktoré bolo v tom čase po „neúspešných“ pobytoch v dvoch profesionálnych rodinách (pričom rodičia nedostali podľa mojich informácií dostatočnú odbornú podporu a pomoc) a nezvládali ho výchovne ani zamestnanci detského domova. Riaditeľka detského domova i pedopsychiatrička označili toto dieťa za dieťa nevhodné do rodiny a plánovali ho umiestniť do nejakého zariadenia. Požiadala som o čas na nájdenie náhradnej rodiny pre toto dieťa (6-ročné, rómskeho pôvodu). V priebehu ôsmich mesiacov sa to podarilo vďaka podpore ostatných kolegov z Návratu, ktorí hľadali v svojich regiónoch ľudí, ktorí by boli schopní prijať toto dieťa do pestúnstva. Dieťa v novej rodine žilo až do svojich 18 rokov. Pre mňa bolo vtedy paradoxom aj to, že v informáciách o pôvodnej rodine dieťaťa sa vyskytovali odporúčania sudkyne, aby rodičom niekto pomohol – pretože vnímala ich citové puto k dieťaťu...

V tom čase som sa stretla s množstvom porušení práv detí, napr. s porušením práva na náhradnú rodinnú starostlivosť (v detských domovoch bolo veľmi veľa detí, o ktorých nikto nevedel, neboli zachytené v systéme ako deti, ktorým treba hľadať náhradnú rodinu; deti sme v detských domovoch navštevovali a po rozhovoroch s riaditeľkou sme pre konkrétne deti hľadali konkrétne rodiny). Takýmto spôsobom som pomáhala pri umiestňovaní detí so špecifickými potrebami, napr. aj zo špeciálnych internátnych škôl (oslovila ma ich špeciálna pedagogička). Niektoré z ťažkostí a paradoxov vtedajšej doby som zhrnula do publikácie „**Dlhá cesta domov**“ (vydal Návrat, o.z. v roku 2002), ktorá obsahovala kazuistiky a otázky, ktoré nám vyvstávali pri obhajobe práv a právom chránených záujmov konkrétnych detí a rodín.

Transformácia detských domovov v banskobystrickom kraji, profesionálne rodiny a pestúnske zariadenia

Jeden z prvých projektov podpory systému a jeho zmien v banskobystrickom kraji bola aktívna participácia našej pobočky pri transformácii detského domova v Helpe (okolo roku 2000).¹

Riaditeľka nás (Návrat) približne v roku 2000 oslovila kvôli pomoci s hľadaním profesionálnych rodičov. Aktívne sme na tomto projekte participovali ja a Marek Roháček, Lucia Zaušková (moja kolegyňa z Centra Návrat v Banskej Bystrici). Detský domov bol vtedy v zriaďovateľskej pôsobnosti Krajského úradu Banská Bystrica. Transformačný projekt bol postavený na predaji budovy (kaštieľa) a zakúpení rodinného domu vo vedľajšej dedine (Polomka) a presunutí jednej časti detí do profesionálnych rodín.

V rámci dohody s riaditeľkou sme z našich prostriedkov zrealizovali v Brezne **verejné stretnutie všetkých, ktorí by sa chceli zoznámiť s témou profesio-**

¹ viac o terajšom Detskom domove Slniečko tu: <http://web.stonline.sk/slniecko/historia.htm>

nálneho rodičovstva, prípadne mali záujem o túto prácu. Prišlo asi desať záujemcov. Pri realizovaní stretnutia sme spolupracovali s pani Paučíkovou z ÚPSVR Brezno, ktorá bola z možnosti našej spolupráce nadšená a snažila sa nám v regióne Brezno výrazne pomáhať. Na verejnom stretnutí však riaditeľka oznámila, že motivovala k profesionálnemu rodičovstvu svojich vtedajších zamestnancov, čo sme považovali za nekorektné – keďže nám to oznámila po tom, ako sme investovali do prípravy a zrealizovania verejného stretnutia. Naša úloha (akceptovaná riaditeľkou a Krajským úradom) spočívala jednak v pomoci pri vyhľadávaní profesionálnych rodičov, ale aj akosi monitoringu vybratých profesionálnych rodičov. V tom čase neexistovali podľa mojich dostupných informácií žiadne obsahové či časové požiadavky na prípravu tejto profesie. Z vlastnej iniciatívy a z vlastných zdrojov sme teda zrealizovali tieto veci:

- Navštívili sme všetkých, ktorí boli vybratí alebo odporučení riaditeľkou do budúcej role / zamestnania prof. rodiča (ak si dobre pamätám bolo to osem záujemcov, deväťdesiat percent z nich boli pôvodní zamestnanci, ktorí dostali informáciu od riaditeľky „nech sa stanú profesionálnymi rodičmi, inak nebudú mať pracovné miesto“. Päťdesiat percent z nich - po našej návšteve a dôkladnom vysvetľovaní v čom spočíva profesia profesionálneho rodiča - odstúpili zo svojho záujmu, čo sme vnímali vzhľadom k ich osobným a rodinným situáciám za múdre rozhodnutie. Jeden manželský pár sa prihlásil z obce, v ktorej budúci detský domov zakúpil rodinný dom (neboli v tom čase zamestnanci detského domova) .
- Naša psychologička (Danka Olejárová – Centrum Návrat Bratislava) strávila v Detskom domove viac dní a pripravila psychologické charakteristiky detí (o ktorých sa uvažovalo, že budú umiestnené do profesionálnych rodín) a pripravila odporúčania pre budúcich opatrovateľov detí a ich odovzdanie riaditeľke, ako podporu plynulého a citlivého prechodu detí. Žiaľ profesionálni rodičia tieto informácie nedostali v čase pred príchodom detí do ich rodín, riaditeľka ich mala u seba a bola prekvapená, že by ich mali dostať.
- Tréning pre budúcich profesionálnych rodičov (Lubietová 2000) – pôvodní zamestnanci Detského domova sa ho zúčastnili na náš „lobbing“, pôvodne riaditeľka nevidela dôvod, aby ho absolvovali keďže pracovali ako zamestnanci Detského domova (v rôznych profesiách: kuchárky, vychovávateľky a i.). Odporúčali sme, aby tréning absolvovali aj manželia, prípadne iní príbuzní z rodiny budúceho profesionálneho rodiča.
- Návštevy všetkých profesionálnych rodín po prijatí detí.
- Konzultácie s riaditeľkou.

Celý proces našej podpory a pomoci pre tento Detský domov trval približne jeden a pol roka a zúčastnili sa ho piati naši zamestnanci.²

Transformácie ďalších detských domovov v banskobystrickom kraji som sledovala „len zvonku“, nakoľko som vnímala, že to má v rukách Úsmev ako dar. Transformácia detských domovov v tom čase z hľadiska priorit Návratu nepredstavovala priestor, kde sa máme angažovať, naopak vnímali sme ju, že istým spôsobom zabarikádovala systém celkovej starostlivosti o dieťa v ohrození. **Na ten**

² Zaujímavý príspevok k celkovej transformácii, s citáciami z rôznych národných akčných plánov: Filadelfiová, J.: Zvyšovanie kvality poskytovania starostlivosti a výchovy deťom v detských domovoch – zameranie na profesionálne rodiny zamestnancov, Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava, 2008. Tiež tu:

http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&ved=oCEsQFjAF&url=http%3A%2F%2Fwww.sspr.gov.sk%2FIVPR%2Fimages%2FIVPR%2Fvyskum%2F2008%2FFiladelfiova%2FZvysovanie_kvality.pdf&ei=8aivUN7DJtPS4QSn-YDYDA&usg=AFQjCNGBK-O6l6UZUNRjoK9ZXqcfGdFCg&cad=rja

čas sa neúmerne veľa rozprávalo a robilo pre zmeny v detských domovoch (koncový bod systému ochrany detí) **a príliš málo pre zmeny v celom systéme.**

V tom čase sa naše Centrum Návrat venovalo aj trom profesionálnym rodinám, ktoré pôsobili pri Domove detí Ľubietová (zriadené Strediskom evanjelickej diakonie). Boli to viacdenné profesionálne rodiny, ktoré mali 4 – 6 detí. Všetky mali aj vlastné biologické deti. Naša podpora spočívala v ich priebežnom navštevovaní a preventívnych rozhovoroch, ich napojení na ďalšie rodiny v tomto regióne a na Kluby náhradných rodín, ktoré v tom čase fungovali každomesačne a priemerne sa na nich zúčastňovalo okolo desať rodín.

Od roku 2000 som pomáhala pri priamom vyhľadávaní náhradných rodín (formou rôznych verejných stretnutí, kampaní a pod.) a pri umiestňovaní detí priamo z detských domovov do náhradných rodín. Moja práca spočívala v priamych návštevách detských domovov a v rozhovoroch s konkrétnymi riaditeľmi o deťoch, ktorým treba hľadať rodinu. Pre novovzniknuté rodiny sme organizovali v tomto čase rodičovské podporné skupiny, víkendové rekreačno-poradenské pobyty a poradenstvo priamo v domácnostiach, a na Kluboch náhradných rodín. **Rodiny boli prekvapené, že sa o ne niekto zaujíma, cítili informačný hlad v tejto téme.**

V roku 2002 som bola na konferencii: „Proti opusteniu – náhradní rodičia sú nádejou“ v poľskom meste Ledziny. Tam som sa zoznámila s **pohotovostnými náhradnými rodičmi**, ktorí poskytovali prechodnú náhradnú rodinnú starostlivosť deťom do 10 rokov v meste Kielce. Koncom roku 2004 sa nám podarilo zorganizovať príchod prvej pohotovostnej rodiny z Poľska na Slovensko a v Banskej Bystrici sme zorganizovali 1. Celoslovenský workshop o pohotovostných náhradných rodinách³. Publikovali sme k tejto téme, oslovovali sme existujúce náhradné rodiny na Kluboch náhradných rodín ako vidia túto tému (dočasnosti náhradného rodičovstva) a či by do nej šli.

Niekedy v tom čase sme skutočne participovali na dočasnom náhradnom rodinnom riešení pre novorodenca (Samka), ktorého matka dala súhlas na adopciu – aby čakal na adoptívnych rodičov v „dočasnej“ pestúnskej rodine (zverenie dieťaťa na základe rozhodnutia Úradom). Neskôr sme toto legislatívne riešenie použili ešte pri ďalších piatich deťoch v spolupráci s konkrétnymi úradmi (sociálnymi pracovníkmi, ktorí toto riešenie prijímali).

V tom čase Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny prejavilo veľkú nevôľu k takýmto riešeniam (napriek tomu, že legislatívne to bolo možné). Vytvorila sa napätá situácia, my sme presadzovali túto tému, aby sa pomohlo najzraniteľnejšej skupine detí a vytvárali sme k tomu situácie a možnosti diskusných fór (napr. v rámci Klubov náhradných rodín a prostredníctvom výzvy v časopise Nebyť sám). Od roku 2005 začal potom platiť Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele (SPOaSK), ktorý pomoc práve malým deťom mimo vlastnej rodiny (v tom čase 0-1 rok) zakomponoval vo využití inštitútu profesionálnych rodín (od januára 2006). Predpokladáme, že k tomuto rozhodnutiu prispel aj náš tlak.

Postupne si túto tému či cieľovú skupinu „našli“ aj iní aktivisti a bojovali za jej lepšie dodržiavanie práv (žiť v rodinnom prostredí) – napr. Natália Blahová (v tom čase blogerka) a redaktorka Rádia Expres (mediálny boj o skrátenie lehoty

³ v Nebyť sám, 6/2005

tzv. diagnostikovania, počas ktorého novorodenec alebo dieťa do 1 roka môže byť v detskom domove (z pôvodných maximálne 6 mesiacov na 6 týždňov – r.2007).

Príklady dobrej praxe pri pomoci tehotným ženám v ohrození a ochrane novorodencov sme zhrnuli v publikácii „**Keď sa narodíš, budeš doma**“ (Návrat, 2009). Bola to prvá publikácia, kde kazuistiky boli prepojené na jednotlivé články Dohovoru o právach dieťaťa a na Európske štandardy kvality pre pomoc deťom žijúcim mimo vlastnej rodiny. Za dôležité považujem, že sa v tejto publikácii objavuje téma vážnych predsudkov na strane pomáhajúcich profesionálov pracujúcich s touto cieľovou skupinou.

Približne v rokoch 2005-2006 sa skončilo aj umiestňovanie detí s rôznymi vývinovými ťažkosťami a postihnutiami do zariadení spravovaných vyššími územnými celkami (Domovov sociálnych služieb) a Zákonom o SPOaSK sa dostávali výhradne do zariadení pod rezortom Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny (detských domovov). V tomto čase som v rámci banskobystrického kraja odborne pomáhala pri podpore profesionálnych rodín (pri DSS Mokrohájska, DeD Nová Baňa). Boli to dlhodobé profesionálne rodiny, do ktorých boli umiestnené deti, pre ktoré nebolo možné zabezpečiť inú formu náhradnej rodinnej starostlivosti (súrodenecké skupiny, deti s rôznymi postihnutiami, rómske deti). **Viacere profesionálne rodiny mali vážne ťažkosti so svojim detským domovom predovšetkým v pracovnoprávných otázkach.**

V Správe Slovenského národného strediska pre ľudské práva o dodržiavaní ľudských práv za rok 2010 sa konečne po dlhom čase a veľkom tlaku objavili mnohé z týchto a ďalších problémov.⁴

Zaujímavou skúsenosťou bola metodická podpora vzniku prvej profesionálnej rodiny pri Krízovom stredisku AMORET, ktorého zriaďovateľom bol Úrad banskobystrického samosprávneho kraja (ÚBBSK) – naša metodická podpora bola realizovaná práve na žiadosť ÚBBSK. Bola to v tom čase jediná profesionálna rodina pri krízovom stredisku v našom kraji, napriek tomu, že sme sa pokúsili o podporu podobných myšlienok aj priamo na území Banskej Bystrice (kde bolo v tom čase tiež krízové stredisko).

Postupne sa profesionálne rodičovstvo uberalo ako „samostatný projekt“ ÚPSVaR a dochádzalo k prekvapivému zvyšovaniu vekovej hranice umiestnenia detí do profesionálnych rodín (od januára 2006) , v súčasnosti je to už šesť rokov (deti do 6 rokov) a v ďalších rokoch sa vek detí ešte zvýši. **Nad'alej zostáva problematické a podľa mňa eticky nekorektné vyčlenenie detí s vývinovými ťažkosťami z tejto možnosti – tieto deti napriek svojmu veku nespádajú do kategórie, aby mohli / mali mať zabezpečenú starostlivosť v profesionálnych rodinách.** Tému profesionálneho rodičovstva nad'alej sprevádza odborná diskusia o dopade dočasnosti a prechodov dieťaťa z jedného prostredia do druhého. Bola som svedkom viacerých veľmi necitlivo realizovaných prechodov, ale aj citlivo realizovaných; nemám informáciu, že sú k tomu vypracované štandardy kvality a ošetrovania prevencie traumatizácie detí. **Mám však informácie, že metodický tím pre detské domovy pod vedením Zuzany Zimovej pracuje na zlepšení kvality postupov vo vzťahu k deťom.**

⁴ v Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za rok 2010, Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Bratislava, 2011. Tiež tu: http://www.snslp.sk/CCMS/files/SPR%C3%81VA_za_rok_2010.pdf

2004-2012

Inovatívne premýšľanie v systéme a so systémom

Legislatíva a rôzne transformačné koncepcie v regiónoch vytvárali priestor pre vytváranie nových prvkov v systéme ochrany detí. S jednou pestúnskou rodinou sa nám podarilo presadiť zriadenie pestúnskeho zariadenia pod ÚBBSK (vo Vidinej). Zaujímavým precedensom bolo aj zriadenie pestúnskeho zariadenia v meste Handlová (k 1.9.2004), kde sa primátor po stretnutí s nami (na jar roku 2004) rozhodol vytvoriť začlenenie takejto služby pod neziskovou organizáciou zriadenou mestom a financovanou z prostriedkov trenčianskeho samosprávneho kraja. Toto pestúnske zariadenie fungovalo v tom čase aj ako dočasné útočisko pre krátkodobo odňaté deti z územia mesta – bol to na to obdobie nepochybne obrovský progres. Počin bolo možné realizovať na základe dlhodobej spolupráce s jednou pestúnskou rodinou, ktorá si na to trúfla a bola iniciatívna. V súčasnosti je činnosť tohto pestúnskeho zariadenia pozastavená.⁵

Po prijatí Zákona o SPOaSK sme posilňovali aj náš tlak na samosprávy, ktoré týmto zákonom získali kompetencie v SPOaSK. Precedentným počínom bolo zriadenie nášho Centra rozvoja rodičovských zručností Bazalka v spolupráci s Mestom Banská Bystrica (2006). Pracovisko bolo zriadené za účelom sanácie rodinného prostredia a k preventívnym aktivitám pre rodičov z ohrozených skupín. V tej istej budove bolo zriadené Zariadenie pre odchovancov detských domov (dnes Domov na polceste) Tymián. Naše odborné pracovisko počas prvých pätnástich mesiacov tohto projektu pomohlo dvadsiatim trom rodinám v ohrození, pričom šesť detí vrátilo späť do pôvodného rodinného prostredia. Bol to pre Slovensko unikátny projekt, ktorý však postupne pre nevytvorenie systémových opatrení na strane mesta nemohol dlhodobo pretrvať.

V roku 2006 Vladislav Matej z Nadácie Socia inicioval stretávanie sa vybranej skupiny odborníkov zo systému ZZ (Zásadná zmena). Citujem z informácie z web stránky www.socia.sk: *„Vďaka podpore pána Andreja Jankuliaka sme v roku 2006 naštartovali nový vlastný projekt s uvedeným názvom. Cieľom projektu ZetZet je formulovať základné princípy v práci s rodinou v kríze, ktoré by viedli k vytváraniu služieb postavených dôsledne na rodinných modeloch.“*

V priebehu januára až júna 2006 sa zapojilo do tvorby tejto koncepcie tridsaťpäť sociálnych pracovníkov, psychológov, sociológov, špeciálnych / liečebných pedagógov, právnikov a podnikateľov zo štátnej správy, miestnej aj regionálnej samosprávy, mimovládnych organizácií, súdnictva a súkromného podnikateľského sektoru. Skupiny pracovali v nasledovných tematických blokoch:

- **prevencia** pred vznikom rodinných kríz, ktoré môžu viesť k vyňatiu dieťaťa z rodiny,
- **sanácia** krízového rodinného prostredia,
- **rodinné modely starostlivosti** o dieťa žijúce mimo svojej biologickej rodiny,
- **zariadenia** poskytujúce služby deťom žijúcim mimo svojej biologickej rodiny.

Projekt ZetZet pokračoval aj v roku 2007, kedy sme spolupracovali s významným svetovým odborníkom profesorom Kevinom Browne, ktorý prejavil záujem pomôcť slovenským tvorcom/realizátorom sociálnej politiky v oblasti deinštitucionalizácie

⁵ Viac o zmieňovanom samostatnom pestúnskom zariadení v Handlovej **Jazmín n.o.** tu: http://jazminhandlova.sk/old/?p=p_16

starostlivosti o deti odlúčené od svojej pôvodnej rodiny. Súčasne sme v občianskom združení Návrat uskutočnili aj dôslednú analýzu prínosov transformácie starostlivosti o rodinu v kríze v susednom Poľsku.⁶

V roku 2007 som v rámci tohto projektu absolvovala trojtýždňovú stáž v Centre pomoci rodine v meste Kielce. Odborné inšpirácie z tejto cesty a kvalitatívnu správu o funkčnom systéme služieb pre rodiny a ochrany detstva na území tejto samosprávy som zverejnila krátko na to, a na jej základe po diskusiách medzi nadáciou Socia a Návratom vybrali mesto Banská Bystrica ako pilotný projekt pre podporu budovania systému na podporu rodiny a ochranu detstva.⁷

V rámci tohto projektu (BBMR) sme ako odborné východiská používali aj informácie z publikácie „Rights of children at risk and in care“⁸, konkrétne:

Faktory ohrozenia detstva v Európe (spoločné pre všetky krajiny, definované Radou Európy)

- Dopady nízkych sociálnych podmienok
- (nedostatočná výživa, choroby, alkohol, drogy, kriminalita)
- Rozklad a rozpad rodiny
- Chudoba
- Rôzne druhy násilia
- Nedostatok rodičovských zručností
- Psychické a psychiatrické problémy
- Poruchy správania
- Zneužívanie a zanedbávanie

Faktory ohrozenia detstva v strednej a východnej Európe (spoločné pre krajiny v postsocialistickom období), definované Radou Európy na základe výsledkov výskumov)

- nedostatok základných sociálnych služieb a podpory rodiny v porovnaní s ostatnou Európou
- v prechodnom období sa v týchto krajinách vyskytujú veľké problémy s deťmi ulice, so zanedbávaním, s deťmi v ústavoch a odchádzajúcich z ústavov a s „nepripravenými“ minoritami – je to odraz chudoby a úbohých sociálnych podmienok veľkej časti populácie

Výzvy pre každú krajinu definované Radou Európy v súlade s kampaňou Európa pre deti, Európa s deťmi:

- Vzťah medzi nedostatkom komunitných služieb pre rodiny a umiestnením dieťaťa mimo rodiny je v strednej a východnej Európe preukázateľný
- Ústavná starostlivosť ako dlhodobé prostredie pre dieťa spôsobuje vážnu depriváciu, ktorá má za následok ohrozenie vývinu a ďalšej úspešnosti v živote (správy UNICEFU a WHO)
- Žiadne dieťa do 3 rokov veku dieťaťa by nemalo byť umiestnené v ústavnej starostlivosti bez svojho primárneho opatrovateľa (výskum WHO pre EK)

⁶ viac tu: <http://www.socia.sk/?page=projekty&sub=starsieprojekty&sec=zasadnazmena>

⁷ Projekt mal názov: Banská Bystrica – mesto rodiny (BBMR), a bol realizovaný v rokoch 2008-2010 (www.bb.mestorodiny.sk) a bol realizovaný v partnerstve Nadácie Socia, Návratu a Mesta Banská Bystrica. Ďalšie informácie tiež tu: <http://www.vzd.cz/sprava-z-polska>

⁸ publikáciu vydalo Council of Europe Publishing, 2006

Tieto podklady som využívala pri mnohých lobingových a advokačných aktivitách orientovaných na posilňovanie zmien na území našej samosprávy.

V rámci projektu sa nám podarilo zaviesť aj **nový jazyk** na území mesta: Služby pre rodiny, Právo dieťaťa na bezpečné a pokojné detstvo, Právo rodiny na dostupnú odbornú podporu a pomoc alebo na dostupné služby a pod. Určite jazyk tohto projektu pomohol v akceptácii niektorých tém týkajúcich sa rodín v ohrození (obzvlášť kompetentnými zo samosprávy), a posilnil rolu samosprávy v jej kompetenciách pokiaľ ide Zákon o SPOaSK.

Projekt BBMR skončil. Žiaľ, samospráva nedokázala využiť dostatočne odborný potenciál (z mimovládneho sektoru), ktorý sa týmto projektom zverejnil, „zosieťoval“ a vyslal jasnú správu, že je pripravený pomôcť. Aj počas projektu sa ukázalo, že zmotivované vedenie úradu nestačí na to, aby sa myšlienky zmeny postojov knazeraniu na pomoc a podporu rodinám implementovali do praxe. Napriek viacerým dôležitým výstupom (lokálny Kódex ochrany detstva – vytvorený miestnymi profesionálmi na základe analýzy miestnych problémov rodín s deťmi, alebo príklady dobrej praxe „Tvoríme siete pomoci pre rodiny“ a pod.) projekt nepokračoval, aj kvôli ďalšiemu nezaujmu zo strany samosprávy.

Ako svoj záväzok voči občanom si Návrat ponechal odborné „sýtenie“ web stránky www.bb.mestorodiny.sk, ktorú náš odborný pracovník pretvoril na informačný internetový portál o sociálno-psychologických službách pre rodiny s deťmi na území mesta Banská Bystrica. Nevieťm o podobnej aktivite pri inej samospráve.

Za zaujímavý úspech považujem aj to, že sa nám podarilo zmotivovať starostu obce Lovinobaňa k vyčleneniu finančných prostriedkov pre sanáciu rodinného prostredia (z rodiny boli odňaté tri deti, rodina žila vo vylúčenej komunite). Pri lobbingu sme operovali paragrafom, ktorý ukladal obci povinnosť sporiť finančné prostriedky na účet dieťaťa po roku od nariadenia ústavnej výchovy, ak neprispela k sanácii rodiny.

Viaceré mimovládne organizácie sa začali od roku 2005 systémovjšie angažovať v téme posilnenia prevencie, sanácie a služieb pre rodiny s deťmi v konkrétnych mestách (Úsmev ako dar v Dolnom Kubíne, Návrat v Banskej Bystrici, v Prešove, Bardejove a pod.) Okrem ovplyvňovania lokálnej politiky v tejto téme, tvorili projekty šité na mieru samospráv a získavali finančné zdroje na pilotné projekty napr. pre konkrétne služby pre rodiny v ohrození a pod.

- V roku 2012 Návrat otvoril ďalšiu dôležitú tému „**opustené deti ako občania miest a obcí**“. Na seminári v Banskej Bystrici v októbri 2012, ktorý spoluorganizoval s Katedrou sociálnej práce PgF UMB a Mestom Banská Bystrica vyjadril svoje jednoznačné stanovisko – táto téma sa od štátu musí dostať k obci. Tam, kde táto téma vzniká, musia byť aj preventívne opatrenia, služby a riešenia. Odporúčania pre samosprávy v tejto téme zhrnul náš odborný pracovník v publikácii (Ne)opustené deti na území mesta Banská Bystrica (vydala Pedagogická fakulta UMB, Návrat o.z. a Sieť pomoci tehotnej žene v ohrození (Za)chráňme Kukulíka).

Európske iniciatívy a dianie v susedných krajinách a ich paralely a neparalely so Slovenskom

Pre mňa bolo nepochybne zaujímavé aj to, že sa súbežne s týmito aktivitami diali zaujímavé veci aj v Európe.

V rokoch 2003 – 2007 mal Návrat zastúpenie v celoeurópskom projekte Quality4children – Quality Standards⁹, ktorý realizovali tri medzinárodné mimovládne organizácie (IFCO, FICE a SOS Villages). Návrat je členom IFCO a na základe priamej výzvy realizátorov projektu som bola do tohto projektu navrhnutá ja. Od roku 2004 som teda pôsobila ako národná koordinátorka celoeurópskeho projektu, ktorého sa zúčastnilo tridsaťdva krajín. Zmyslom tohto projektu bolo vytvoriť európske štandardy kvality pre pomoc deťom žijúcim mimo vlastnej rodiny zdola – naratívnu metodikou bolo zozbieraných tristo príbehov z dotknutej cieľovej skupiny, z ktorých potom kvalitatívnou analýzou vznikli podklady pre sformulovanie štandardov.

V roku 2007 boli tieto štandardy predstavené piatimi mladými ľuďmi z tejto cieľovej skupiny v Európskom parlamente a od tej doby som aktívne pracovala na ich prenesení na Slovensko. V roku 2008 som spolu Vladom Matejom z Nadácie Socia, Máriou Marcinovou z Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny a Albínom Škovierom - predsedom FICE pomáhala upravovať preklad štandardov na podmienky a jazyk nášho systému SPOaSK. V novembri 2009 Návrat zorganizoval medzinárodný seminár „Európske štandardy kvality pre pomoc deťom žijúcim mimo vlastnej rodiny“, pod záštitou Petra Guráňa, člena Výboru pre práva detí pri OSN; „štandardy“ sme tiež vydali v slovenskom jazyku. V súčasnosti ÚPSVaR robilo právnu analýzu týchto štandardov v našej legislatíve (na môj podnet vo Výbore pre deti a mládež v roku 2012 – výsledky tejto analýzy zatiaľ neboli zverejnené, čaká sa na zasadnutie Výboru...

Nemenej zaujímavé boli pre mňa určite aj výskumy profesora Kevina Browna. V roku 2004 v rámci programu Európskej komisie „Daphne“ profesor viedol výskum **„Mapovanie počtu a charakteristiky detí do 3 rokov v inštitúciách naprieč Euróпой“** v tridsiatichdvoch európskych krajinách (nezahŕňal ruský hovoriace krajiny). Realizátorom výskumu bolo Univerzitné centrum pre foréznu a rodinnú psychológiu v Birminghame. V tomto výskume zverejnil neslávne prvenstvo Českej republiky v počte inštitucionalizovaných malých detí. Česká republika mala v tom čase najviac detí vo veku 0 – 3 rokov v detských domovoch. Slovensko bolo v rámci tohto výskumu na 8. mieste. Výskum upozornil aj na problém pripútania a vytvorenia funkčnej väzby u sledovaných detí. Poukázal na veľký počet osôb, ktoré sa týmto deťom venujú v inštitucionálnej starostlivosti, čo znemožňuje dieťaťu vytvorenie hlbokkej väzby k jednej osobe. Táto skutočnosť je pritom základným predpokladom pre zdravý vývin jednotlivca.

S uvedeným výskumom súvisel aj päťročný projekt **„Deinštitucionalizácia a transformácia služieb pre deti v Európe“** podporený Európskou komisiou a Svetovou zdravotníckou organizáciou. Projekt bol orientovaný na dopad inštitucionálnej starostlivosti o deti na ich zdravie, vývin a správanie, a na identifikáciu príkladov dobrej praxe pre budovanie a transformáciu služieb pre deti v Európe. Projekt opäť upozornil na význam a nenahraditeľnosť hlbokého vzťahu dieťaťa s jeho

⁹ viac tu: www.quality4children.info

opatrovateľom v prvých dňoch, týždňoch a mesiacoch jeho života a na nesmierne ohrozujúce následky na vývin dieťaťa, ak takýto vzťah dieťa nemá. Výsledky projektu spolu s tréningom k deinštitucionalizácii boli diseminované do dvanástich krajín (vrátane Slovenska) v rokoch 2005 – 2007.¹⁰

V súvislosti s týmto projektom je potrebné upozorniť na dôležitú vec. Bežným postupom bolo, že na základe listu profesora Browna, v ktorom apeloval na dôležitosť pomoci najmenším deťom, manažment krajiny pozval profesora Browna, aby osobne prezentoval výsledky výskumu a odporučil konkrétnej krajine ďalšie smerovanie. V prípade Slovenska sa ale udiala odlišná vec - profesor Browne nedostal pozvanie, naopak bol diplomaticky odmietnutý, resp. vtedajšie Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny (vedené ministerkou Vierou Tomanovou) vnímalo, že táto téma kompetenčne prináleží mestám a obciam a týmto spôsobom zaslali svoju odpoveď prof. Brownovi. Preto museli mimovládne organizácie (Nadácia Socia a Návrat) vyvinúť veľké úsilie a vynaložiť vlastné finančné zdroje, aby sa aj naši odborníci zoznámili s výsledkami tohto dôležitého výskumu, a aby mohli byť vzdelávaní priamo profesorom Brownom.¹¹ **Takéto správanie oficiálneho manažmentu krajiny nevysielalo dobrý signál do Európy ohľadom tejto témy.** Možno je na zváženie, aký signál vyslali aj dovnútra krajiny – medzi vlastných pomáhajúcich profesionálov v tejto téme.

Profesor Browne pokračoval naďalej vo svojom úsilí o zásadný posun tejto témy v celoeurópskom meradle. Jeho výskumy a ich financovanie Európskou komisiou, Svetovou zdravotníckou organizáciou aj samotnou Európskou úniou poukazujú aj na to, že politici, vlády a manažmenty krajín majú načúvať výskumníkom a praktikom, a tieto dve skupiny by sa mali vzájomne inšpirovať.

Posledným z výskumov bol výskum „**Opustenie dieťaťa a jeho prevencia**“, realizovaný v rokoch 2010 – 2011. Slovensko bolo zapojené do výskumu o opustenosti novorodencov (spolu s ďalšími dvadsaťjeden krajinami). Výskum realizovala Univerzita v Nottinghamu, na Slovensku bol zastrešený Nadáciou Socia.¹² O situácii na Slovensku sa v publikácii „(Ne)opustené dieťa v Banskej Bystrici“ okrem iného píše:

„Štatistika za rok 2010 hovorí, že počet detí, ktoré matky zanechali v pôrodniciach, bol 198. Počet detí vo veku 0 – 3 rokov opustených rodičmi, ktorých identita bola známa, bol 448 a počet detí opustených rodičmi, ktorých identita nebola známa, bol 53.“

„V rámci výskumu bolo na Slovensku identifikovaných viacero príkladov dobrej praxe v preventívnej oblasti:

- *vytváranie funkčných prepojení existujúcich služieb a profesionálov na lokálnej úrovni na pomoc rizikovým tehotným ženám (napr. projekt Kukulík v Banskej Bystrici);*

¹⁰ viac tiež tu:

<http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.nottingham.ac.uk%2Fwho%2Fpeople%2Fkevin.browne&ei=vibKUIKOOvGN4gTRY4HABQ&usq=AFOjCNE15vcdU1lNXkpLfbVvmpk8SkH5TQ&bvm=bv.1355272958.d.bGE&cad=rja>
<http://www.vzd.cz/deinstitucionalizace-transformace-sluzeb-pro-deti-aneb-manual-pro-dobrou-praxi>

¹¹ seminár v Bratislava „Detský domov nie je nikdy rodina“ (2007)

<http://www.detskecentrum.sk/novinka/detsky-domov-nie-je-nikdy-rodina/>

<http://www.vzd.cz/detsky-domov-nie-je-nikdy-rodina>

¹² Bližšie informácie v brožúre „(Ne)opustené dieťa v Banskej Bystrici“ (vydala Pedagogická fakulta UMB a Návrat, 2012).

- vytváranie centier s komplexnými špecializovanými programami pre ohrozené matky s deťmi/tehotné ženy (napr. Áno pre život v Rajci, Charitné krízové centrum v Košiciach);
- vytváranie buniek (samostatné bytové jednotky) najmä pre mladé matky s deťmi v rámci siete detských domovov (napr. Detský domov Bernolákovo, Detský domov v Trni a pod.)“

V roku 2008 sme na Slovensku tiež hosťovali účastníkov medzinárodného workshopu „Dopad chudoby a sociálnej exklúzie na život a kvalitu života detí“, ktorý predstavil **medzinárodnú sieť ľudí angažujúcich sa vo výskumoch týkajúcich sa detí** s názvom „Childwatch – International Research Network“.¹³

Dôležitou bola aj iniciatíva Rady Európy „**Budovanie Európy pre deti s deťmi**“ (www.radaeuropy.sk), ktorá priam vyzýva po rôznych stratégiách, koncepciách na národnej úrovni, ale aj po programoch a iniciatívach na regionálnej či komunitnej úrovni.

V roku 2009 ma oslovila Kateřina Šlesingerová, právnička – v tom čase pracovala pre Stredisko náhradní rodinné péče a Chris Gardiner, v tom čase prezident IFCO, či by sme spoločne nezaložili web stránku – česko-slovenský portál, na ktorom by sme publikovali články, výskumy, publikácie, aby sme podporili vzájomné napredovanie profesionálov oboch krajín. Tak vznikol web V záujme dieťaťa/V zájmu dieťaťa – www.vzd.cz. K najčítanejším príspevkom patrí článok „Sociálna práca s náhradnou rodinou“ (z dielne Návratu), ďalej články o profesionálnom rodičovstve a pod. Web stránku v rokoch 2009-2012 navštívilo 60 tisíc návštevníkov, z toho štvrtina bola zo Slovenska. Ľudia v systéme, nielen odborníci, ale aj rodičia sa chcú vzdelávať a chcú byť informovaní. Takéto projekty ma presvedčajú, že sme súčasťou širšieho kontextu než máme na Slovensku.

Opustenosť malých detí či celkovo detí sa často spája aj s chudobou. Na **Výročnej konvencii Európskej platformy proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu** (Krakov, 2011) sa uskutočnil zaujímavý tematický workshop „Prelomme kruh chudoby prostredníctvom integrácie rodín a na dieťa centrovanej politiky“. Pomáhajúci profesionáli v sociálnej oblasti a aj pri pomoci tehotným ženám v sociálnom ohrození či v kontakte s opusteným novorodencom si musia byť vedomí toho, že môžu byť konfrontovaní s chudobou. Podľa údajov, ktoré odzneli na tomto workshope, devätnásť miliónov detí v Európe žije v súčasnosti v chudobe. **Chudoba materiálna a chudoba sociálnych kontaktov je jedným z viacerých indikátorov odnímania detí a zlyhávania v rodičovských funkciách.**

Podľa údajov Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR sú najohrozenejšou vekovou skupinou na Slovensku z hľadiska príjmovej chudoby deti v rozpätí 0 – 17 rokov (16,7 %) a taktiež mladí ľudia vo veku 18 – 24 rokov (11,9 %).¹⁴ Na Slovensku bola založená „Slovenská sieť proti chudobe“ už v roku 2004. Výrazne sa v nej angažoval Bill Baker, Američan, ktorý pôsobil na Slovensku a vydal veľmi dôležitú knihu „Z bludného kruhu“. On sem aj pozval Ruby Payne, americkú sociologičku, ktorá sa venuje vzdelávaniu profesionálov, ktorí pracujú s generačnou chudobou (v roku 2008 prebehli na túto tému dva workshopy v Košiciach a v Bratislave). Spolu s ním sa v tejto téme angažovala aj Nadácia Socia, Združenie za sociálnu reformu a ďalší.

¹³ viac tu: www.childwatch.uio.no

¹⁴ viac informácií na stránke www.employment.gov.sk

Napriek tomu, že sociálne podmienky ako nízke finančné príjmy a strata bývania nesmie byť dôvodom na odňatie dieťaťa z rodiny, aj v súčasnej praxi zápasíme práve s týmto fenoménom – **doteraz nie sú vypracované spôsoby hodnotenia situácií, kedy je potrebné odňatie dieťaťa**. Na rôzne situácie v rodinách akoby existoval „nejednotný meter“, čo by bolo asi v poriadku, ak by šlo o individuálny prístup v pomoci a nie o posudzovanie situácií, ktoré potom podliehajú návrhom na separáciu dieťaťa od rodiny. Takto sa v praxi stretávame s tým, že dieťa zostáva v rodine aj napriek dlhodobému zanedbávaniu a inokedy je zase rodina zo dňa na deň rozdelená kvôli tomu, že matka s dvomi deťmi si nevie poradiť so situáciou, keď stratí bývanie. Tento veľký rozpor vnímam v systéme už veľmi dlhý čas a som ním znepokojená.

Rok 2011 bol aj rokom začiatku iniciatívy Úradu vysokej komisárky pre ľudské práva a organizácie UNICEF „**Ukončite umiestňovanie malých detí do ústavov**“. Dňa 22.11.2011 sa v rámci iniciatívy konala subregionálna konferencia „Aktuálna starostlivosť o deti do 3 rokov – zodpovednosti a možnosti“. Na podujatie dostali z každej krajiny pozvanie ľudia z príslušného ministerstva (u nás MPSVaR) a jednej mimovládnej organizácie, ktorá je považovaná za dôležitú kvalitatívnu podporu tejto témy (za Slovensko dostal pozvanie Návrat). Ministerstvo malo na tomto podujatí zástupkyňu Máriu Nádaždyovú, ktorá bola podľa mojich informácií „poverená deinštitucionalizáciou“. Bola tu vytvorená „Konceptcia zabezpečovania výkonu súdnych rozhodnutí v detských domovoch na roky 2012 – 2015 s výhľadom do roku 2020, Plán transformácie a deinštitucionalizácie náhradnej starostlivosti“; v komisii, ktorá tvorila koncepciu sme z Návratu mali zástupkyňu Miladu Bohovicovú.

Na konferencii bola opätovne otvorená aj veľká téma v sociálnoprávnej ochrane detí - a to starostlivosť o deti s rôznymi druhmi postihnutia. Podľa informácií J.C. Legranda, regionálneho poradcu Unicefu „*viac než tretina detí v ústavnej starostlivosti v Európe sú deti s rôznymi druhmi postihnutia; prístupy k nej sa príliš medicalizujú, je viac na ne nazerané ako na pacientov a nie na deti*“. Pokiaľ viem, táto skupina detí v ústavnej starostlivosti žije v špecializovaných skupinách, aj keď sú vo veku 0-6 rokov.

Vývoj odborných tém a nástrojov podpory rodín

Ešte postrehy k ďalším skutočnostiam, ktoré podľa mňa formovali vývoj tejto témy na Slovensku. Uvádzam len tie, ktoré som zaregistrovala:

- 25. októbra 2005 Návrat s podporou Kanadskej ambasády zorganizoval medzinárodnú konferenciu „Pripútanie – základný predpoklad vývinu dieťaťa“. Myslím, že **Návrat už vtedy „zafungoval“ ako organizácia, ktorá v kontexte sociálnoprávnej ochrany detí otvára dôležité témy v krajine, obzvlášť na odborných fórach**. Určite sme boli prví, kto vyšiel s touto témou, dotedy sa viac menej pracovalo na odbornej tradícii tzv. pražskej školy (okolo profesora Matějčka), výsledky ktorej však v praxi neboli uznané (psychickú depriváciu u detí žijúcich v detských domovoch ani po roku 2000 nechceli pracovníci detských domovov pripustiť).
- Od roku 2004 sme začali v našej praxi uplatňovať odborné aplikačné programy s tematikou pripútania (Programy pripútania, Terapia dotykom, Kniha života, neskôr aj Programy rozvoja rodičovských zručností s prvkami filálnej terapie a iné) - informácie sú dostupné na www.navrat.sk, v metodickej príručke

- „Robíme knihy života“ (Návrat, 2001) . Venovali sme sa aj publicite tejto témy.
- Dôležitá bola aj publikácia profesora J. Haštu „Vzťahová väzba – Ku koreňom lásky a úzkosti“ (Vydavateľstvo F, 2005), publikácia pochádza z psychiatrického prostredia. O niekoľko rokov neskôr prišiel s touto témou aj Úsmev ako dar¹⁵.
 - Téma pripútania sa stala na Slovensku dôležitou témou a môže byť veľkou oporou pri postojovej zmene prístupov v oblasti sociálnoprávnej ochrany detí.
 - Potešujúce je, že v roku 2012 na Slovensku práve profesor J. Hašto zorganizoval konferenciu o psychotraumatológii – *attachment-e* (pripútaní) – psychoterapii, na ktorej sa stretlo viac než 450 odborníkov, čo ma presvedča o dôležitosti tejto témy a záujmu aj u psychiatrov a psychoterapeutov.
 - Potešujúce tiež je, že téma pripútania sa postupne dostala aj na pôdu detských domovov.¹⁶
 - Postupne sa objavuje aj pojem **sanácia rodinného prostredia**, niektorí s nim operovali už pred prijatím Zákona o SPOaSK. V tomto období (2007) bol prínosný určite prieskum, ktorý robil Úsmev ako dar v spolupráci s Úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny¹⁷. Prieskum pomenoval príčiny odňatia detí z pôvodných rodín, ale aj profil tzv. rizikových rodičov a takisto zverejnil, že **až 65% detí by sa mohlo vrátiť do pôvodných rodín**. Pojem sanácia rodín a rôzne obsahy s ňou spojené sa potom rozoberali aj na rôznych konferenciách a odborných fórach, ale aj do bežného života úradov a na akademickú pôdu¹⁸. V roku 2009 napr. Úsmev ako dar organizoval konferenciu „Mosty v sociálnoprávnej ochrane“ a každý rok organizuje jednodňové konferencie „Mosty k rodine“, neskôr začal vychádzať aj internetový časopis s týmto názvom (Mosty k rodine, www.mostykrodine.sk). Všetko nasvedčuje tomu, že postupne sa mení aj jazyk, ktorí odborníci z praxe používajú v svojich článkoch, či v odborných vystúpeniach.
 - Okolo roku 2007 Úsmev ako dar začal **s rodinnými konferenciami**, vyškolil viacerých facilitátorov, ktorí mali pomôcť zaviesť túto úspešnú metódu na Slovensku ako preventívny nástroj odoberania detí z rodín.¹⁹ V roku 2010 vyškolení pracovníci zorganizovali dvadsaťštyri rodinných rád, ktoré predišli rozdeleniu rodín.
 - Návrat pracoval od roku 2006 viac s témou **Sieťovanie služieb pri práci s rodinou v ohrození**, aplikoval túto metódu vo veľkej miere v rámci svojich služieb v sanácii rodinného prostredia v rôznych regiónoch Slovenska, svoje metodické skúsenosti sformuloval aj do kurzu sieťovania služieb pri práci s rodinou v ohrození, pilotne odskúšaného v rámci projektu BBMR (absolvovalo ho sedem účastníkov). Príklady dobrej praxe zo sieťovania služieb na území mesta Banská Bystrica s aktívnou účasťou rodičov, sme zhrnuli do publikácie „Tvoríme

¹⁵ viac tu:

<http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDEQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.usmev.sk%2Fsk%2Fbase-projekty-a-programy%2Fvzdelavanie%2Fseminare%2F336-vzahova-vaezba-a-jej-vyznam-pre-deti-v-nahradnej-starostlivosti&ei=VTHKUMfJK-WD4gSH64DYAQ&usg=AFQjCNHPW1mmad915mm3WZuWzrmiLYHXEG&bvm=bv.1355272958.d.bGE&cad=rja>

¹⁶ pozri napr. články Kataríny Výbochovej, riaditeľky Detského domova v časopise Nebyť sám alebo v časopise Mosty k rodine, a pod.

¹⁷ viac o výskume: http://www.usmev.sk/images/docs/Prezentacia_tlacova%20beseda13_3.pdf

¹⁸ Na 6. medzinárodnej konferencii doktorandov odborov psychológia a sociálna práca sa objavuje príspevok M. Kravárovej „Kompetencie terénnych sociálnych pracovníkov pri sanácii rodiny“, ďalšie informácie o sanácii rodiny uverejňuje www.upsvarsenica.sk (sanácia je „sociálny program zameraný na predchádzanie vyňatiu dieťaťa z rodinného prostredia a na podporu obnovy rodinného prostredia“).

¹⁹ viac v článku „Rodinné konferencie majú zabrániť odoberaniu detí z rodiny“:

http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CDkQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.sme.sk%2Ffc%2F3204473%2Frodinne-konferencie-maju-zabranit-odoberaniu-deti-z-rodiny.html&ei=_j6xULXxBaqN4ASZiYG4CQ&usg=AFQjCNHcV_ygXxQRXEVd-8LP7xUw9Vz8fg&cad=rj

siete pomoci pre rodiny“ (Návrat, 2010). Na konferencii Sociofóra (2010) sme vystúpili s odborným príspevkom „Sieťovanie ako nástroj prevencie odkázanosti na pobytovú službu (model pre väčšie mestá)“, v ktorom sme podporili myšlienku sieťovania služieb pre rodinu v ohrození ako preventívneho nástroja odnímania dieťaťa a jeho umiestnenia v ústavnej starostlivosti.

- Od roku 2010 sa v oblasti SPOaSK podarilo Návratu otvoriť problematiku **porúch fetálneho alkoholového spektra**. Postupne sa nám tiež podarilo pritiahnúť k tejto téme odbornú i laickú verejnosť a v roku 2012 zorganizovať k tejto téme aj medzinárodnú konferenciu a prispieť k diagnostike viac než pätnástich detí.

Opakovane sme na problém upozorňovali aj Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, aby sa „otvorili“ tejto téme – podľa ich ukazovateľov deti dotknuté touto témou nie sú zatiaľ rozpoznané (vyplývalo z evidencie detí na oddeleniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately).

Viacerí riaditelia detských domovov i metodička pre detské domovy Z. Zimová však zdôrazňujú, že deti dotknuté touto témou poznajú a teda, že sú zaradené aj na sprostredkovanie náhradnej rodinnej starostlivosti – bez adekvátnych informácií o ich problémoch a možnostiach liečby.

- Ďalšou zaujímavou témou v oblasti SPOaSK je **téma identity detí** a spracovania ich životnej histórie. Predpokladám, že približne v rokoch 2005-2007 sa prestala evidovať etnická identita detí v detských domovoch a u detí, ktoré potrebujú zabezpečiť náhradnú rodinnú starostlivosť. Neviem presne kvôli čomu sa to udialo. Napriek tomu pracovníci v detských domovoch mali postupne deťom zakladať knihy života – o metodike v tejto téme na pôde detských domovov viem málo, ale mám informácie, že pracovníci sú v tejto téme zaškoľovaní. Svedčia o tom aj knihy života, s ktorými postupne prichádzali deti z detských domovov a profesionálnych rodín do adopcií a pestúnstva.

Téma podpory identity detí v náhradných rodinách však nebola nijakým spôsobom upravovaná. Od roku 2005 sme sa cielene zaoberali touto témou, aj v rámci vlastného vzdelávania v spolupráci s americkou a kanadskou terapeutkou-Sandy Andersen a Nancy Cohen. V roku 2011 sme vydali vlastnú metodiku k tejto téme „Robíme knihy života“ v spolupráci s rodinami a mladými dospelými z náhradných rodín. V tom istom roku sa v prieskume trhu Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny objavuje táto téma ako jedna z tém vzdelávania náhradných rodičov.

- Poznámka z kontextu mojej práce s rodinami: *„Pamätám si jeden z víkendových pobytov pre náhradné rodiny, mohlo to byť okolo roku 2007. Mali sme tému „identita prijatého dieťaťa“. Bola pozvaná pestúnska rodina, ktorá veľa komunikovala s pôvodnou rodinou detí a robila im fotoalbumy, na ktorej je širšia rodina detí. Ostatné pestúnske a profesionálne rodiny na pobyte sa veľmi tvrdo a jednoznačne vyjadrili, že si netreba „dávať servítku“ pred ústa, keď sa hovorí deťom o pôvodnej rodine... Moje zážitky z posledných 3 rokov (2010-2012) svedčia o tom, že **viaceré náhradné rodiny začínajú robiť Knihy života ako reakcie na vzdelávacie semináre, ktoré sme v tejto téme v poslednom období urobili, chcú ísť do toho pretože nevedia ako majú o pôvodnej rodine prijatým deťom hovoriť.**“*
- V roku 2009 Návrat zorganizoval ďalší medzinárodný seminár „Európske štandardy kvality pre pomoc deťom žijúcim mimo vlastnej rodiny“. Pod záštitou Petra Guráňa (člena Výboru OSN pre práva dieťaťa) a s účasťou Chrisa Gardinera, prezidenta IFCO. Moderovali ho dvaja mladí ľudia z pestúnskych rodín

a nepochybne to bol dôležitý odkaz systému sociálnoprávnej ochrane detí. Minimálne v tom, že je potrebné sa zaoberať **štandardami kvality**, ktoré doteraz v systéme SPOaSK nie sú zavedené. Odvtedy sa každoročne z pozície Návratu udeje niečo k tejto téme.

- V roku 2011 zase Návrat prišiel s témou **mladých ľudí z pestúnskych a adoptívnych rodín** a zorganizoval ich prvý *Public Hearing* (25.11.2011). Vznikla prvá interaktívna kniha písaná v jazyku detí o problematike náhradnej rodinnej starostlivosti (Vieš kto si?...si veľmi dôležitá osoba, Návrat). Zároveň sme upozornili na túto skupinu detí a mladých ľudí, na ich problémy ale aj na ich skúsenosti so systémom SPOaSK, ktoré by bolo potrebné vypočuť a „zreflektovať“. Vďaka publicite tejto témy **sa postupne téma sociálnoprávnej ochrany detí stala jednou z prioritných tém verejnej ochrankyne práv**. Ukazuje sa, že práve táto skupina detí a mladých ľudí nie je v systéme podpory a pomoci dostatočne podchytená (podľa prieskumu trhu ÚPSVaR z leta 2012 sa aj touto skupinou bude zaoberať jeden z národných projektov). Problémy dospelých a mladých dospelých z tejto cieľovej skupiny sú naozaj veľké a považujem za neetické, že systém SPOaSK doteraz na to dostatočne nemyslel. Úsmev ako dar sa venoval téme dospelých a mladých dospelých z detských domovov už dávnejšie (žiaľ, neviem odkedy), zriadil pre nich viaceré programy a služby, napr. Program SOS a podpora budovania Domov na polceste (www.usmev.sk). Podľa mojich informácií dokonca vydali publikáciu Príručka domováka (pojem domovák podľa mňa priniesol práve Úsmev ako dar a považujem ho za nešťastnú a nevhodnú nálepku).
- V roku 2011 Návrat vyšiel aj s témou **terapeutické rodičovstvo** (a vyšla aj prvá kniha o traume a pripútaní pre rodičov: Nádej na uzdravenie). Je to podľa mojich informácií prvýkrát v histórii systému SPOaSK, kedy sa v súvislosti s deťmi v alternatívnej starostlivosti hovorí o traume ako takej (traume z opustenia pôvodným rodičom, prípadne opakovanej traume v dôsledku zanedbávania, zneužívania, necitlivého presúvania dieťaťa a pod). Určite je to obrovský posun, keď ešte začiatkom roku 2000 deti v alternatívnej starostlivosti neboli ani považované za deti s psychickou, citovou depriváciou. Verím, že toto môže priniesť postupne aj väčší priestor v systéme a uznanie pre **detskú psychoterapiu a rodinné terapie**.

Od roku 2011 Návrat začal na Slovensku rozvíjať dyadickú terapiu.

Skvalitňovanie systému sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately

Považujem za významný Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, ktorý oficiálne uznal aj akreditované subjekty a možnosť využívať ich v rámci SPOaSK (doteraz však nie je doriešené ich financovanie, resp. financovanie služieb, ktoré poskytujú).

- Stále nie sú vytvorené a zadefinované služby pre rodiny s deťmi, ktorých sa týka oblasť SPOaSK. Podľa posledných tvrdení Nadeždy Šebovej z ÚPSVaR (január 2012) „*pracovníci sociálnoprávnej ochrany robia opatrenia a neposkytujú služby*“²⁰.
- Zákon o SPOaSK priniesol aj systémovú prácu s rodinou ako takou – minimálne

²⁰ odznelo na zasadnutí Výboru pre deti a mládež pri Rade vlády

formálnymi krokmi - zavedením **plánu výkonu výchovného opatrenia**, ktorý je súčasťou „plánov sociálnej práce s dieťaťom, jeho rodičmi alebo osobou, ktorá sa osobne stará o dieťa“. Rovnako sa v tejto legislatíve objavujú také dôležité veci ako je vyhodnocovanie takýchto plánov za účasti dieťaťa a rodičov, ďalej právo dieťaťa byť napr. pripravené na sprostredkovanie náhradnej rodinnej starostlivosti (a v čom príprava spočíva). Do sociálnoprávnej ochrany detí tak prichádzajú dôležité prvky z oblasti menežmentu (plánovanie, realizácia, vyhodnocovanie), čo je určite novým prvkom v ponímaní činnosti sociálnych pracovníkov a kurátorov. Z mojej skúsenosti vyplýva, že zatiaľ pre používanie týchto nástrojov ale nie sú dostatočne a kvalitne vyškolení pracovníci; a rovnako nemajú adekvátne podmienky pre to, aby mohli byť v roli menežérov prípadu.

- V praxi sa postupne objavuje aj systém priorít sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately jednotlivých ÚPSVaR-ov. Toto určite prinieslo nové premýšľanie o tom, akú klientelu majú jednotlivé ÚPSVaR-y a čo vlastne pre nich potrebujú zabezpečiť. Všeobecne postavené priority jednotlivého úradu, podľa mňa, však nemôžu dostatočne reagovať na potreby klientov, ktoré sa navyše prudko menia a nie sú totožné s administratívnymi procesmi priorít.
- Prijatím Zákona o SPOaSK aj Návrat (ako akreditovaný subjekt) vstúpil do novej kapitoly; začali sme odrazu realizovať „služby na objednávku štátu“. Už to nebolo len o nás a o rodinách, boli sme povinní aj voči objednávateľovi „služieb“ a to vytváralo nové nečakané situácie i napätia. Postupne sme si hľadali rolu v tejto novej pozícii v systéme.

Prijatím Zákona a akreditáciou sa Návrat stal jednou z inštitúcií, kde sa môžu záujemcovia o adopciu a pestúnstvo pripravovať. Do Zákona sa nám podarilo presadiť niečo z toho, čo sme v príprave navrhovali a presadzovali - väčšiu časovú dotáciu a rôzne formy prípravy (napr. aj skupinovú), začali sme vypracovávať oficiálne správy o žiadateľoch pre súd.

- Naša nová rola sa objavila aj v sprostredkovaní kontaktu medzi žiadateľom zapísaným v „Zozname vhodných žiadateľov“ a dieťaťom, ktoré potrebujú náhradnú rodinnú starostlivosť, štát ku nám oficiálne (v zmysle zákona a našich povolení) začal presúvať množstvo správ o deťoch, ktorým treba zabezpečiť náhradnú rodinnú starostlivosť a my sme sa oficiálne stali súčasťou celej „mašinérie“.
- Vyššie uvedené aspekty určite menia aj klientelu Návratu. Prichádzajú k nám ľudia, ktorí si nás vybrali ako alternatívu k štátnej príprave (záujemcovia o adopcie a pestúnstvo), ktorí môžu absolvovať výchovné a sociálne programy, poradenstvo a iné aktivity.
- V systéme SPOaSK sa postupne objavuje aj **mediácia** (novela Zákona o SPOaSK) ako jeden z nástrojov podpory riešenia situácií v rodinách v evidencii oddelení SPOaSK). Návrat nechal vyškoliť niekoľkých svojich zamestnancov práve v rodinnej mediácii a v rámci svojich služieb začal používať prvky mediácie alebo celú mediáciu.
- V **Zákone o sociálnych službách** 448/2008 sa objavujú viaceré služby, ktoré je možné použiť pre rodiny s deťmi aj v rámci SPOaSK (napr. denné centrá pre rodiny, domov osamelých rodičov), dokonca v Zákone o SPOaSK sa objavuje možnosť ubytovať v rámci detského domova aj tehotnú ženu a ženu po pôrode až do veku 1 roka dieťaťa – čo zvyšuje možnosti pomoci udržať dieťa pri rodičovi a podporiť tak rozvoj bazálneho vzťahu.

Od roku 2008 sa postupne objavujú viaceré nové mimovládne organizácie / akreditované subjekty, ktoré sa zúčastňujú súťaže v oblasti zabezpečenia priorít jednotlivých ÚPSVaR-ov (napr. Kľúč, Orchidea, či Kočovné divadlo Drak). Tým sa nepochybne rozširuje pestrosť ponúk pre rodiny s deťmi pod SPOaSK, ale takisto sa otvára téma kvality, efektivity prípadne stability služieb aj vzhľadom k tomu, že pre rôzne ÚPSVaR-y vyhrávajú súťaže pre zabezpečenie ich priorít aj akreditované subjekty z väčšej geografickej vzdialenosti.

Určite dobrý smer k skvalitneniu SPOaSK prinieslo tiež zavedenie **supervízie do detských domovov** (približne v roku 2006, tzv. povinnosť vypracovať a realizovať „Plán supervízie“). Podobná aktivita je aj v zariadeniach sociálnych služieb, pokiaľ ide o služby v oblasti SPOaSK – mohli by sme sem zaradiť Krízové strediská, Domovy osamelých rodičov a Denné centrá pre rodiny. Bolo pre mňa príjemné sa dozvedieť, že **Návrat má supervíziu zavedenú tiež približne od roku 2006**. Neskôr som si ako aktívna supervízorka uvedomovala, že **na oddeleniach sociálnoprávnej ochrany detí i v detských domovoch som registrovala vyhorených pracovníkov, ako aj veľký počet málo vzdelaných pracovníkov v Domovoch osamelých rodičov a pod.** Mnohí pracovníci mali len základné akademické vzdelanie v oblasti sociálnej práce, ak ho vôbec mali. Od budúceho roka (2013) dochádza k pilotnému zavádzaniu supervízie na oddelenia SPOaSK, čo by mohol byť ďalší krok k zvyšovaniu kvality v systéme.

*Považujem za dobré, že systém SPOaSK sa neustále vyvíja a mení, a že mimovládne organizácie / akreditované subjekty prinášajú pre systém nepochybne veľa dôležitých tém práve tým, že upozorňujú na slabé miesta. Podľa reakcií kompetentných ľudí v štátnej správe, štát sa nimi inšpiruje. Pomohlo by ale, keby boli lepšie doriešené kompetencie obcí v tejto téme, aj s ich financovaním. **Pri kontakte s rodinami a deťmi by určite pomohol rýchlejší vývoj systému a citlivejšie skvalitňovanie jeho procesov.***

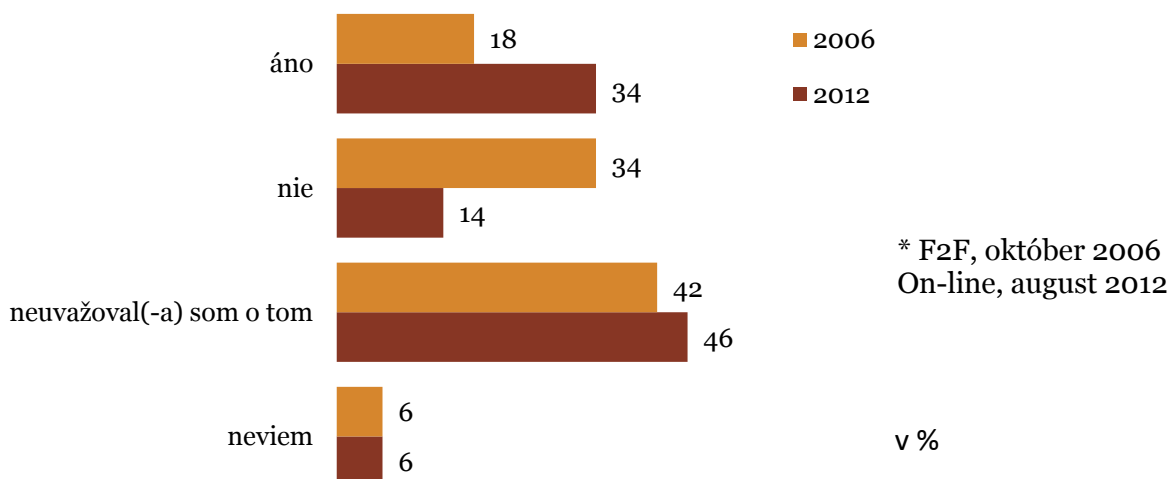
Príloha č. 3

Z prieskumov verejnej mienky¹

1. Slovensko má pre umiestňovanie detí do rodín stále živnú pôdu

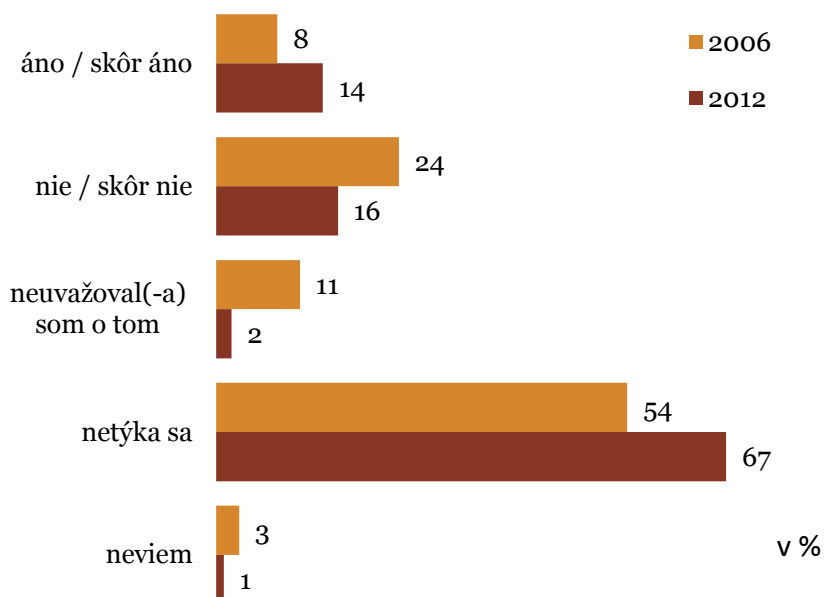
Od predstavy prijatia opusteného dieťaťa k prijatiu rómskeho dieťaťa vedie dlhá cesta. Ťažkou úlohou ale bude vôbec premeniť potenciál tretiny ľudí, ktorí si vedia predstaviť pomôcť dieťaťu bez rodiny. Vývoj za posledných šesť rokov sa ubera priaznivým smerom.

Viete si predstaviť situáciu, že by ste si adoptovali alebo vzali do pestúnskej starostlivosti **dieťa z detského domova**?

Mohlo by byť dieťa, ktoré by ste si adoptovali alebo vzali do pestúnskej starostlivosti **rómskeho pôvodu**?

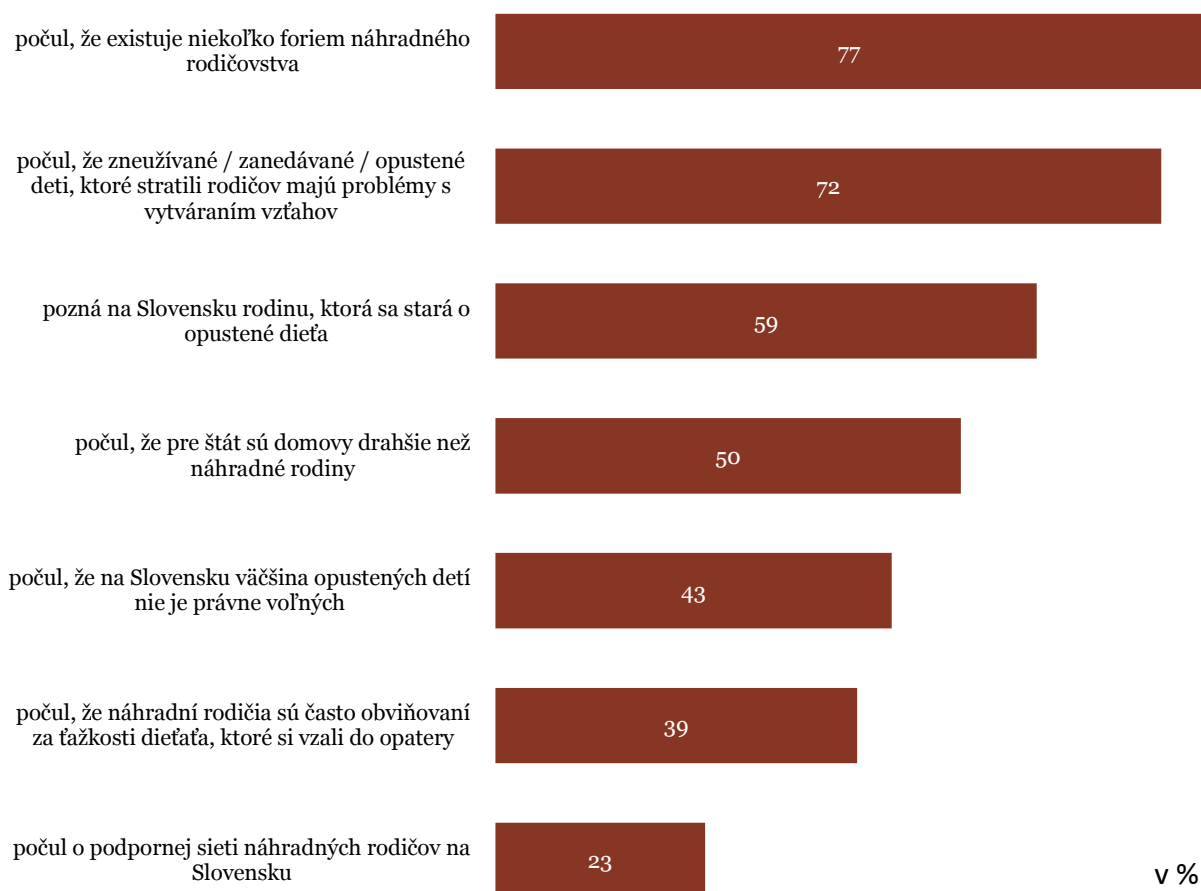
- tí, ktorí si vedia predstaviť...

¹ Uvedený prieskum agentúry 2muse, s.r.o. (2012) bol realizovaný v spolupráci Návratu a Nadácie Orange, prieskum Agentúry MVK s.r.o. (2006) v spolupráci Návratu a denníka SME.

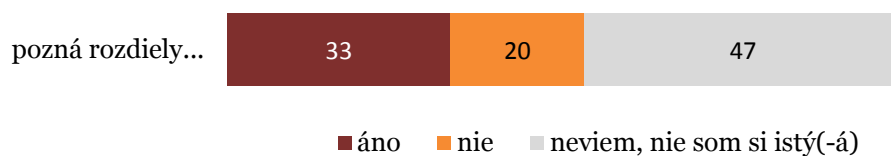
2. Problém „štátnych detí“ vo verejnosti čiastočne rezonuje

Ľuďom zrejme nechýba empatia pre problémy detí v náhradnej rodičovskej starostlivosti, ani pre ich nové rodiny. Návrat ale potrebuje získať oveľa väčšiu podporu pre rodinné namiesto štátne riešenia.

Poznáte rozdiely medzi profesionálnymi, pestúnskymi a adoptívnymi rodičmi?

- tí, ktorí počuli, že existuje niekoľko foriem náhradného rodičovstva

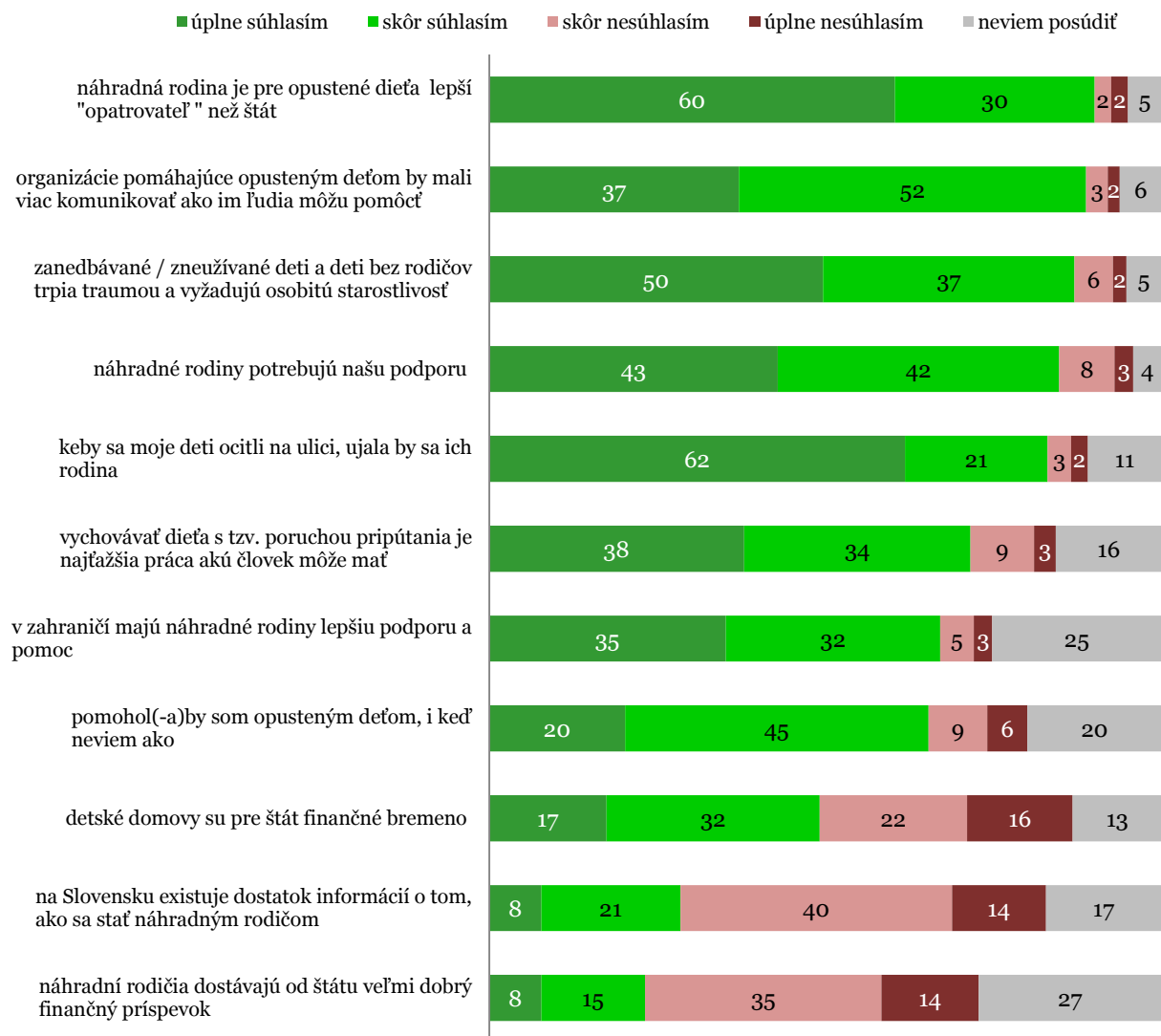
v %

On-line, august 2012

3. Ľudia pocitujú hlad po informáciách o náhradnom rodičovstve

Ľudia ani zďaleka nevnímajú štát ako ideálneho opatrovateľa opustených detí. Štát by mal viac dotovať riešenie tohto problému. Ľudia deklarujú záujem o pomoc opusteným deťom, ale potrebujú viac informácií od organizácií ako je Návrat.

Názory na problém opustených detí a riešenia

v %

On-line, august 2012

F2F	ON-LINE PANEL
štandardizovaný rozhovor / reprezentatívny prieskum	on-line reprezentatívny prieskum
n=1200 respondentov	n=401 respondentov
október 2006	august 2012
Agentúra MVK s.r.o.	2muse, s.r.o.

Príloha č. 4

Deti v náhradných rodinách a v ústavnej starostlivosti (1997-2011)

Počet detí/rok	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	1.7.2011
V náhradných rodinách	6005	6320	6178	6147	6321	6353	6877	7072	7323	7625	8174	8286	8517	8646	8646
Ústavná starostlivosť °	*	*	*	6578	6508	6210	6230	6510	6416	5983	5774	5667	5356	4442	4207

Zdroj: Ročné výkazy o sociálnoprávnej ochrane MPSVaR SR a štatistické údaje MŠ SR

° Súčasťou ústavnej starostlivosti sú aj profesionálni rodičia.

* Celkový počet detí s nariadenou ústavnou starostlivosťou a nariadenou ochrannou výchovou sa do roku 1999 štatisticky vykazoval orientačne.

